

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Tarih Bilim Dalı

**OSMANLI DEVLETİ'NDE MÜNECCİMBAŞILIK VE
MÜNECCİMBAŞI HÜSEYİN EFENDİ**

Esmâ ÖZÇELİK MORKOÇ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

OSMANLI DEVLETİ'NDE MÜNECCİMBAŞILIK VE MÜNECCİMBAŞI HÜSEYİN
EFENDİ

Esmâ ÖZÇELİK MORKOÇ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

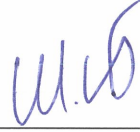
Tarih Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

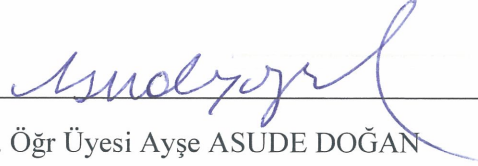
Esmâ ÖZÇELİK MORKOÇ tarafından hazırlanan ‘‘Osmanlı Devleti’’nde Muneccimbaşılık Ve Muneccimbaşı Hüseyin Efendi’’ başlıklı bu çalışma, 20/09/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet ÖZ (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi M. Hulusi LEKESİZ (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ASUDE DOĞAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun **2**. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

20.09.2018

Esmâ ÖZÇELİK MORKOÇ

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenikle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

Tezimin/Raporumun ~~20.09.2018~~ tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

20/09/2018

Esmâ ÖZÇELİK MORKOÇ

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının Dr. Öğr. Üyesi, M. Hulusi LEKESİZ danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Esmâ ÖZÇELİK MORKOÇ

TEŞEKKÜR

Bu tezin yazımında yol gösterici olarak emeklerini ve sabrını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi, M. Hulusi LEKESİZ'e, kendimi tarihçi olarak tanımlama serüvenimdeki yol göstericilerim olan tüm Tarih bölümü hocalarıma ve öğrenciliğimin her aşamasındaki en büyük destekçim, eşim Mehmet MORKOÇ'a teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

ÖZÇELİK MORKOÇ Esmâ. Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşı Hüseyin Efendi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018.

“Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık Ve Müneccimbaşı Hüseyin Efendi” başlığıyla kaleme almış olduğum tez çalışmamın konusunu seçmemde bu alanda ortaya konmuş çok fazla çalışmanın olmamasının etkili olduğunu söyleyebilirim. Tezde müneccimlik ve kahinlik kavramlarının altının doldurulup konunun sağlam temellere oturtulması için geniş bir tarihsel yelpazede kehanet, kahinlik, müneccimlik ve gelecekte haber verme kavramlarının izi sürülmüştür. İlk çağlardan itibaren toplumların geleceklerini önceden bilme adına ortaya koydukları çabalar ve gelecekte haber veren kimselere atfettikleri değer, bazen olaylar, bazen beyanlar bazen de kültürel değişimlerden örneklerle aktarıldı. Batı kültüründeki kahinlik kavramı ile doğudaki müneccimlik kurumu arasındaki farkların ve de benzerliklerin ne olduğu ayrı bir başlıkta incelenirken müneccimlik kavramının Türk ve İslâm tarihi açısından ne ifade ettiği farklı tarihsel argümanlarla ortaya konmaya çalışıldı. Tezin çıkış noktasını oluşturan “İslâmî esaslara göre yönetilen Osmanlı devleti sarayında İslâm'ın yasakladığı müneccimlik kurumu nasıl hayat bulabildi?” sorusu bu perspektiften bakılarak cevaplanmaya çalışıldı. Üçüncü bölümde ise yukarıda bahsi geçen konuların Osmanlı Devleti'ndeki izdüşümü Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin hayatı üzerinden aktarılmaya çalışıldı.

Anahtar Sözcükler

Kahin, müneccim, kehanet, fal, toplum, gelecek, yıldız, padişah, yönetim, saray

ABSTRACT

ÖZÇELİK MORKOÇ Esmâ, Astrology in Ottoman Empire and Astrologer Hüseyin Efendi, Master Thesis, Ankara 2018.

My thesis, named “ the chief Astrologer Hüseyin Efendi and the 3 sultans period” has significance for there aren't many studies on this subject. The sultan's and the society's point of view considered through Astrologer Hüseyin Efendi's life. Before the parts/sections about the place of the augurship and the life of Hüseyin Efendi, the terms of prophecy, prophethood, astrologer (augur) and foretelling are examined in a historical range in order to set up the subject on a basis. People's effort to foresee their future and the importance given to the ones who foretell in early ages are explained via events, statements and cultural changes. While the differences and the similarities between the foretelling in the western world and the augurship in the eastern (oriental) world are being stated under another title, my point, the answer of the question “how augurship which is banned by islam is embodied in the Ottoman Palace” is given again through the life of Astrologer Hüseyin Efendi.

Keywords

Astrologer, augur, augurship, sultan, palace, society, stars

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	i
ETİK BEYAN.....	i
TEŞEKKÜR	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NE KADAR OLAN DÖNEMDE MÜNECCİMBAŞILIK

1.1. TARİH DEVİRLERİNDE KÂHİNLİK VE MÜNECCİMLİK	7
1.2. MÜNECCİMLİĞE AİT KAVRAMLAR VE RİTÜELLER	13
1.3. İSLÂM ÖNCESİ TÜRKLERDE MÜNECCİMLİK	15
1.4. İSLÂM VE MÜNECCİMLİK	19
1.5. DOĞU VE BATI KÜLTÜRLERİNDE KÂHİNLİK VE MÜNECCİMLİK.....	28

2. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE MÜNECCİMLİK VE MÜNECCİMBAŞILIK

2.1. MÜNECCİMLİK KURUMUNUN OSMANLI SARAY VE TOPLUM HAYATINDAKİ YERİ	31
2.2. MÜNECCİMBAŞILARIN OSMANLI DEVLET YÖNETİMİNE ETKİLERİ.....	35

2.3. OSMANLI MODELİNDEKİ MÜNECCİMLİĞİN BİLİMSEL DİNAMİKLERİ	42
2.3.1. Eğitim	45
2.3.2. Âlimler.....	47
2.3.3. Kurumlar.....	55

3. BÖLÜM

MÜNECCİMBAŞI HÜSEYİN EFENDİ

3.1. HÜSEYİN EFENDİ'YE KADAR OLAN DÖNEMDE MÜNECCİMBAŞILAR.....	58
3.1.1. Seydî İbrahim (? /1540)	58
3.1.2. Sa'di B. İshak Çelebi (?/1540).....	58
3.1.3. Yusuf Es-Saatî (?/?).....	59
3.1.4. Mustafa b. Ali El-Muvakkıt (? /1569-1571).....	59
3.1.5. Takiyüddin Ebubekir Muhammed Zeynuddin Mâruf Rasıd (1526/ 1585)...	60
3.1.6. Mehmed İbn-i Bakkalzâde (?/1595)	61
3.1.7. Mehmed Çelebi Saatî (?-1630-1).....	62
3.2. MÜNECCİMBAŞI HÜSEYİN EFENDİ.....	63
3.2.1. Müneccimbaşılık Görevine Getiriliş ve Yükselişi.....	63
3.3. ÜÇ PADİŞAH DÖNEMİ (IV. MURAD– İBRAHİM – IV. MEHMED).....	65
3.4. DÜŞÜŞ DÖNEMİ.....	70
3.5. ESERLERİ	71
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA	76
EKLER.....	84
EK 1. Orijinallik Raporu.....	84
EK 2. Etik Kurul	85

GİRİŞ

Bilinmeyi ve geleceği öğrenme isteği, var olduğu günden bu yana her zaman insanoğlunun bir parçasını oluşturmuş, gelecekle ilgili öngörüsü olan kişiler ve bu alanda yapılan çalışmalar her dönemde büyük bir dikkatle takip edilmiştir. Bir bakıma her şekle bir mana verme ve her davranışa bir anlam yükleme, insanın yapısından gelen bir özelliktir¹. Kendi toplumlarının bilinmeyene olan bu merakını gidermek için ortaya çıkıp çubuklar, oklar, kemikler, zarlar, bağırsaklar gibi birçok materyali kullanarak onlara gelecekte haber verdiğini iddia eden insanlar ise bu tabloyla doğru orantılı olarak ciddi manada itibar görmüşlerdir. Kâhin, medyum, falcı, münecim gibi isimlerle anılan bu kişiler çeşitli dönemlerde farklı yaklaşımlarla karşılaşmış, zamana ve toplumun yapısına göre insanlar tarafından çeşitli mevkilerde konumlandırılmışlardır. Başka bir ifadeyle zayıf ve çoğu kez savunmasız olan insanların gelecekteki bilerek onu emniyet altına almak istemesi, kaderlerinde onları nelerin beklediğini öğrenme çabası gibi sebepler bu tür kişilere karşı ilgiyi hep en yüksek seviyede tutmuş, şimdiki sebebin gelecekteki sonucu olan kehanetler² her dönemde itibar görmüştür.

Bazı mecralarda gelecekte haber veren kâhinlerin falcılık yapanlarla aynı mesleği icra etmediği savunulsa da neticede amaçlanan henüz vuku bulmamış bir olayı önceden tahmin etmeye çalışılmaktadır ve iki grubun da bunun için bir meta gereksinimi vardır. Çeşitli kaynaklarda kâhinlerin bakış, sezgi ve cinler gibi soyut ve kimi zaman metafizik kavramları kullandığı, buna karşın falcıların kemik, zar, bakla, kâğıt gibi materyallerle geleceği okudukları belirtilmektedir. Kâhinlerin kehanet icrasında bulunmak için herhangi bir nesneye muhtaç olmadığı söylene de çeşitli örneklerde gördüğümüz kadarıyla onlar da geleceği tahmin etmek için bir aracı kullanmak veya bir durumu okumak gibi olgulara ihtiyaç duymaktadırlar. Bizim kanaatimiz ise ikisinin arasında onlara yaklaşımımızı etkileyecek bariz bir fark olmadığı yönündedir.

Tarih dönemlerinde toplumlar üzerindeki etkisini bariz örneklerle gördüğümüz kehanetler akılsal ve sezgisel olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Akılsal kehanetlerin başlıcaları astroloji, el çizgilerini inceleme, (şromansi ya da kiromansi), yazıyı inceleme

¹ Mehmet Aydın, “Fal”, TDVİA, C: XII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s.134.

² Haluk Egemen Sarıkaya, İnsan ve Kehanet, Kanıtli Öngörüm, İstanbul: Bilim Araştırma Merkezi Yayınevi, 1979, s.7.

(grafoloji) ya da yüz hatlarını inceleme (fizyonomansi) olarak sayılırken, sezgisel olanlar asıl kehanetleri teşkil eder. Bunlar duygu olarak fikir ve zihni aniden aydınlatan önceden biliş (prekognisyon) şeklinde ifade edilmektedir³.

Gelecektek haber verme çabaları, teknik açıdan ilk çağlardan günümüze kadar birtakım değişiklikler göstermiş, bilgiyi daha çok kanıt ve sağlam bir kaynağa dayandırarak elde etme isteğinin artmasıyla beraber kâhinlik kurumu gökyüzü incelemeleri ve matematikle kesişme noktasına gelmiştir. Ancak geleceği okuma ve aktarma faaliyetleri çeşitli argümanlarla sağlam temeller üzerine oturtulmak istense de yapılan öngörülerle kesin ve kati sonuçlara varılamayacağı bilimsel bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. İlk çağlarda gelecekle ilgili bilgi sahibi olmak için gökyüzü hareketleri izlenmeye çalışılmış, geleceği öğrenme isteği toplumlar tarafından sosyal ve insani bir olgu olarak kabul görmüştür. Orta çağa gelindiğinde ise bu istek birçok insan için trajik bir son hazırlamış, Avrupa’da, ‘Cadı Avı Çağı’ olarak da bilinen 350 yıllık bir dönemde, sayısız insan, çeşitli ölüm cezaları ve işkencelere maruz kalmıştır. Engizisyon bu dönemde cadıları, heretik gruplarla yakın iş birliği içinde olan yeni bir tarikatın üyeleri olarak kabul eder⁴. Ölüm cezalarının çoğu büyü yapan ve gelecektek haber verdiğine inanılan cadıların yakılmasıyla gerçekleşmiştir. İlginçtir ki aynı yıllarda, gelecektek haber veren bazı kişiler ise isimleri yüzyıllar boyunca anılacak kadar üne kavuşmuş ve haklarında kitaplar yazılmıştır. Bu isimler arasında İskenderiyeli Batlamyos, Uluğ Bey, Nostradamus, Takiyüddin Efendi, Jhon Dee, Johannes Kepler, Jacques Cazotte, Cagliostro ve bu tezde ele almaya çalışacağımız Osmanlı dönemi münecimi Hüseyin Efendi de bulunmaktadır. Münecimliğın, kâhinlik ve falcılıktan farklı olarak ilmi unsurlara dayanıp takvim hesabı yapması, yıldız hareketleriyle burçların matematiksel konumlarını tespit ederek mizaçlarını ortaya koyması gibi nitelikleri onun tarih sahnesinde özel bir yer edinmesine vesile olmuştur.

İlk Türk devletlerinde de münecimliğın toplumdaki konumu hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayan gelişmeler yaşanmıştır. Türklerin Müslüman olmadan önceki dini törenlerinde ve günlük hayatlarında falın önemli yeri vardı. Suya ve aynaya bakma,

³ Elvan Öğüt, Gündüz Öğüt, Tarih Boyunca Gerçekleşen Ve Gerçekleşmesi Beklenen Kehanetler ve Kâhinler İzmir: Ege Meta yayınları, 1997, s.27.

⁴ Haydar Akın, Orta çağ Avrupası’nda Cadılar ve Cadı Avı, Ed. Elif Çelik, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2011, s.233.

kurşun, köz ve tütsü, kürek kemiği kahve, bakla falları Türklerde yaygın olan fal türleriydi⁵.

Müneccimliğe İslam açısından baktığımızda namaz vakitleri, hac zamanı, ramazan ayına başlama vakti gibi mühim zaman dilimlerinin tayini için astronomi biliminin kullanıldığını bu kuruma Müslümanlar tarafından son derece önem verildiğini görmekteyiz. İslam dünyasında hükümdarların emriyle kurulan birçok rasathane olmakla beraber İslam tarihinde ilk kurulan rasathaneler Abbasi halifesi Me'mun (813-833) tarafından kurulmuştu. Bunlardan birincisi Bağdad'daki Şemmasiye Gözlemevi ve ikincisi ise Şam'daki Kâsiyûn Gözlemeviydi⁶. İlk zamanlar bilimsel gerçekliğe dayanarak vakit tayinlerinde bulunmak gibi ciddi bir ihtiyacı karşılayan müneccimlik, Müslüman toplumu oluşturan tüm unsurların ortak görüşüyle son derece faydalı ve masumdu. Bununla beraber aynı teknikleri kullanarak gelecekte haber verme olgusu zaman içerisinde güçlendikçe farklı rahatsızlıkları da beraberinde getirmişti. Kur'an'ın falcılık ve gelecekte haber vermeyi kesin bir dille haram sayması insanların bu kuruma olan bakışını yavaş yavaş değiştirecek, bununla beraber "Gaybı Allah'tan başka kimse bilemez⁷." ayeti geleceğe ait ortaya atılan bu bilgilerin itibarını sarsacaktı. İlginçtir ki İslam'ın gelecekte haber vermeye olan bu yaklaşımına rağmen müneccimlik İslam toplumlarında yüzyıllar boyunca bir şekilde varlığını sürdürmüş, hatta devlet kademelerinde son derece itibar gören bir kurum olarak çoğu kez muktedirlerin önemli kararlarını etkilemiştir. Bu durumun oluşmasında ilm-i nücûmun matematik (riyazî) ve doğa bilimlerinin (tabî-î) arasında kalan, özgün bir konuma sahip olmasının da payı vardır⁸.

Türk-İslam devletlerinin siyasi olduğu kadar kültürel anlamda da mirasçısı konumunda olan Osmanlı döneminde müneccimliğe özel bir önem verilmiş ve bu alandaki çalışmalar için gözlemevleri kurulmuştur. Bu gözlemevlerinin kuruluşlarındaki en önemli sebep geliştirilmiş büyük aletlerle hassas gözlemlere dayanan yeni zîclerin meydana

⁵ Aydın, "Fal"... , s.136.

⁶ Sevim Tekeli-Esin Kâhya-Melek Dosay-Remzi Demir-G. Hüseyin Topdemir-Yavuz Unat-Ayten Koç Aydın, Bilim Tarihine Giriş, Ankara: Nobel Yayın, 2007, s.125.

⁷ Kuran-ı Kerim, Diyanet Meali, "Neml Suresi", 65. Ayet, Cüz: 19, s.376.

⁸ R. Hakan Kırkoğlu, Sultan ve Müneccimi 18. Yüzyıl Osmanlı Sarayında İlm-i Nücûm, Çev. Saadet Özen, İstanbul: Doğan Kitap, 2011, s.51.

getirilmesi idi⁹. Daha önceki Türk ve İslam devletlerinin aksine Müneccimbaşılığın devlet içinde bir teşkilat olarak yer almasının ilk izlerini Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde görebilmekteyiz. Osmanlı döneminde müneccimlik kurumunun hangi padişah döneminde tesis edildiği hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber II. Bayezid döneminde bu alandaki ilk izlere, II. Murat döneminde ise takvimlere rastlanması müneccimliğin ve müneccimbaşılığın bu dönemde de var olduğunun ispatı hükmündedir.

Müneccimbaşılık, arşiv belgeleri ve kaynaklardaki bilgilere göre IX/XV. Asrın sonları ile X/XVI. Asrın başlarında ortaya çıkmış bir müessesedir¹⁰. En önemli görevleri arasında takvim hazırlamak olan müneccimbaşılar bu görev için farklı kalemlerde gelirleri vardı. Ayrıca kendilerine verilen arpalıkların da önemli bir gelir tutarı bulunmaktaydı¹¹. Dönemin Osmanlı devlet teşkilatında müneccimliğin önemi, alınan bu ücretlerden de anlaşılmaktadır. Bununla beraber müneccimlerin buldukları makamı ve kendi konumlarını herhangi bir metin yahut beyanda övmeleri âlimler tarafından yasaklanmıştır. Müneccimlerin çalışma ve eğitim alanları olan muvakkithaneler (vakit belirleme evi) genellikle büyük cami avlularında kurulmuş olan eğitim merkezleridir. Burada özellikle namaz vakitlerinin tayinini yapan bir muvakkit bulunmaktaydı. Muvakkitler zaman tayini için rubu tahtası, usturlap, güneş saatleri ve mekanik saatler ile kronometre gibi aletler kullanmışlardır. Muvakkithaneler zaman ölçme bilgisi dışında matematik ve astronomi öğretilen birer merkez olma özelliğine de sahip müesseseler olmuşlardır¹². Osmanlı zamanında cami olarak kullanılan Ayasofya Müzesi'nin avlusunda bir zamanlar bu eğitim merkezlerinden birinin olduğu bilinmektedir. Asıl görevlerinin yanı sıra birçok önemli devlet kademesinde de görevlendirilen Müneccimbaşıların IV. Murat döneminde resm-i geçitlerde kazaskerlerle aynı safta yürümesi onların belli dönemlerdeki önemini anlamamızı sağlayan diğer örneklerdendir. Toplamda otuz yedi kişinin müneccimbaşılık görevinde bulunduğu Osmanlı Devletinde

⁹ Ahmet Turan Yüksel, İslam'da Bilim Tarihi (Başlangıçtan Osmanlı Döneminin sonuna Kadar), Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2002, s.71.

¹⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu-Ramazan Şeşen- Cevat İzgi-Cemil Akpınar-İhsan Fazlıoğlu, Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi (History of Astronomy Literature During The Ottoman), Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C: I, İstanbul: IRCICA, 1997, s. CXC VII.

¹¹ Salim Aydüz, Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993, s.52.

¹² Ekmeleddin İhsanoğlu-Mustafa Kaçar, "Osmanlı Klasik Döneminde Bilim", *Türkler*, C: XI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.164.

ilk müneccimbaşı XV. yy.'da Seydi İbrahim (?/1540) iken, gökbilim alanında en önemli çalışmaları ortaya koyan ismin Takiyüddin Rasıd (ö:1585) olduğunu görmekteyiz¹³. Takiyüddin Rasıd'ın öncülüğünde kurulan ilk gözlemevi İstanbul Gözlemevi idi. Bu gözlemevinde 16.yy'ın en mükemmel gözlem araçları inşa edilmiştir¹⁴. Önemli çalışmaların yapılmasına öncülük etmiş, din adamları tarafından 1580 Yılında kuyruklu bir yıldızın geçişinin arkasından baş gösteren veba salgını ve hemen akabinde meydana gelen depremin sebebi olarak gösterilince III. Murat'ın emriyle yıktırılmıştır.

Eğitime son derece önem veren Müneccimbashıların öğrencilerinin teferruatlı bir eğitim aldıkları Osmanlı muvakkithanelerinde en çok okutulan dersler gökbilim ve matematiksel coğrafya dersleridir. Güneş ile ilgili hesapları yüzyılın dünya çapında en başarılı çalışması olarak kabul gören ve yazdığı Risala fi'l-hay'a adlı eserinde gök cisimlerinin dünyamızdan uzaklıklarına dair bir bölüme yer veren Ali Kuşçu (ö:1474)¹⁵ ve eserleri bu eğitimin hangi seviyelerde verildiğine en sağlam örneklerden birini teşkil etmektedir. Osmanlı tarihinde müneccimlik alanında tanınan en önemli isimlerden biri de çalışmamızın konusunu teşkil eden Hüseyin Efendi'dir. Hüseyin Efendi, hocası Mehmet Çelebi vefat edince onun yerini almış, 1640 yılı için gelecekte haber veren Ahkâm Takvimi'ni düzenlemiştir. IV. Murat'ın öleceğini önceden belirttiği bu takvim sayesinde şöhreti artmıştır¹⁶.

Osmanlı Devleti'nde kurumsal varlığını uzun yıllar sürdüren müneccimliğe yönetimin yaklaşımı zaman ve şartlar değiştikçe farklılaşmış, kimi padişahlar Müneccimbashıların görev alanlarının takvimle sınırlı kalması gerektiği hükmünü vermiştir. Örneğin I. Abdülhamid zayıfca ve uğurlu saate itibar etmez ve ancak anane olduğundan dolayı teşrifat kaideleri çerçevesinde uygulanmasına izin verirdi¹⁷. Kimi padişahlar da devlet adına alacakları önemli kararların tamamında Müneccimbashıların görüşlerine ihtiyaç duymuştur. Tahtta kaldığı süre boyunca müneccimliğe pek fazla itimat etmeyen III. Selim'in doğum saatinin ironik bir şekilde Müneccimbashının ölçüleriyle ortaya konacak

¹³ Aydın, Osmanlı Devleti'nde, Tez ..., s.147-155.

¹⁴ Yavuz Unat, Tarih Boyunca Türklere Gökbilim, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008, s.149.

¹⁵ İhsan Kurt, Bilim Tarihi'nde Keşiflerin İç Yüzü, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s.110.

¹⁶ Aydın, Osmanlı Devleti'nde, Tez ..., s.171.

¹⁷ Salim Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbashılık", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, (Yay. Haz.Feza Günergün), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1995, s. 180.

olan eşref saatine denk getirilmeye çalışılması bunun belirgin örneklerinden biri olarak zikredilebilir.

Saray içerisindeki varlığı ve tayin ettiği zamanlar her dönemde ciddi tartışma ve ihtilafları beraberinde getiren Müneccimbaşılığın kaldırılma süreci XX.yy.'a kadar devam etmiş, en son müneccim olan Hüseyin Hilmi Efendi'nin ölümünden sonra (ö.1924) yerine herhangi bir tayin yapılmayarak bu müesseseye son verilmiştir.

Netice itibariyle toplumlarda ve devlet yapılarında kâhinliğe ve müneccimliğe her dönemde ziyadesiyle ehemmiyet verildiği, sadece takvim oluşturulmasında değil, sefere çıkmak için hangi vakitlerin en hayırlı zaman dilimleri olduğundan başlayıp padişahların ölümlerinin hangi zaman içinde gerçekleşeceği konusuna kadar oldukça geniş bir yelpazede bu kurumun görüş bildirdiği gerçeğine şahit olmaktayız. Müneccimlerin bu tahminlerde ne kadar başarılı oldukları tartışmaya açık olmakla beraber bu insanlar her daim birtakım doğa olaylarının rehberliğinde “bilimsel” çıkarımlar yapmakla yine aynı argümanları kullanıp gelecekte haber vermek arasındaki ince çizgide yürümüşlerdir. Onların işaret ettikleri tarihlerde vuku bulup tesadüfi olması kuvvetle muhtemel olan kimi olaylar ve bu olayların toplumlar üzerindeki etkisi bu kurumun tarihsel süreçte gördüğü itibara ve yaşam çizgisine doğrudan etki etmiştir. Bugün dünyanın bilimsel anlamda geldiği nokta kehanet kavramını tereddüte yer bırakmayacak şekilde yalanlasa da kâhinlik ve müneccimlik kurumu inkâr edilemez etkileri sebebiyle kendi dönemlerini siyasi ve sosyo-kültürel açıdan anlamamızda bize yardımcı olmaktadır.

1. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NE KADAR OLAN DÖNEMDE MÜNECCİMBAŞILIK

1.1. TARİH DEVİRLERİNDE KÂHİNLİK VE MÜNECCİMLİK

İnsanoğlunun hayatta kalma mücadelesine avcılık ve toplayıcılık yaparak devam ettiği çağlarda yaşam tarzı günlük yemeği bir şekilde elde etmek ve bir sonraki gün için yeterli enerjiyi sağlamak ekseninde ilerlemekteydi. Kaçmak, kovalamak ve barınmak gibi faaliyetler şeklinde devam eden günlük hayat, alet edevat kullanımı ve sonrasında gelen yerleşik hayata geçiş ile bu toplulukların dikkatlerini farklı mecralara çevirmelerini sağlamıştı. Yavaş yavaş sosyal hayata geçiş yapan insanoğlu bireylerarası iletişimin ivme kazandığı dönemlerden itibaren etrafında cereyan eden olaylara daha geniş bir perspektiften bakmaya başladı. Daha öncesinde hiçbir şekilde kontrol edemeyeceğini düşündüğü doğa olaylarına karşı harekete geçme isteği buna örnek olarak verilebilir. Müdahale edemedikleri bu olayları önceden bilmenin ona sağlayacağı yararı fark eden insanoğlu kendince geliştirdiği tekniklerle geleceği okuma macerasına atlamış ve çağlar boyunca farklı yollarla bu uğraşa devam etmiştir. Bu sebeple kâhinlik ve gelecekte haber verme olgusu toplum içindeki popülaritesini korumuştur.

İnsanoğlunun geleceği öğrenme yahut tahmin etme çabalarının temelinin gökyüzü incelemeleri ve takvim oluşturma çabaları olduğunu bilmekteyiz; Günümüzden 40.000 yıl öncesinde başlayan Geç Paleolitik Çağda insanın Ay gözlemleri yaparak, bunları hayvan kemikleri üzerine kaydettiği tespit edilmiştir. Ele geçen bulgular Neolitik Çağ insanının gökyüzünü, özellikle de Güneş'in ve Ay'ın hareketlerini gözlemlediğini göstermektedir¹⁸. Bu tür kayıtların ilk örneklerinden biri, günümüzden 15.000 yıl öncesine tarihlenip, Ukrayna'da mamut boynuzu üzerine kazınmış halde bulunmuş olan, dolunay ve yeniayın sıra ve aralıklarını gösteren buluntulardır. Bu buluntular bugün, insanın tuttuğu en eski ay evresi kayıtları olarak kabul edilmektedir. Bu kayıtlar sürekli

---

¹⁸ James E. McClellan III ve Harold Dorn, Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji, çev. Haydar Yalçın, ed. Murat Alev, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2006, s.27.

bir gelenek oluşturmadığı için, Paleolitik Çağ insanının takvimi olarak yorumlanamasa da insanın doğa olaylarını gözlemleyerek kaydetmesi geleneğinin öncülerindedir¹⁹.

İnsanların daha fazlasını bilebilme isteklerini kendi yöntemleriyle karşılamaya çalışan kâhinler sezgi yoluyla veya bazı materyaller kullanarak geleceği görebildikleri iddiasındaydılar. Bazı bilim insanları ise bilimsel gerçekliklerden hareketle başladıkları varsayımları kehanette bulunma noktasına taşımaktaydılar. Örneğin filozof, ekonomist ve yazar A.A. Bogdanov (Ö:1928) Kızıl Yıldız adlı romanında (1908) eksi madde adını verdiği antimaddenin keşfi hakkında kehanette bulunuyordu. Ayrıca atomun parçalanmasıyla çalışacak olan atom motorlarını, kompüterlerin kullanımından doğacak olan bilimsel ve teknik bir devrimi ve sentetik maddelerin ortaya çıkışını önceden görüyordu²⁰.

Sosyal statü anlamında içinde yaşadıkları toplumların ait oldukları dini ve kültürel değerlerine paralel olarak yükselen kâhinler, öngörülerini için astronomik olayları analiz etme, yüz hatlarını inceleme, el çizgilerine bakma gibi yöntemler kullanmaktaydılar. Bunlarla beraber zar, bakla, kum, kemik, kâğıt, kahve ve çok eski zamanlarda hayvan bağırsağı da onların öngörülerini için kullandıkları materyallerdendi. “Babil’de çocukların doğum ayları ve özürlü doğumlara göre yapılan yorumlar, tıbbi belirtiler, insan fizyonomisi ve hayvan davranışları için rüya ve takvim falı ile astroloji teknikleri kullanılıyordu. Mezopotamyalılar göğün yazıları olan yıldızları, eski Yunan’lar kuşların uçuş tarzlarını inceleyen Mantist isimindeki rahip yardımcılarını bu amaç için kullanırken, eski Roma’lılar da kuş falları vasıtası ile gelecekte ve tanrıların isteklerinden haberdar olmaya çalışıyorlardı. Eski Çinliler’de de fal ve kehanet uzun bir geçmişe sahipti. Şang hanedanı zamanından itibaren bu ülkede devlete ait işlerde verilecek kararı belirlemek amacıyla koyun, öküz kemikleri, kaplumbağa kabuğu ile tabiat ruhları ve atalara danışma şeklinde fala bakılırdı”²¹. Bazı ritüellerde kurban edilen hayvanın belli iç organlarına bakılır, ateş yakılır, bu ateşin ve ondan çıkan dumanın oluşturduğu şekillere göre henüz vuku bulmamış olaylar tahmin edilmeye çalışılırdı. Bundan farklı şekilde su kullanılarak da bazı öngörülerde bulunulur, etrafında ateş yanan bir tasa bakılıp alevlerin suyun üstünde oluşturduğu yansımalarla göre gelecek hakkında yorumlar yapılırdı. Bu alev

¹⁹ McClellan III ve Dorn, Dünya Tarihinde..., s.15-16.

²⁰ Sarıkaya, İnsan..., s.8.

²¹ Aydın, “Fal”..., s.135.

yansımalarının sadece hamile olan kadınlar veya ergenlik döneminde olan gençler tarafından görülebilecekleri düşünülürdü. Ayrıca rüzgârın suda oluşturduğu dalgalara bakılarak da kâhinlik yapılmaktaydı. Bir diğer kâhinlik şeklide yılanın yeni doğan bir çocuğu ısırıp ısırmadığına bakılır, yılan ona zarar vermezse çocuğun meşru annesinin kehanete başvurulduğu konuda masum olduğuna kanaat getirilirdi²². Başka bir geleceği görme ritüelinde kemiklerin ve zarların üzerine harfler yazılır sonra rasgele atılan zar ve kemiklerde çıkan harflere göre danışanın sorularına yanıt aranırdı. Kişinin ismine göre yapılmaya çalışılan bir kehanette her harfin karşılığı olarak bir sayı verilir çıkan sonuca göre değerlendirmeler yapılırdı. Bu tekniklerden farklı olarak diğer âlemlerden ruhsal varlıklara danışarak yapılan kehanetler de mevcuttu. Gerçek olduğu düşünülen kehanetlerde kullanılan eşyanın sadece odaklanmayı sağladığı, o sırada asıl olanın ise ruhani varlıklardan alınan yardımlar olduğu bu kişiler tarafından söylenegelmiştir. Sadece herhangi bir cisme bakıp onun aldığı şekil ve durumuna göre yorum yaparak kehanette bulunmanın onlar tarafından çok güvenilir bir yöntem olarak kabul edilmediği açıktır.

Kehanetlerde bulunma eylemi kâhinler tarafından kendilerine doğuştan verilen bir yetenek olarak aktarılsa da eğitim bu mesleğin önemli ayaklarından birini oluşturmaktaydı. Çok eski çağlardan bu yana kâhinlerin eğitildiği birçok mekân keşfedilmiş, yapılan çalışmalarla bu yerlerin rastgele belirlenmediği ortaya çıkmıştır. Ulaşım bakımından sapa yerlerde olan bu merkezlerden bazıları, Mısır'ın kuzeyinde olan Canopus'taki Serapeum mabedidir. Bu mabetle ilgili bilgiler oranın bir kehanet merkezi olduğunu kesin olarak ortaya koymaktadır. Yine Dodona, Omfalos, Thera, Apollon, Gata Burno, El Mara, Triton Gölü bu kehanet merkezlerindedir. Bu yerlerin birbirlerine 1 derece enlem uzaklığında olmaları da yine rastgele kurulmadıklarına işarettir²³.

Tarih öncesi devirleri de içine alan çok geniş bir zaman diliminde geçerli olan kâhinlik kavramı ile İslâm kültüründeki münecimliğin birbirlerinden ayrıldıkları temel nokta münecimliğin bilimsel temeller üzerine kurulu olmasıdır. Bu temelin dayanak noktası astronomi bilimine müracaatın zarureti idi. Bu bilim Müslümanların dini hayatında önem

²² Öğüt, Öğüt, Tarih Boyunca..., s.45.

²³ Öğüt, Öğüt, Tarih Boyunca..., s.53.

taşıyan bilgilere ulaşılması, mesela namaz vakitlerinin belirlenmesi, Ramazan ayının başlangıcının tespiti ve hac ibadetinin ifası açısından önem taşımaktaydı²⁴.

Çin, Mezopotamya, Eski Yunan, Mısır gibi köklü uygarlıkların tarımsal faaliyetler ve hava tahminleri gibi konularda başlattığı astronomi atılımları zaman içerisinde gök cisimlerinin konumlarının belli bir disiplin çerçevesinde incelenmesiyle yoluna devam etmiştir. Hiparkos'un milattan 40 Yıl önce Güneş ile Ay'ın hareket takvimini gösteren zîci bunun örneklerindedir. Ancak kendisinden önce gelenlerin usulüne uymadığı, başka yıldızların hareket takvimini vermediği gibi pek çok gözlem yanlışını da ihtiva eden bu zîc 285 yıl kullanıldıktan sonra İskenderiyeli Batlamyus M.S. 120 Yılında yıldızların hareketlerini gözleyerek yeni bir zîc yazdı²⁵.

İlk zamanlarda yalnızca kralların ve yüksek mevkideki yöneticilerin hizmetinde elitist bir disiplin olarak ortaya çıkan astroloji gerek tarımsal faaliyet hesaplamalarındaki tartışılmaz işlevi gerekse iklimsel olayların önceden tahmininin getirdiği konfor sayesinde gitgide daha geniş kesimler tarafından kullanılmaya başladı. Bahsi geçen kültürler gibi Arap toplumu da yıldızlar ilmine eski çağlardan beri ilgi duymaktaydı. İslam öncesi dönemde Yunan medeniyeti ile temas halinde olan Araplar birçok Latince eseri kendi dillerine çevirmiş ve Arap astrolojisi bu eserler üzerine bina edilip müneccimlik ilmi ortaya konmuştur.

Ortaçağa gelindiğinde farklı bir bilim dalının kahinlikle birlikte zikredildiğini görmekteyiz. Artan madencilik faaliyetleriyle beraber elde edilen malzemelerin çeşitliliği bu madenlerin birbirlerini dönüştürmede kullanılma çabalarını da beraberinde getirmiştir. İşte simyacılık faaliyetleri bu çalışmaların sonucunda ortaya çıkmış ve elde ettiği şaşırtıcı sonuçlarla gündem güne popüleritesini artırmıştır. Kehanetlerde bulunan insanların diğerlerini etkilemek için kullandıkları ateş, duman gibi simya ile elde edilen görsel malzemeler toplum tarafından onların mucizesi olarak nitelendirilmiş ve kâhinlerin ünlerinin artırmalarını sağlamıştır. Ortaçağın, şüphesiz en tanınmış kâhinlerinden biri Nostradamus'tur. Onu eğiten dedesinin ilgi alanı aslında astronomi yani gökyüzü,

²⁴ Yüksel, İslam'da..., s.66.

²⁵ <https://stratejikoperasyon.files.wordpress.com/2014/06/bati-bilimi-ve-osmanli-dunyasi-bir-inceleme-ornegi-olarak-modern-astronominin-osmanliya-girisi.pdf>, Online Erişim Tarihi: (30.08.2018),Ekmeleddin İhsanoğlu, Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası: Bir İnceleme Örneği Olarak Modern Astronominin Osmanlı'ya Girişi(1660-1860), s.73.

yıldızlar ve hareketleridir. Kendisi aslen Fransız bir doktor olan Nostradamus bu dönemde insanlarca bir dizi kehanette bulunduğu düşünülen bir eser bırakmıştır. Kimi bilim insanlarına göre Nostradamus geçmişte yaşanmış olayları çok iyi okuyup kehanetlerini bunlarla temellendirmiştir. O, evrende vuku bulan olayların hepsinin birbirinin aynısı olmakla beraber büyüklüklerinin ve dolayısı ile de etki alanlarının farklı olduğunu savunmaktadır. Kilise engizisyonu uzunca bir müddet Nostradamus'u cadılıkla ilişkilendirmeye çalışmış ancak onunla büyücülük arasında bir bağ bulamamıştır. Bunun sebebinin onun kehanetlerinin şiirsel ve tam anlaşılır olmaması olduğu söylenebilir. Metinlerindeki bu örtülü anlatım sebebiyle onun büyük bir kâhin mi, yoksa dizeleri zorlama şekilde birtakım olaylarla ilişkilendirilen bir bilim insanı mı olduğu halen tartışılmaktadır.

Ortaçağın başlarında yönetimin ve toplumun kâhinliğe bakışı son derece pozitif iken daha sonra yaşanan gelişmelerle bu durum değişmiş, büyücü gibi algılanan ve bazı insanların ölümüne yol açtığı düşünülen insanların idamlarıyla farklı olaylar gelişmiştir. Ardı ardına gelen bu idamların toplumun huzurunu kaçırdığı iddia edilen cadıları avlama merasimine dönüşecek kadar ileri gitmesi binlerce kişinin öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. Ortaçağdaki cadı avları sırasında birçok şamanın da yapageldikleri mesleklerinden dolayı öldürüldükleri söylenmektedir. Cadıların, yaptıkları kara büyüler sebebiyle öldürüldükleri söylense de bununla itham edilen birçok kadının çok fakir olduğu ve aslında yönetimlere direndikleri gerçeği, öldürülme sebeplerinin toplumsal yanlışları yüksek sesle dillendirmeleri olabileceği kanısını güçlendirmektedir. Ortaçağın sonunda başlayan ve 350 yıl boyunca süren cadı avında kadınların suçlanmasını sağlayan standart bir ölçü olmadığını, ilk başlarda ebeler ve şifacı kadınların büyü yaptıkları iddiasıyla hedef olarak seçildiğini görüyoruz²⁶. Bununla beraber başlangıçta kimsesiz ve fiziksel engelli yaşlı kadınların seçilip akabinde cadı profilinin değişime uğrayarak şeytan ile iş birliği yapan kadın profilinin oluştuğunu anlıyoruz²⁷. Bu ve bunun gibi tarihlendirmelerle kopmayan kıyamete, dünyanın gelmeyen sonuna, hep başka tarihler gösterilerek defalarca zaman tayininde bulunulmaya çalışılmış, ancak beklenen son gelmemiştir.

²⁶ Yücel Aksan, "1450-1750 Yılları Arasında Avrupa'da Cadılık", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C: XXVIII, sy.2, 2013, s.361.

²⁷ Haydar Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, İstanbul: Phoenix Yay, 2012, s.125.

Ortaçağda öngörülen kehanetlerin ne olduğuna ve hangilerinin gerçekleştiğine göz attığımızda; 1139 yılında Aziz Malaki'nin yazdığı 'Papalar Kehaneti' enteresan bir örnek olarak karşımıza çıkar. 800 yıldan fazla sürecek bir zaman diliminde gelecek papaları, yani 111 kişiyi, başa gelme sırasıyla yazan Aziz Malaki kehanetinde bu papaların ya doğduğu şehirlere ya da isimlerine yer vermiştir. Söylenenlere göre Aziz Malaki kendi ölümünü de tahmin etmişti²⁸. Bingenli Azize Hildegarde (ö 1179) 1138 yılında insanlara aktarması gerektiğini düşündüğü içindeki sesin şunları söylediğini bildirmiştir "*Tanrı inancı tamamen bir kenara itildiğinde, zorlu ve kanlı savaşlar birbirleriyle yarışırmasına patlak verecek ve sayısız insan buralarda ölecek, şehirler de birer harabeye dönüşecek.*" Azize Hildegarde'nin bu kehaneti çağdaşı olan Aziz Malaki'nin kehanetleriyle de bir anlamda örtüşmekteydi²⁹. Bir grup tarihçi sonraki yüzyıllarda artarak devam eden kanlı savaşların Hildegarde'ı haklı çıkardığını düşünürken, bunun tersini düşünen diğer bir grup da bahsi geçen yüzyıllardaki siyasi çözümlerin ve kötüye gidişin sıradan insanlar tarafından da pekâlâ okunabileceğini iddia etmiştir.

Ortaçağ İtalya'sında bir keşiş olan Fiore, dönemin en büyük kâhini olarak adlandırılmıştır. Ölümünün ardından incelenen eserlerinde Hristiyanlık dünyasının merkezi rolünü üstlenmiş olan Roma'nın, aslında bizzat kendisinin tüm disiplinlerden uzak ve dindeki bozuklukların başlıca kaynağı olduğu ve dolayısıyla bunun karşılığını göreceği, Tanrı'nın ilk tokadını Roma'nın yiyeceği söyleminde bulunmuştur. Fiore'nin ifadelerinde yine Malaki'nin kehanetlerine benzer söylemlere rastlanmaktadır³⁰.

Jean De Vatiguerro, (ö) Ortaçağda yapılan kehanetleri toplayarak bir kitapta yayınladı. Bu kitapta kendisine büyü ile uğraşanlar tarafından birçok bilgi aktarıldığını belirtmiş ve kehanetlerde bulunmuştur. Fransa ve başkenti ile ilgili kehanetlerinde ihtilali, cumhuriyetin ilanını, bazı depremlerle şehirlerin, kalelerin yıkılacağını söylemiştir. Ayrıca salgın hastalıklar, açlık gibi felaketlerden de söz etmiştir³¹.

Bu bilgiler ışığında münecimlik kurumunun köklü, temellerini bilimden alan ve çıkış noktası itibarı ile insanlığın ortak faydalanımını amaçlayan yapısıyla kâhinlik ve kehanette bulunma gerçeğinden ayrıldığını söyleyebiliriz. Zira kehanet birtakım farklı

²⁸ Öğüt, Öğüt, Tarih Boyunca..., s.126.

²⁹ Öğüt, Öğüt, Tarih Boyunca..., s.142.

³⁰ Öğüt, Öğüt, Tarih Boyunca..., s.145.

³¹ Öğüt, Öğüt, Tarih Boyunca..., s.145.

teknikler ortaya koyan kâhinlerin bireysel faaliyeti, kendi söylemleriyle, kendilerine verilen yüce bir armağan olarak daha bireysel, kapalı ve öznel bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. MÜNECCİMLİĞE AİT KAVRAMLAR VE RİTÜELLER

Tarihsel süreç içerisinde ön plana çıkan bilim dallarının ilerleme kaydettiği alanlarda kendi dinamiklerine ait kavram ve ritüelleri toplum literatürüne ve hafızasına bir şekilde yerleştirdiğini görmekteyiz. Aynı şekilde astronomi ve astrolojiye ait kavramlar müneccimliğin ritüelleriyle birlikte özel bir jargon oluşturmuştur. Bu kavramlardan bazılarını incelememiz müneccimliğin süreç ve fonksiyonlarını anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Müneccimlik: Necm kelimesinden türetilmiştir; Necm Arapça'da yıldız ve nücüm da yıldızlar anlamına gelmektedir. Bu bağlamda müneccim de yıldızlara bakıp gelecekteki olayları tahmin etmeye çalışan kişidir. Ayrıca imsakiye (Ramazan'da imsak vaktini ve namaz vakitlerini gösteren çizelge), takvim, zayıçe, zic gibi gereçler de müneccimlerin mesleklerini icra ederken kullandıkları materyallerdendir. Güneş ve Ay tutulmalarını dikkatle inceleyen müneccimler kuyruklu yıldızların geçişi, yangın, zelzele ve Ay tutulmalarında yaşanabilecek olumsuz durumları en aza indirmek için bazı duaları okurlardı.

Rasathane: Müneccimler vakit tayini ve eşref saati tespiti gibi gelecekte haber verme işlerini Rasathanede (gökyüzünü incelemek için kurulan yapılar) yürütmekteydiler. Rasathanelerde gökyüzünün bulutsuz ve açık olduğu zamanlarda yıldızların konumlarını en net haliyle tespit edebilmek için özel merceklein ardı ardına sıralanışından müteşekkil teleskoplar kullanılmaktaydı³².

³²http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/827/Muammer_Dizer_Bildiri.pdf?sequence=1 Online Erişim Tarihi: (18.04.2018), MuammerDizer:Osmanlı'da Rasathaneler, Boğaziçi Üniversitesi, s.35.

Rü'yet-i Hilâl: Müneccimlerin cami minarelerinin şerefesine çıkarak Ay'ın hilal halini gözetlemeleri ve müftüye gidip Ramazan ayının başladığını bildirmelerine verilen isimdir. Arkasından camilerin ışıklandırılması işlemini başlatırdı³³.

Eşref Saati: Müneccimbaşaların devletin idaresi, toplumun doğru yönlendirilmesi, adaletin sağlanması, hayırlı işlerin bekası gibi ulvi amaçlara hizmet etmek için tespit ettikleri zaman dilimine verilen isimdir. Buna göre padişah vereceği herhangi bir kararda harekete geçmek yahut geçmemek için en doğru saati Müneccimbaşı'na danışır o da eşref saatini kendi özel teknikleriyle hesaplayarak padişaha bildirirdi. Osmanlı Devleti'nde birçok padişah sefere çıkma, doğum, düğün, sünnet gibi olayları eşref saatine denk gelmesi için Müneccimbaşılara danışmışlardır³⁴.

Muvakkit: Osmanlı Devleti'nde Müneccimlerin öğrencileri konumunda olan muvakkitler gökbiliminde belli bir bilgi seviyesine geldikten sonra güneşin hareketlerine bakarak başta namaz vakitleri olmak üzere ramazan başlangıcı, hac mevsimi hesaplamaları gibi önemli dini zamanları hesaplama görevini yürütmekteydiler.

Muvakkithane: Muvakkitlerin zaman tayini mesailerini yaptıkları merkezlere muvakkithane denilirdi. Genellikle camilerin yakınında bulunan muvakkithanelerde zaman tayininde kullanılan alet ve edevatın tamiri de yapılmaktaydı³⁵.

Zic: İslam bilimleri tarihi literatüründe astronomi cetvellerine verilen addır. Müneccimlerin başlıca görevlerinden biri de Zic takvimleri hazırlamaktı. Hazırlanan zicler vakit tayinlerinin ve eşref saatinin belirlenmesinde en önemli rolü oynamaktaydı. "Ziclerden amaç astronomik gözlem sonuçlarının tablolar halinde kaydedilmesidir. Gözlemevlerinde gökyüzündeki yıldızları ve çıplak gözle görünen beş gezegeni (Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn), güneşle ayı gözlemleyen astronomlar bunların hareketlerini, konumlarını Batlamyus'un yer merkezli kuramına uygun biçimde

³³Ayrıca: Hesaba aykırı ru'yetlerde kötü niyetli yalan haberin önüne geçmek ve hadiste buyrulan görmeyi gerçekleştirmek için, her belde yetkili güvenilir bir grubun aya bakması söylenebilir. Bu durumda, önceden bilinen hesaba göre aya bakılır ve ilk doğma vaktinde ay görülerek her ikisinin tetabukuna şahit olunur. Neticede hesaba kabul etmeyeceği ru'yet haberlerine itibar edilmez. Böylece bilim ve naslar arasında hiçbir ihtilafın çıkmadığı da görülmüş olur: http://www.altuntop.org/dosyalar/Ruyet-i_Hilal_Meselesi-Abdulahkim_ALTUNTOP.pdf Online Erişim Tarihi: (30.08.2018), Özbağlı Abdülhakim Altuntop, Ruyet-i Hilâl Meselesi, 2016.

³⁴ H. İbrahim Şener, 'Eşref-i Saat', *TDVİA*, C: XI, Ankara: TDV Yayınları, 1995, s.476-477.

³⁵ Salim Ayduz, "Muvakkithane" *TDVİA*, C: XXXI, Ankara: TDV Yayınları, 2006, s.413-415.

yorumlayıp elde ettikleri verileri küresel astronominin özelliklerine göre zîclere aktarmışlardır”³⁶.

Zayıç: Yıldızların belli zamanlardaki yerlerini ve hallerini gösteren cetvele verilen isimdir. Fal, eşref saati ve uğurlu saatle ilgili çıkarımlar müneccimlerin kullandıkları bu cetvel yardımıyla yapılmaktaydı.

Usturlâb: Esas itibarıyla gökyüzünün bir düzlem şeklinde panoramik olarak gösterilmesi esasına dayanan usturlâb bir çeşit hareketli gök haritası diye tarif edilebilir. Denizciler tarafından da sıklıkla kullanılan usturlâbın üzerinde ibadet vakitlerini hesaplamada aracı olan Güneş’in ve önemli bazı yıldızların konumları ile kullanım için yapılan tanımlar yazılıydı³⁷.

Rubu Tahtası: Bir dairenin çeyreği ebatlarındaki bir tahtadan yapıldığı için bu ismi alan Rubu tahtası yardımı ile gök cisimleri gözlenerek yükseklik açıları tespit edilebilirdi. Namaz vakitlerinin hesabında yüksekliğin çok önemli olduğunu çözen Müslüman âlimler bu alet sayesinde büyük kolaylık sağladılar. Rubu tahtası üzerinde her biri öğleden evvel ve öğleden sonra farklı saatleri gösteren saat-i zamaniye adında altı daire yayı bulunurdu. Buna göre gece ve gündüz on iki kısma ayrılmıştı³⁸.

1.3. İSLÂM ÖNCESİ TÜRKLERDE MÜNECCİMLİK

İslamiyet öncesi dönemde yaşayan Türk topluluklarının karakteristiğini belirleyen en önemli öge, Gök Tanrı inancıydı. Bu inanışa göre göklerde ikamet eden Tanrı, ölen insanların ruhlarını kendi katına yükseltirdi. Bununla beraber dünyayı aydınlatan güneş ve ay da gökyüzünde buldukları için kutsal varlıklardı. Bu sebeplerden ötürü ilk Türklerde hayrın ve güzelliğin kaynağı gökyüzü, korkunun ve de karamsarlığın kaynağı ise yeraltıydı. Sebebini açıklayamadıkları depremler, volkanik faaliyetler gibi korkutucu doğa olaylarının karşısında gökyüzü bir arındırıcı ve koruyucu olarak durmaktaydı. Bu durumun sonucu olarak ilk Türk toplulukları için kendilerinin gökyüzüyle bağlantısını sağlayan Şamanlar son derece önemliydi. Şifacılık ve kötü şansı giderme gibi yetenekleri

³⁶ Yavuz Unat, “Zîc”, *TDVİA*, Ankara: TDV Yayınları, C: XXXXIV, s.397.

³⁷ Atilla Bir – Mustafa Kaçar, “Usturlap”, *TDVİA*, Ankara: TDV Yayınları, C: XXXXII, 2012, s.195-198.

³⁸ Atilla Bir – Mustafa Kaçar, “Rubu Tahtası” *TDVİA*, Ankara: TDV Yayınları, C: XXXV, 2008, s. 179-184.

olduğuna inanılan Şamanların icra ettikleri asli vazifelerinden biri gelecekte haberler vermektir. Bu bağlamda falcılık Şamanizm'in başlıca unsurlarından biridir³⁹.

Buđun kabul edilen tez, Şamanizm'in ata ruhlarına ve doğa varlıklarına tapınmaya dayanan eski bir inanç olduğu biçimindedir. Hatta daha ileriye gidip, Şamanizm'in tek tanrılı dinler gibi bir inanç sistemi olmadığı, diğer dinlerden etkilenmiŐ ve zamanla kendi kùltür kimliğini oluşturmuş bağımsız bir kùltür olduğu iddia edilmektedir. Bu iddiada bulunanlara gùre Şamanizm, ilkel doğa tanrılarının gùcüne inanmaktan ortaya çıkmış olan bir olaydır. Çünkü akademik ve bilimsel araştırmalar yapmış olan Çin, Rusya, İskandinavya ve Amerika kaynaklı bu kesime gùre Şamanizm bir dini sistemin özelliklerini üzerinde taŐımadıđından dolayı, bir din olarak kabul edilmesi mümkün olmayan, kùkù tarihin derinliklerine kadar uzanan kùklù bir kùltür yumađıdır⁴⁰.

Oğuz destanında zikredilen bilge ve filozof İrkil Hoca'nın adının kâhin anlamına geliyor oluşu, Altay Őamanistlerinde "ırımcı" denilen sara hastalarının nùbet esnasında geleceği gùrdüklerine inanılması, Manas destanında kahraman Manas'ın arkadaŐlarından birinin isminin yine fal kùkenli "Kara Tùlek", diğerinin "Yağrıncı" oluŐu⁴¹ bize Şamanizm kùltùrùyle fal ve kehanetin ne kadar iç içe olduğunu anlatan önemli örneklerdir.

İslam öncesi Tùrk tarihinde gùk cisimlerinin incelenmesi hususunda karşımıza çıkan medeniyetlerden biri Çu'lardır. Çin'de yaşayan ve aslen Tùrk olan Çu'lara gùre evren, gùk ve yeryüzü birbirini tamamlayan iki zıttan ve iki evrensel nefesten oluŐmuŐtur. Kutup yıldızı gùk kubbenin merkezindedir. Kutup yıldızı gùkyüzünün hùkùmdarıdır ve etrafında var olan yıldızlar da hùkùmdarların etrafındaki insanlar ve ailesini temsil eder. Bu, yıldızlar takvimin oluŐumunu belirler. Takvim çalışmaları gùkbiliminin önemli alanlarından biridir. Tarımla ilgili alanda da GùneŐin hareketlerini, mevsimleri ve gùkyüzùyle ilgili detayları bilmek de önemliydi. Tabi ki tüm bunlar takvim bilgisinin iyi olmasıyla doğru orantılıdır⁴². Eski çağlarda takvim gùkyüzünde en iyi gùrùnen iki cisim olan GùneŐ ve Ay'ın hareketlerine gùre belirlenirdi. GùneŐin bir dolanımıyla 1 yıl, Ay'ın

³⁹ Abdùlkadir İnan, Tarihte ve Buđun Şamanizm, Ankara: TTK Basımevi, 1986, s.151.

⁴⁰ Arif Erman, Tanrı Dini Şamanizm, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, s.9.

⁴¹ Abdùlkadir İnan, Tarihte ve Buđun... s.151.

⁴² Unat, Tarih Boyunca..., s.26.

Güneş ile buluşmasında ise 1 ay tamamlanırdı. Mezopotamyalıların takvimi, Ay yılına göre şekillenen bir takvimdi. Bu takvim yapısı İslam takvimlerinin temelini hazırlamıştır.

Eski Türkler takvim olarak 12 hayvanlı takvimi hazırlamış ve yıllara, aylara hayvan isimleri vermişlerdi. Farklı coğrafyalarda yaşadıkları için değişik medeniyetleri daha fazla tanıyan, onları etkileyen ve onlardan etkilenen Türk boyları bu takvimi ya bağımsız kullanmışlar ya da yabancı medeniyetlerle gelen takvimle değiştirmişlerdir⁴³. 12 devreden oluşan ve 12 yıl süren aynı isimlerle ikinci bir devir oluşuyordu. Yıl ilkbaharda, gün ise gece başlıyordu ve mevsimler dört tane olup yıl 60 günlük 6 haftaya bölünmüştü. Bu 12 hayvanlı Türk Takvimi diğer Türk devletlerinde kullanılmaya devam etmiş fakat Hicri-Kameri takvim daha fazla kullanılmıştır⁴⁴. Türklerin yaptığı bir takvim de Ay-Güneş yılı olarak şekillenen takvim türüdür. Bu takvimde Ay'ın hareketine göre aylar, Güneş'in hareketlerine göre ise yıllar hesaplanırdı 1 yıl 12 aydan oluşurdu. Türk takvimcilerinin verdiği hesaplara göre gün kavramını belirleyen ortalama değer güneşin belirli bir noktadan iki defa geçmesi sonucu oluşan zaman aralığıdır. Günü belirleyen bölümler on iki adet olduğundan bu takvimde bir gün on iki kısma ayrılır ve her birine "çağ" ismi verilirdi. Her bir çağ bu takvime ait cetvellerde gösterildiği sıra üzere bir hayvanın adını alır bununla beraber bir çağın iki saate eşit olduğu anlaşılırdı. Devamında ise bir çağ yine kendi içinde sekize bölünüp buna da "kêh" denir böylece bir saat dört keh ederdi⁴⁵

Türklerin Müslüman olmadan önceki toplum yaşantılarında ve dini törenlerinde falın önemi oldukça fazladır. Türklerde fal anlamına gelen kelimelerden biri de "tölge" olup suya ve aynaya bakma, kurşun, köz ve tütsü yaygın olan fal türlerindendi⁴⁶. Suya ve aynaya bakma, kürek kemiği, tütsü ve bakla falı en çok kullanılan fal çeşitleridir. Kimi fal yöntemleri belli mekânlarda yapılan özel ritüellerle hayata geçirilirdi. Mesela ilkbaharda söğüt ağaçlarının altına konan kristale bakılıp geleceği görmeye çalışılırdı. Bir diğer fal çeşidi de kurban kesilerek yapılırdı. Bu ritüelin tamamlanması için kurbanın ay ışığında ve akarsuya yakın bir yerde kesilmesi gerekirdi, daha sonra kurbanın sağ kürek

⁴³ Osman Turan, Oniki Hayvanlı Türk Takvimi, İstanbul: DTCF Yayınları, 1941, s.32.

⁴⁴ Unat, Tarih Boyunca..., s.29.

⁴⁵ Osman Turan, On İki Hayvanlı Türk Takvimi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006, s.34.

⁴⁶ Zühal Akar, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Bulunan İki Falname ve Resimleri (Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2002, s.10.

kemiği bıçakla zarar görmeden etlerinden sıyrılmalıydı. Bu parçaya bakılırken bakan kişi oturur pozisyonda ve sırtı güneşe dönük olmalıydı⁴⁷.

Orta Asya Türkleri koyun ve keçi gibi hayvanların kürekkemiğiyle geleceği görmeye çalışmışlardır⁴⁸. Kürek kemiği falından Nogay hikâye ve destanlarında da çok bahsedilir. Edige ile Toktamış Han Destanına göre Toktamış Han Edige'nin oğlu Kör Adil'den kaçarken bir çobana kürek kemiği falı baktırmıştır⁴⁹

İslamiyet'ten önce Türkler fala çok fazla önem vermişler, karşılaştıkları meselelerin çözümleri için falcıya başvurmuşlardır. Bu geleneklerin yalnızca Türklerde değil coğrafi şartlar gereği onların iletişim halinde oldukları diğer kültürlerce de benimsediklerini gösteren birçok olgu mevcuttur. Örneğin İslamiyet'ten önceki Türklerde, sihir yapmak anlamında kullanılan “arbakmak” kelimesi, Moğollarda “arbaru” şeklinde telaffuz edilmektedir. Anadolu'da ise bu kelime “arpa” şeklini almıştır. Özellikle on beşinci yüzyılda yazılımı Türkçe kitaplarda “Gaipen söyleyiciler, arpacılar, suya bakıcılar ve müneccimler” gibi tabirlere rastlanmaktadır. Bu metinlerde “arpacı” kelimesinin falcı karşılığında kullanıldığı görülmektedir⁵⁰. Fala bakmak için koç, keçi, at, sığır ve geyiklerin kürek kemiği, aşık kemiği, koyun tezeği, fasulye, nohut gibi “kumalak” adı verilen taneler, ateş, yıldızlar, ok ve yay, köpük, kazak, eldiven gibi malzemeler kullanmışlardır. Bu fal çeşitlerinden alınma motifler farklı destan ve hikâyelerde yer almıştır. Özellikle Kazak, Kırgız hikâye ve destanlarında kürek kemiği falı motifine oldukça sık rastlanmaktadır. Kırgız ve Kazaklardan başka Nogay ve Başkurtlar da kürek kemiği falına baktırmaktadırlar. Altay ve Yakut Türklerinde önemli sayılan bu fal, Moğolistan'da Budist rahipler arasında da görülmektedir. Eski Uygur Türkçesinde metinlerde fal anlamına gelen ‘ırk’ kelimesine rastlanılmaktadır. Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lügati't Türk'ünde ‘ırk’ sözcüğü ‘falcılık, kâhinlik, fal, yürektekini dışarı çıkarma anlamında ırkla-: kâhinlik etme şeklinde yer almaktadır⁵¹. Kıpçak dillerinde

⁴⁷ Ayşe Duvarcı, Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda ki Eser “Risale-i Falname Li Ca'fer-i Sadık” ve “Tefe'ülname”, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.

⁴⁸ Aydın, “Fal”..., s.134-136.

⁴⁹ Molla Osmanov Nogay Halk Edebiyatı, Petersburg, 1883, s.38.

⁵⁰ http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi3/sayi3_pdf/uzun_gulsine.pdf, Online Erişim Tarihi: (06.03.2018) Gülsine Uzun, Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Falcılık, Kehanet ve Rüya Motifi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, s.427.; Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, C. II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, (1985), s.158.

⁵¹ Besim Atalay, Divanü Lügati't Türk Tercümesi, C: III, Ankara: TDK Yayınları, 1999, s.443.

‘ırım’ sözcüğünün ırk ile bağlantılı olabileceğini ve Oğuz Kağan Destanı’nda geçen ‘İrkî Ata’nın kâhin ve falcı anlamında kullanılmış olabileceği tahmin edilmiştir. Altay bölgesi şamanlığında kam ve ırmacı adı verilen birtakım insanların gaipten haber verdiği düşünülmektedir. Uygurlara ait 9.yy’da yazılmış olabileceği düşünülen, ‘İrk Bitig’ isimli eser değerli bir fal kitabıdır⁵².

İslamiyet’ten önce Türkler arasında benimsenen Şamanizm’de fal bir bakıma din adamlarının görevleri arasındaydı. Şamanların baktıkları fal çeşitleri arasında da yine kürek kemiği ve aşık kemiği falı bulunmaktaydı. Altay toplumunda ise zarla geleceği görme çabası geçmiş tarihlerden bu yana uygulanan bir fal çeşididir. İslamiyet öncesi dönemde gelecekle ilgili çoğu fal türünün Şamanizm’den kalma bilgiler ve uygulamalar olduğunu görmekteyiz. Orta Asya Kazak ve Kırgız’ları ile Özbeklerde de yine kumalak denilen fal çeşidine rastlamak mümkündür. Bu ritüele göre 41 taş, nohut, fasulye veya koyun tezeğine bakarak gelecekte haber alınmaya çalışılırdı⁵³.

1.4. İSLÂM VE MÜNECCİMLİK

Cahiliye dönemi Arapları arasında oldukça yaygın olan fal, Arap yarımadasının farklı bölgelerinde birbirinden farklı şekillerde icra edilmiş olmakla beraber temelde birbirlerinin farklı türevleriydi. Örneğin bu fal türlerinden olup farklı bölgelerde zecr, tayyare ve irafet ismiyle anılanlar kuşların titreyiş, uçuş ve haykırılarından bazı anlamlar çıkararak birtakım olayların gerçekleşeceğini kanıtlama çabalarıydı⁵⁴. Gel gelelim İslamiyet’in putperestlik döneminden kalan ve onu hatırlatan pek çok şeyle birlikte falı da yasaklaması⁵⁵, akabinde putperestlik döneminde Kâbe’de oklarla bakılan falın bu dönemin adıyla ezlam-ı cahiliyet olarak anılması⁵⁶ insanların bu uğraşa bakışlarını değiştirmiş ve artık toplum için çok daha yüksek bir noktayı ifade eden dini hayatın kesin olarak yasakladığı fal hoş karşılanmamaya başlamıştı.

⁵² https://www.academia.edu/9091834/ESKİ_TÜRKÇE_FAL_KİTABI_IRK_BİTİĞ : Online Erişim Tarihi(30.08.2018), İ.V. Steblava, Eski Türkçe Fal Kitabı İrk Bitig’de Sembollerin Kavramsal Temeli, Çev.Halil İbrahim Usta, 1998,s.70.

⁵³ Aydın, “Fal”..., s.135.

⁵⁴ Akar, Topkapı Sarayı..., s.13.

⁵⁵ Sennur Sezer, Osmanlı’da Fal ve Falnameler, İstanbul: AD Kitapçılık, 1998, s.13.

⁵⁶ Sezer, Osmanlı’da Fal...,s.13.

İslamiyet'ten sonra icra edilen haliyle falcılık çabalarını incelediğimizde falcı ve müneccimlerin sanatlarını İslam'a ters düşecek şekilde icra etmeme gayretinde oldukları gibi geleceğe dair çıkarımlarından bazılarını Kuran-ı Kerim'e dayandırmaya çalıştıklarını görmekteyiz. Birtakım büyük vakaların gerçekleşeceği tarihe Kuran'da geçen harf kodlarını okuyarak ulaştığı iddia edilen ebcet hesabı⁵⁷ buna verilecek en bariz örneklerden biridir. Ayrıca zaman zaman başvurulanan Kur'an falı da yine bu türden uğraşların eseri olmuştur. Kur'an'ın açılış biçimi, bakılacak sayfa ve satır, açılmadan önce okunacak dualar birbirinden farklı olsa da abdest almak, belirli sayıda Fatıha ve İhlâs surelerini okumak noktaları ortaktır⁵⁸.

Müneccimler canlı cansız her varlığın kaderini elinde tutan Allah'ın yıldızların konumlarını da bir hikmet üzere belirlediğini bu nedenle necm ilmini icra etmenin bu bilgiye vakıf olmaktan öte bir iddiasının olmadığını savunmuşlardır. Bunun gibi yıldızların ve de gezegenlerin insanların doğum ânında aldıkları konumun o insanın hayatındaki önemli tarihlerle bağdaşık olduğu gerçeği de onlara göre olağan kabul edilmesi gereken vaziyetlerdendir. Bunlarla beraber Müslümanlar için önem arz eden vakitlerin müneccimlerin hazırladıkları takvimler sayesinde bilinebilmesi de İslam ve müneccimlik kavramlarını birbirlerine yaklaştıran başka bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilme Müslümanlar tarafından ilmü'l hayat (kâinat manzarası ilmi) ve ilmü'l eflâh (felekler ilmi) ismi verilmiştir. Bundan başka Farabî ve İbn-i Rüşd, sina'at al-nucm al-ta'limiya (yıldızlara ait riyazî fen) tabiri ile nazarî atronomiyi ve şia'at al nucm al-ta'limiya (yıldızlara ait tecrübi fen) ile de yıldızların rasadını kasederler. Hesap ile yahut aletler ile, bilhassa namaz vakitlerini tespit gayesi ile, gündüzün ve gecenin saatlerini tayin için lâzım olan amelî bilgilerin bütününe ilm al-mikât yahut ilm al-muvakkit denilirdi⁵⁹.

İslam ve müneccimliğin temel ayrılma noktasını gelecekte haber verme olayının Kuran-ı Kerim'de ve hadislerde kesin bir dille haram sayılması oluşturmaktadır. Gaybı yalnız ve

⁵⁷ "Ebcet"; eski Osmanlı alfabesinin her bir harfine belirli sayı değerleri verilmek suretiyle, istenilen tarihi rakamın söylendiği kelimeleri bulmak ve bunları anlamlı bir biçimde yan yana getirmek suretiyle söz konusu tarihi söyleme becerisidir: Rıdvan Canım, "Klasik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebcet Ustası: Adanalı Sürûri" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C: XIII, Erzurum: Atatürk Üniveritesi, 2009, s.2, s.105-120.

⁵⁸ Sezer, Osmanlı'da Fal...,s.18.

⁵⁹ İhsan Kurt, Bilim..., s.33.

yalnız Allah'ın bilebileceği gerçeğinden hareketle İslam dini Müslümanlara kehanette bulunan kimselere itibar edilmemesi gerektiğini telkin eder. “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz⁶⁰.” “De ki: “Göklerde ve yeryüzünde gaybı Allah'tan başka kimse bilemez. Ve öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirlersin⁶¹.” “De ki: Size Allah'ın hazineleri elimdedir demiyorum, gaybı da bilmiyorum⁶².” “Biz, yakın göğü yıldızların ışıklarıyla donattık ve onu azgın şeytanlardan koruduk. Artık onlar (semalara yükselip de) "mele'-i a'lâ"yı (yüce topluluğu) dinleyemezler, her taraftan yıldız mermileriyle taşlanırlar, kovulup atılırlar ve onlar için ayrılmaz bir azâb vardır. Şayet (meleklerin konuşmalarından) bir haber kapıp kaçan olursa, onu da (önüne geleni) delip geçen bir parlak yıldız takip eder⁶³.”

Hal böyle iken yüzyıllardan beri kerametleri ve ilmi İslam dünyasınca kabul görmüş birçok İslam âlimi ya gelecekte haber vermiş ya da bu imada bulunmuştur. Konuyu derinlemesine incelediğimizde âlimlerin kehanetleri sayılabilecek bu öngörülerin kaynağını yine birtakım hadislerden aldığımızı görmekteyiz. Sahih olup olmadıkları bugün dahi İslâm âleminde tartışılan bu hadislerin ortak özelliklerine baktığımızda da Hz. Muhammed'in dünyanın son zamanları ve kıyamet saatiyle ilgili birtakım bilgiler vererek aşağı yukarı bir zaman aralığı imasında bulunduğunu görürüz. “Hepsi de Allah'ın peygamberi olduğunu iddia eden otuza yakın yalancı deccal türemedikçe kıyamet⁶⁴.” “Her milletin başına münafıklar geçmedikçe kıyamet kopmaz⁶⁵.”, “Benim ölümüm, Kudüs'ün fethedilmesi, koyun vebasası gibi bir hastalıkla insanların kırılması, mal çokluğu ki birisine yüz altın verildiğinde onu az görerek öfkelenmesi, memnun olmaması, istisnasız her Arap evine girecek bir fitnenin yayılması, sizinle sarı ırk arasında bir barış anlaşmasının yapılması, onların bu barışı bozmaları ve her birinde on iki bin kişi bulunan seksen sancakla gelip size hücum etmeleri kıyamet kopmadan evvel vuku bulacak alametlerden altısıdır⁶⁶.”

⁶⁰ Kuran-ı Kerim, Diyanet Meali, “Maide Suresi”, 90. Ayet, Cüz: 6, s.122.

⁶¹ Kuran-ı Kerim, Diyanet Meali, “Neml Suresi”, 65. Ayet, Cüz: 19, s.382.

⁶² Kuran-ı Kerim, Diyanet Meali, “En'am Suresi”, 50. Ayet, Cüz: 7, s.132.

⁶³ Kuran-ı Kerim, Diyanet Meali, “Saffât Suresi”, 6-10. Ayet, Cüz: 23, s.445.

⁶⁴ Tirmizî, Sünen-i Tirmizî, C: II, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007.

⁶⁵ Nureddin El-Heysemî, Mecma-Uz Zevaid, İstanbul: Ocak Yayınları, 2017.

⁶⁶ Buharî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh, İstanbul: Çelik Yayınları, 2017 (1313), s.20.

Hadislerin derlenip yazılmaya başladığı 800'lü yıllardan itibaren birçok İslam âlimi kıyamet saatinin yalnız Allah tarafından bilinebileceğini, bu yüzden bu tür hadislerle itibar edilmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Gazalî'de de aynı fikirlere rastlanmaktadır. Nitekim İhyâ'da bazı bilimlerin neden mezmûm oldukları açıklanırken ilm-i nücûmun zatı bakımından değil, sahibine zararı dokunduğu için mezmûm sayılarak iki kısma ayrıldığı, birinci kısmın "hisâb" ikinci kısmın ahkâm olduğu ve Hz. Ömer'in "ilm-i nücûmdan kara ve denizde şaşmayacak ve yolu bulacak kadarını öğrenin; fazlasından vazgeçin" diyerek bu bilimi yasakladığı söylenmektedir⁶⁷.

Sahih hadis kitaplarında geçen birçok hadis-i şerif onların bu düşüncelerini doğrular şekilde gelecekte haber verenler sert bir dille eleştirilmektedir. Bunların en bilineni "Bütün münecimler yalancıdır, söyledikleri gerçek olsa dahi⁶⁸." hadisidir ki kâhinler tarafından verilen bilgilerin tesadüften öteye gidemeyeceğini anlatmaktadır. Halid el-Cüheni, Hudeybiye yılında Resul-i Ekrem'le yolculuğa çıktıklarını ve gece yağmura tutulduklarını, Resulullah'ın sabah namazını kıldırdıktan sonra kendilerine yağmuru yıldızların yağdırdığını söyleyen kişinin Allah'ı inkâr etmiş olacağını bildirmiştir⁶⁹. İbn Abbas ise Resul-i Ekrem'in "İlm-i nücûmdan bir bilgi aktaran sihirde bir bölüm almış olur" dediğini rivayet etmiştir. Konuyla ilgili bilinen diğer hadisler şu şekildedir; "Kuşun ötmesi, uçuşu, uğursuzluk kabul etmek, ufak taşlar ile fal açmak, kum üzerine hatlar çizmek, bunlardan geleceğe dair hükümler çıkarmak sihir ve kehanet çeşidindedir." "Her kim bir arrafa gidip de ona bir şey sorarsa, kırk gecelik namazı kabul olmaz⁷⁰." "Kim bir kâhine gider, dediklerini doğrularsa şüphesiz ki Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur⁷¹.", "İlm-i Nücûm öğrenen kimse, sihirde bir bölüm öğrenmiş olur⁷²." İnsanlar, Resulullah (s.a.v)'e kâhinleri sordular ve Resul-i Ekrem, "Aslı olan, bir şey değildir." buyurdu. "Onların bu tür haberleri gerçeklerdendir. Onu bir cin meleklerden kaparak kâhin dostunun kulağına fısıldar. O kâhinler de bir doğruya yüz yalan karıştırır (halka sunar) lar." cevabını verdi⁷³. "Muâviye, İbni'l-Hakem'in, Resulullah'a eski zamanlarda

⁶⁷ Bilal Yurtoğlu, Katip Çelebi, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Kurumu Yayınları, 2009, s.415.

⁶⁸ İmam Müslim, Sahih-i Müslim ve Tercemesi, C: IV, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2013, s.214.

⁶⁹ Buhari, s.35.

⁷⁰ İmam Müslim, "Selam", *Sahih-i Müslim*, C: VII, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2013, s: 25.

⁷¹ Ebu Dâvud, Sünen-i Ebu Davud, C: I- IV, Beyrut: Hadis No: 3904, 1988.

⁷² İmam Münziri(Abdulazim Münziri), Et Terğîb ve't-Terhib, 441-442.

⁷³ Buhârî, s.46; Müslim, Selâm, s.122-124.

kâhinlere gidip onları dinlediklerini belirtince ondan “Artık onlara gitmeyin, söylediklerine itibar etmeyin, inanmayın” cevabını aldığını belirtmiştir⁷⁴.” Konuyla ilgili bir diğer hadiste ise "Eğer Allah Teâlâ hazretleri, kullarından yağmuru beş yıl tutup sonra gönderecek olsa, insanlardan bir grubu kâfir olur ve: "Micdeh yıldızı sebebiyle yağmura kavuştuk!" derdi⁷⁵ ifadeleri geçmektedir.

Bu ayet ve hadislerin işaret ettiği gerçeğin ardından giden İslâm âlimlerinden bir kısmının konuyla ilgili tavırlarını şu şekilde aktarabiliriz.

İbn Haldun, Mukaddime adlı eserinde “Gelecekte bahseden bilgilere dayanarak devlet işlerini yürütmeye çalışmak dini ve devleti zarara uğratmak niteliğindedir. Yaşayan bütün insan topluluklarında bu bilgi yasak edilmelidir”⁷⁶. Cümleleriyle münecimliğe karşı duruşunu seslendirenler arasındadır. “Münecimlik yaparak geleceği bildirmek Kur’an-ı Kerim, hadisler ve İslâm bilginleri tarafından men edildiği halde geleceği öğrenme arzusu içinde olan insanlar ve bunun karşılığında kazanç sağlayan insanların istismarı olarak sonuçlanmaktadır”⁷⁷. Halife Mu’tasım-Billah zamanında münecimler eleştiriye maruz kalmışlardır. Halife Ammuriye’yi fethetme hazırlık yaptığı zamanda sefer için tercih edilen günün uğursuz olduğunu söyleyen münecimler olmuştur. Buna rağmen sefere çıkan ve fetihle geri dönen halife, döndüğünde münecimleri cezalandırmıştır. Bütün bunlara rağmen Abbasiler döneminin sonlarına doğru münecimliğin tekrar gelişmeye başladığı da gözlemlenmektedir⁷⁸.

İslâm dini en başta birincil kaynağı olan vahiyle ve Hz. Muhammed’in sahihlik hususunda sağlam kanıtlara dayalı hadisleriyle kâhinlik ve gelecekte haber verme gayretlerini tümünden haram saymıştır. “Hiçbir kimse yarın ne yapacağını bilemez”⁷⁹ Bununla kalmayıp bu meslekte devam edenleri, affedilmeyeceği ayetlerle sabit bir günah olan, Allah’a ortak koşmakla itham etmektedir. Bunun yanında insanların bilginin en doğrusunu arayıp bulmasını teşvik ederek ilmi gelişmenin önünü açan İslam, yıldızların amaçları doğrultusunda kullanılması gerçeğinin altını da ayrıca çizmiştir. Nitekim şu

⁷⁴ <https://www.islamdahayat.com/riyaz/falcilarvekahinler303.html>, Online erişim tarihi: (25.02.2018).

⁷⁵ Nesâî, “İstiska” *Sünen-i Nesâî Tercemesi*, Derleyen: Abdullah Parlıyan, C: II, Konya: Konya Kitapçılık, 2005, s.16.

⁷⁶ İbn-i Haldûn, Mukaddime, C: III, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2015, s.119.

⁷⁷ <http://fikih.ihya.org/islam-fikhi/munecim.html>, Online erişim tarihi: (25.02.2018).

⁷⁸ İlyas Çelebi, “Yıldızname”, *İslam Ansiklopedisi*, C: XXXXIII, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013, s.546.

⁷⁹ Kuran-ı Kerim, Diyanet Meali, “Lokman Suresi”, 34. Ayet, Cüz: 21, s.410.

ayetler bunu destekler mahiyette ifadeler olarak değerlendirilebilir; “O Allah, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır”⁸⁰. “Onlar yıldızlarla da yollarını doğrulturlar”⁸¹. Önde gelen İslam âlimlerinden Katâde (ö.117/735) demiştir ki: "Allah bu yıldızları üç şey için yaratmıştır: Onları semanın ziyneti kıldı, (semaya yükselip haber toplayan) şeytanlara atılacak taşlar kıldı, kendileriyle istikâmet tayin edilen alâmetler kıldı. Kim yıldızlar hakkında başka yorumlar yapmaya kalkarsa hata eder ve nasibini zayi eder, kendisini ilgilendirmeyen ve bilgisi olmayan hatta bilmekte peygamberler ve meleklerin bile acze düştükleri bir hususta kendini külfete sokar"⁸².

İslam’ın falcılık, kâhinlik ve de münecimlik hususlarındaki açık hükümlerine rağmen İslam tarihinin her döneminde bu türden meslekleri icra edip toplum içinde ün yapan kimselere rastlamak mümkündür. Bu tablonun temel sebebinin gelecekte haber vermenin evliyaların ve ermişlerin kerametleri olarak algılanması olduğunu söyleyebiliriz.

Münecimlik ve İslâm konusunu analiz edebilmenin yolunun münecimlik mesleğinin astronomi bilimiyle olan yakınlığının sağlıklı bir çözümlemesiyle mümkün olacağı açıktır. Müslüman kavimlerin astrolojisini daha evvelki sistemlerden ayırt eden unsurun onun muhtelif sistemlerden derlenmiş olmasından başka, matematikteki ilerlemenin ulaştığı mükemmeliyet derecesidir⁸³. İslâm kültürünün iki tipik örneği olan Emevi ve Abbasi dönemini masaya yatırdığımızda bu sonuçlara ulaşabilmekteyiz;

Emevi devletinin hükmettiği coğrafya, dokusunu farklı toplumların oluşturduğu bir kültürel çeşitlilik örneğiydi. Merkezîyetçi ve katı bir yönetim modelinin görüldüğü Emeviler Abbasiler tarafından yıkıldıkları zamana kadar geçen yüz yıldan kısa süreçte konusunda ün yapmış birçok ilim adamı yetiştirmiştir. Emevî halifesi Yezid’in oğlu Halid (ö: 708)’in Kıpti ve Yunan dillerinden astronomi ile ilgili yazılmış kitapları ilk tercüme eden Müslüman olduğu tarihi olarak bilinmektedir⁸⁴. Emevî döneminde birçok bilim

⁸⁰ Kuran-ı Kerim, Diyanet Meali, “En’am Suresi”, 97. Ayet, Cüz:7 s.139.

⁸¹ Kuran-ı Kerim, Diyanet Meali, “Nahl Suresi”, 16. Ayet, Cüz: 14, s.268.

⁸² <http://www.kuranikerim.com/kutubi-sitte/5740.html> Online erişim tarihi (18.05.2018).

⁸³ Abdülhak Adnan Adıvar, “Astroloji”, *İslam Alemi Coğrafya, Etnoğrafya ve Biyografya Lûgati*, C:I, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s.685.

⁸⁴ Hakkı Dursun Yıldız, “Hülafe-i Raşidin ve Emeviler” *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C: II, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989, s.575.

insanı yetişmiş ve farklı eserlere imza atmışlardır. Bu dönemde bilimsel alanda gerçekleşen ilerleme eğiliminin ana sebeplerinden birinin devletin izlediği yayılcı politikalar olduğunu söyleyebiliriz. Hüküm sürdüğü zaman dilimi içerisinde İslam'ın sancaktarlığını yapan Emevi devleti cihat mesuliyeti gereği genişleyerek dinlerini tebliğ etmiş, bu durumun doğal neticesi olarak da birçok kültürle etkileşim içerisine girmişlerdir. Örneğin Hint astronomi kitabı 'Sind Hind,' Fezzârî tarafından Sanskritçe'den Arapça 'ya çevrilmiştir⁸⁵. Bahsettiğimiz bu bilimsel gelişmelerin birçoğu varlığını bilim için nispeten daha elverişli bir coğrafyada sürdürmüş olan Endülüs Emevi Devleti'nde yaşamış bilim insanlarının katkısıyla hayat bulmuştur. Batı dünyasında 'Geber' adıyla bilinen Cabir Bin Eflah'ı bu isimler arasında sayabiliriz. 1200'lü yıllarda doğduğu tahmin edilen Cabir Bin Eflah el-İşbilî, Batlamyus'un eserlerindeki yanlışları düzelttiği Kitabül-Hey'e fî istihi'l Mecistî eseri ile üne kavuşmuştur⁸⁶. İslam bilim tarihinde Zerkalî ismiyle bilinen İbrahim bin Yahya et-Tecibî en-Nekkaş (d.1029 – ö.1087) da yine Endülüs Emevi Devleti'nde yaşamış bir diğer ünlü astronomdur. Zerkalî Toledo'da bir rasathane kurdu ve 1061-1087 yılları arasında burada yaptığı çalışmaları bir kitapta toplamıştır. Bu kitap daha sonra Kastilya Kralı Alfonso'nun (d.1221 – ö. 1284) gezegen hareketlerini kayda geçirdiği tabloların yapımına kaynak teşkil etmiştir⁸⁷.

Endülüs Emevîleri dönemlerinde astroloji ve münecimlik konularını incelediğimizde karşımıza iki gerçek çıkmaktadır. Bunlardan biri devletin dayanak noktaları olan İslami prensiplerin toplumun ve yönetimin yapısına olan sıkı nüfuzu sebebiyle münecimlik ve kâhinlik kurumlarının ön plana çıkamayışıdır. Bununla beraber astronomi alanında kıymetli yapıtları İslam bilim tarihine kazandıran isimler yine bu dönemde ortaya çıkarak gök cisimlerinin ve onların hareketlerinin anlaşılması gayretlerinin bilimsel altyapısını oluşturan eserlerini kaleme almışlardır.

Emevîlerin ardından 500 yıldan uzun bir süre varlığını sürdüren Abbasiler birçok kültürel unsuru Emevî mirasçısı olarak devam ettirdikleri gibi birtakım alanlarda onlardan çok farklı uygulamaları hayata geçirmişlerdir. Hüküm sürdüğü coğrafyada ilim ve kültür

⁸⁵ H. İbrahim Hasan, İslam Tarihi, C:II/III, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985, s.180.

⁸⁶ https://www.turkcebilgi.com/cabir_bin_eflah Online Erişim Tarihi: (30.08.2018), Yeni Rehber Ansiklopedisi, C: IV, s.257.

⁸⁷ <http://gencgitim.com.tr/zerkali/> : online erişim tarihi (30.08.2018).

alanında değerli çalışmalara imza atan birçok ismin yetiştiği Abbasiler, astronomi ile ilgili bazı kaynakları Arapçaya çevirmiş, rasathaneler kurmuş ve bu çalışmalar halifeler tarafından desteklenmiştir. Abbasiler'in ilk devirlerinde bilimle ilgili önemli gelişmeler yaşanmış ve geçmiş medeniyetlerin mirası 'İlm-i Kadim'e ait bilim eserlerini Arapça 'ya çevirmek için, Beytü'l-Hikme adı verilen bilim yerlerinde ilmi çalışmalar yapmışlardır⁸⁸.

Kurulan rasathanelerde o güne değin kullanılan tekniklerden farklı birtakım metotlar deneyen bilim insanları astronomi ilmini Abbasi zamanında zirveye çıkarmıştır dersek abartılı bir söylemde bulunmuş olmayız. Batlamyus'un El-Macisti ve Tefrabibles isimli eseri bu dönemde Arapçaya çevrilmiştir. Bu kitaplarda açıkladığı konularla güneşin dünyanın etrafında döndüğü teorisini çürüten İbn-i Şatır (ö.1375), aksine dünyanın güneşin etrafında döndüğünü iddia etmekle kalmayıp güneş sisteminin temel dinamiklerini izah eden düşüncelerini Kopernik' den çok daha önce ortaya atmıştır⁸⁹.

Abbasiler döneminin en önde gelen astronomi bilim adamı Harran'lı El-Bettanî (ö.929) dir. Gözlemler yanında astronomi aletleri icat ve imal etmede oldukça başarılı olan Bettanî , Kitâbü'z - Zîc adlı eserin sahibidir. Bu eserinde pek çok bilgi yanında , Batlamyus'un imkansız dediği halka şeklinde güneş tutulmasının mümkün olduğunu ortaya koyması, ayın tutulma derecesinin hesabı için çok sağlam bir metodun geliştirilmesi gibi önemli keşifleri gerçekleştirmiştir. Ayrıca bilim dünyasına küresel trigonometrinin temel teoremlerinden olan "kosinüs teoremi" gibi çok önemli bir yenilik kazandırmıştır⁹⁰. Bağdat şehri kurulduğu zaman ilk astrolojik hesaplamayı yapan İbn-i Nevbaht (ö.809) Abbasilerin ilk resmi astronomudur. Yine ilk Usturlab'ı keşfeden Muhammed el-Fezari, Yakub ibni Tarik ve İbn-i Fezari de Abbasilerin ilk dönem astronomlarından. Batlamyus zamanından bu yana ortaya atılan birbirinden farklı düşüncelerde dünyanın şekli hakkındaki farklı varsayımlar çokça seslendirilmişti. Ebû Sa'îd es-Siczî yaptığı birtakım gözlem ve çalışmalara dayanarak dünyanın döndüğünü, Bîrûnî ise bugün bildiğimiz manasıyla yer çekimi kânununun varlığını öne sürdüler. Fergânî tarafından da gezegenlerin hacimleri, ölçüleri, birbirine uzaklıkları bugünkü bilgilere yakın olarak hesaplandı. İhvân-ı Safa da bir güneş yılını 365+1/4 gün olarak

⁸⁸ Aydın Sayılı, The Observatory in Islam, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1988, s.50-87.

⁸⁹ İsmail Yiğit, Abdülkerim Özaydın, Fehamettin Başar, Ziya Kazıcı, Ibrıs Bostan, "İbn-i Şatır" , *İslam Tarihi Ansiklopedisi*, C:6, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2000, s: 214.

⁹⁰ Yüksel, İslam'da..., s.68.

ölçmüştür. Sonrasında bu bilgi Mes'ûdî, Birûnî, İmam Gazalî ve Hurdazbih tarafından da ispatlanmıştır. Ebü't Tayyib Ali, Ahmet bin Muhammed Nihavendi, Ahmed bin Abdullah Mervezi, İbn-i Fergani'nin de içinde bulunduğu bir grup bilim insanı bir derecelik meridyen yayının uzunluğunu tespit etti⁹¹. Ebü'l- Hasen isimli ilim adamı, Akdeniz'in uzunluğunu 44 derece olarak bulmuş, Ömer Hayyam yüz yıldızın gök koordinatlarını vermiştir. Güneşin irtifa derecelerinin ve yer kürenin çapının ölçümleri, pusulanın keşfi ve tam manasıyla kullanımı için atılan büyük adımlar yine aynı dönemde, Abbasi coğrafyasında gerçekleşmiştir.

Bahsi geçen bilimsel atılımların hayat bulduğu Abbasi coğrafyası bu gelişmelerle paralel şekilde astronomi alanında da önemli ilerlemelere zemin hazırlamıştır. İslam bilim adamlarının çalışmalarına uzun yıllar devam ettikleri ve çağına göre üst düzey donanımları bünyesinde barındıran Şam'daki Kasyun ve Bağdat'taki Şemmasiye gözlemevi buna verilebilecek örneklerdendir. Bu gözlemevlerinde özellikle Ay ve Güneş gözlemleri yapılmıştır⁹². İshak el- Kindi müneccimlik görevine, Harun Reşid döneminden başlayıp Me'mun, Mu'tasım ve Vasık dönemlerinde devam etmiş, bazı eserleri de tercüme etmiştir⁹³.

Abbasiler'in hükmettikleri coğrafyadaki kültürel çeşitlilik sebebiyle her daim ihtimal dahilinde olan bir kaos gerilimiyle yaşamak durumunda olduklarını görüyoruz. Aynı topraklarda kendilerinden önce vuku bulan olaylar da bu duruma referans niteliğindedir. Abbasi halifelerinin genel tutumları incelendiğinde bu psikolojinin bir uzantısı olarak ekserisinin gelecekte haber alma eğiliminde oldukları gerçeği karşımıza çıkıyor. Abbasi halifeleri müneccimlere çok fazla önem vermiş ve onlara danışmadan savaşa çıkmamışlardır. İkinci dönemlerinde müneccimlere daha bariz şekilde ihtimam gösteren halifelerin bazıları askerlerini müneccimlerin belirttiği zamanda savaş alanına çıkarmışlardır. Bu ilme en çok önem veren halife Me'mun, ilk gözlemevini kuran halifedir. Abbasilerin ilk halifesi olan Ebû-l Abbas Es-Seffah, Bağdat'ın temelini müneccim Ebu Sehl b. Nevbaht'ın Bağdat'ın çok uzun seneler ayakta kalacağı beyanından sonra atmıştır⁹⁴. Halife kendisine karşı isyanda olan İbrahim isimindeki bir

⁹¹ Yeni Rehber Ansiklopedisi, C:7, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yay., 1993, s.159-160.

⁹² Aydın Sayılı, "Rasadhane", *İslâm Ansiklopedisi*, C: IX, 1988, s.629.

⁹³ İbn Haldun, Mukaddime, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, C:I-II, İstanbul: Dergah Yayınları,1982-1983, s.797; Macit Fahri, İslam felsefesi Tarihi, İstanbul: İklim Yayınları, 1987, s.61.

⁹⁴ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsiler", *DİA*, C:I, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, s.45.

kişinin, yolladığı öncü kuvvetlerini dağıtmasından sonra korkuya kapılmış, müneccim Nevbaht'a danışmıştır. Onun “Endişe etmeyin İbrahim öldürülecektir” söylemine rağmen buna güvenmeyerek sefere çıkmak istemiş, ancak çok geçmeden İbrahim ölmüştür⁹⁵.

Görülüyor ki Kur’anda net bir şekilde haram sayılan gelecekte haber verme mesleğinin İslâm toplumlarında bir şekilde kabul edilmesinin temel dayanağını müneccimin bilimsel altyapısı oluşturmaktadır.

1.5. DOĞU VE BATI KÜLTÜRLERİNDE KÂHİNLİK VE MÜNECCİMLİK

Doğu ve Avrupa kültürlerindeki kâhinlik-müneccimlik kurumlarının temel farklılıklarından belki de en güçlü olanının gelecekte haber veren insanın toplum tarafından algılanış biçimi olduğu anlaşılmaktadır. Kâhinlik kurumunu ele alacak olursak ilkçağlarda kutsal rahipler yahut Tanrı’yla konuşan ulu insanların kehanetleri söz konusu iken Ortaçağ’dan itibaren gayet sıradan hatta fakir insanların kehanetlerde bulunduğunu görmekteyiz. Bu durumu açıklayan en önemli tez ağır vergiler ve savaşlardan yılmış yoksul halkın kurtarıcılarını elitlerden değil kendi içinden seçmesinin en doğrusu olacağı inanışıdır. Batı kültüründe durum böyle iken İslâm toplumlarında gelecekte haber veren şahsiyetlerin toplumun her kesiminde derin saygı uyandıran evliyalar ve veliler olduğunu görmekteyiz. Daha çok hadis kitaplarından aldıkları referanslarla gelecekte haber veren velilerin tasavvuf ehli olmaları ve kehanetlerini parayla satmak yerine onları İslâm adına kullanmaları onlara olan güveni artırmıştır.

Avrupa’nın, Rönesans’tan öncesine ait fazlaca bir geçmişi olmayan bu ilime olan ilgisi Rönesans’tan sonra ciddi boyutlarda artmış cadılık ve idamların beraberinde getirdiği karanlık döneme rağmen ilerlemeye devam etmiştir. Elbette ki Avrupalıların da bu alanda gelişmesine engel olan dini tabuları ve yasakları vardı ve kilise bu bilime olan ilgiden hiç de hoşnut olmuyordu. Bu noktada Avrupalılar farklı olarak bu bilimin gelişmesindeki boşlukları başka kaynaklardan faydalanarak kapatma yoluna gittiler. Cadı avının toplumsal bir histeriye dönüştüğü dönemin Karanlık Ortaçağ yerine Aydınlanma çağına denk düşmesi rastlantıyla açıklanamaz elbette⁹⁶.

⁹⁵ İbn-i Esir, El Kamil Fi’t, C: V, s.570-571.

⁹⁶ Akın, Orta çağ..., s.236.

Avrupa’da kilisenin kâhinliğe yaklaşımını iyi analiz edebilmek için öncelikle onun bilimsel gelişmelere karşı verdiği tepkiyi incelememiz gerekmektedir. Kopernik’in her ne kadar sınırlı sayıda gözlem ve çalışma yapsa da İslam dünyası ve Yunanlıların yaptığı gözlemlerden faydalandığı inkâr edilemez. Bu kısa çalışmaları sonucunda 1514 yılında Güneş Merkezli kuramını kısaca anlatmış fakat yaptığı bu eser ölümüne yakın yayınlanmıştır. Önce bu kitabı okullarda okutulmuş ancak daha sonra kilisenin yasağı gelmiştir⁹⁷. Bazı ilim insanlarını Hristiyan karşıtı gören kilisenin onun gibilerden hoşlanmadığı bir gerçektir. Başka bir deyişle çıkarlarına ters düşen bir durum söz konusu olduğunda rakip güce dinsiz veya günahkâr deyip karalamak en kolayıydı. 1601 yılında Tycho Brahe’nin ölümünün ardından Kepler onun yerini alarak gözlemlere devam etmiş, önemli ilerlemeler kaydederek Mars’ın yörüngesinin arasındaki sekiz dakikalık hata üzerine altı yıllık bir çalışmayla yörüngenin elips olduğunu bularak daha önceki kuramında yörüngelerin dairesel olduğu kabulünü düzeltmiştir. “O insanın yaratılışını Allah’ın lütfu sonucunda yegâne ve matematiksel bir evrende gerçekleştirmiştir diye tanımlar”⁹⁸.

Kopernik’in çalışmalarına çok da itiraz etmeyen kilise, onun yazılarının pek etkili olmadığını düşünerek umursamıyordu. Ancak Galileo ve onun araştırmaları toplumun geniş kesimlerince destek görünce kilise bu duruma yüksek sesle itiraz etmeye başladı. Onun, merceğini 3X boyutunda büyüttüğü ve sonra da 30X boyutunda yakınlaştırdığı teleskop çalışmaları buna örnek olarak verilebilir. Bu çalışmaları sonucunda yaptığı gözlemleri yayınlamıştır. Bilimsel gerçeklik karşısında gücünü yitirmekten korkan kilise önce kitabını yasakladığı Galileo’yu engizisyon mahkemesinde yargıladı. Bundan Sonraki hayatında sürekli kilisenin engellemelerine maruz kalan Galileo, ömrünün sonuna kadar ev hapsinde kaldı⁹⁹.

Galileo’nun Avrupa kıtasındaki kâhinlik veya astronomi çalışmalarıyla Osmanlı Devleti’ndeki anlamıyla müneccimliğin otoriteden gördüğü tepkinin, sebepleri açısından farklılık gösterdiğini anlıyoruz. İslâm dininde gelecekte haber verme ve kehanette bulunma eylemleri kesin bir dille Kur-an diliyle itiraza uğrarken Avrupa engizisyonunun

⁹⁷ http://www.evreninsirlari.net/dosyalar/126_s01_02.pdf, Online Erişim Tarihi (30.08.2018), Prof. Dr. Hüseyin Gazi Topdemir, Bilim Tarihinden, Güneş Merkezli Evren Modeli, s.102.

⁹⁸ Kopernik - Kepler – Galileo <http://www.mutlucemiz.net/> online erişim tarihi: (26.02.2018).

⁹⁹ James MacLachlan, Galileo Galilei, Çev: İnci Berna Kalınyazgan, Ankara: Tübitak Yayınları, 2008, s. 176.

itirazı gelişen bilimsel veriler karşısında gücünü yitirmekten korkan kilisenin tavrıyla alakalıydı. Sonraki dönemde gelişmeleri incelediğimizde Avrupa'da gelecekte haber veren kâhinlerin saraylarda istihdam edilmesi gerçeğinin bir şekilde devam ettiğini ancak bununla beraber gök biliminin, donanımlı bilim insanları sayesinde hızla ilerlediğini görmekteyiz. Oysa Osmanlı'da gök bilimi ve astroloji alanları münecimlikle aynı safta görülmüş ve onun sarsılmasıyla beraber geri dönüşsüz bir kayıp sürecine girmiştir.

Tüm bu olayların sonucunda münecimlik ve kâhinlik kurumlarına gerek Avrupa'da gerek Osmanlı'da gerekse başka kültürlerdeki ortak yaklaşımın gücü elinde tutanların konumlarına hizmet ettiği sürece bu insanları ihya etmesi, ters düşmeleri durumunda ise karşı tavır almaları yönünde gerçekleştiğini görmekteyiz.

2. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE MÜNECCİMLİK VE MÜNECCİMBAŞILIK

2.1. MÜNECCİMLİK KURUMUNUN OSMANLI SARAY VE TOPLUM HAYATINDAKİ YERİ

Buraya kadar olan kısımda bahsedildiği üzere kendisi için bilinmez hükmünde olan durumları vaktinden önce tahmin ederek olacaklara hazırlanmak isteyen insanoğlu yönetsel anlamda karşılaştığı zorluklarda da bu kurumun niteliklerini yanına almak istemiştir. Diğer pek çok medeniyette olduğu gibi İslâm toplumlarında da özellikle idareciler arasında geleceği öğrenme merakı, hayat, ölüm, hayır – şer gibi hususları, hanedanlıkların sürelerini ve düşmanlarının her türlü hallerini öğrenme arzusuyla müneccimlere itibar edilmiş ve saraylarda bulundurulmuştur¹⁰⁰. Bu sebeple Osmanlı tarihinde padişah cülûsu, doğum, savaş ilanı, ordunun hareketi, sadrazamlara mühür verilmesi, denize gemi indirilmesi, sultan düğünü gibi önemli olaylar birinci veya ikinci müneccimin düzenlediği zayıçе üzerinden hesap edilen eşref saatinde gerçekleştirilirdi; bu ritüeli devlet ricali de kendi siyasi hamlelerinin ve kararlarının hayırlı olması için gerçekleştirirlerdi; bundan dolayı müneccimlik Osmanlı Devleti'nde çok önemli adetlerin yerine getirildiği hassas bir kurum olarak kabul edilmişti¹⁰¹.

Müneccimbaşılının Osmanlı sarayındaki fonksiyonlarını anlamamız için incelememiz gereken birincil kaynak yine onların hazırladıkları takvimlerdir. Zanaatlarının ve yetkinliklerinin birer vesikası hükmündeki bu dokümanlar hem müneccimlik kurumunun işlevi hem de yönetimin müneccimbaşılardan beklentilerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Devlet teşkilatı içinde önemli bir yeri bulunan bu müessesede takvimler senelik olarak hazırlanmaktaydı, Ramazan ayı için hazırlanan imsakiyenin de müneccimbaşısı mesaisinin

¹⁰⁰ Salim Aydüz, "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık Müessesesi", *Belleten*, C: LXX/S.257, Ankara: TTK Yayınları, 2006, s.168-169.

¹⁰¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı*, Ankara: TTK Yayınları, 1984, s.369.

en önemlilerinden olduğunu söyleyebiliriz. Burada oluşacak olan bir hata telafisi imkânsız sorunların doğmasına neden olacağından gökyüzünün uzun incelemelerinin ardından oluşturulan imsakiyeler büyük bir hassasiyetle kağıda geçirilirdi. Hekimbaşılara bağlı olan ve Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra sarayda yer almaya başlayan müneccimbaşılardan var olan mesailerine ek olarak aldıkları birtakım sorumluluklar da bulunmaktaydı; örneğin saraydaki müneccimlerin idaresine bakan Müneccimbaşılardan, İstanbul ve taşradaki muvakkithanelerin idaresi ile de ilgilenmekteydiler¹⁰².

Örneklerden anlaşıldığı üzere müneccimbaşılardan ana mesai kalemlerinden olan takvim ve imsakiye hazırlanması işleri bu belgelerin öncelikle sadrazam ve Padişah'a sunulması yönüyle öncelikli devlet işlerindendi. Hal böyle iken bu imsakiyelerin namaz ve Ramazan vakitlerini belirtiyor olması müneccimliğin toplumun dini hayatı üzerindeki etkilerini kapsamaktadır.

Her sene nevrüzde (21 Mart) hazırlanması gereken bu takvimlerin hazırlanması çoğu kaynakta Müneccimbaşılardan yapmakla mükellef oldukları en önemli vazife olarak geçmektedir.¹⁰³ Nevruzdan nevrüze kadar olan ayları ihtiva eden takvimler gayet süslü olarak hazırlanmaktaydı. Bunlara o yıl meydana gelecek semavî hadiseler kaydedilirdi. Bazı takvimlerin başında tarihî olaylar ve günler de bulunurdu. Takvimin asıl kısmı cetveller halinde on üç sayfadan oluşurdu. Burada hicrî ve rûmî takvimin günleri, mevsimler ve yapılabilmemesi gereken işler yer alırdı¹⁰⁴.

Müneccimbaşılardan hazırladıkları takvimler ana yapısı itibarı ile tek bir belge olsa da esasen iki ayrı takvimden oluşmaktaydı. Birincisi rakam takvimi denilen takvimdir ki bu senenin ay ve günlerini göstermektedir. Diğerinde ise yeni girilen senede meydana gelecek işler hakkında müneccimbaşının yaptığı tahmini yorumlar ile yapılması uygun olan ve olmayan işler yazılmaktaydı¹⁰⁵. Burada yazan Müneccimbaşı öngörülerinin padişah tarafından ne denli önem arz ettiğini ona verilen "ahkâm" isminden anlayabiliyoruz. Ahkâm yargı anlamındaki hüküm kelimesinin çoğuludur. Ancak

¹⁰² Hidayet Yavuz Nuhoglu, Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim, Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, İstanbul: İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA, 2001, s.336.

¹⁰³ Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Saray..., s.371.

¹⁰⁴ Salim Aydüz, "Müneccimbaşı", *TDVİA*, C: XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s.3.

¹⁰⁵ Aydüz, Osmanlı Devleti'nde, Tez..., s.74.

astrolojide, öngörü, tahmin ya da kehanet anlamına gelmekte olan¹⁰⁶, bu tabir Müneccimbaşının çıkarımlarına önceden verilen bir hüküm olarak kehanet ötesinde bir değer atfedilmiş olduğunu görüyoruz.

Müneccimbaşuların takvimlerinde ikinci bölüm Celali takvimi biçiminde düzenlenen asıl takvim bilgisini içerir. Devletin kullandığı resmî takvimi “Hicrî Takvim” olmasına rağmen bu bölümde 365-366 günlük “Celali Takvimleri” esas alınmıştır. İlk olarak Selçuklu Sultanı Melikşah’ın emriyle Ömer Hayyam ve onun himayesindeki bir kurula yaptırılan bu takvimin kullanılmasında eski zîcilerin ve Selçuklulara ait bu kültür aktarımının etkisi olduğu kabul edilmektedir. Güneş’in yıllık döngüsünde koç burcu başladığı ilkbahar noktasından geçiş gününden itibaren nevruz, burçlar çemberinde her 30 günlük geçişinde bir ay tamamlandığı ve belli bir burçta olduğu kabul edilmiştir.¹⁰⁷ Takvimlerin ikinci bölümü her sayfası otuz günlük 13 sayfadan oluşur ve son sayfası ekleme günlere ayrılmıştır. Bu takvimin her sayfası üç sütun şeklinde düzenlenmiştir. İlk sütunun içeriğini genelleştirilmiş “ahkâm-ı nücum” oluşturur. Sütunun başında söz konusu hicrî ayı başlatan ayın ilk akşamki olası görünüş biçimi belirtilir. Ortasında asıl takvim bilgisi, gün adları, hicrî ve rumî ayların gün sayıları, önemli gece ve günlerde ayın içinde bulunacağı burçlar birlikte yer alır¹⁰⁸

İlk yapılanlarında Hz. Âdem’den itibaren peygamberlere, halifelere, Selçuklulara, Osmanlı ve Karamanlılara dair kronolojik listeler ve tarihi bilgilerin yer aldığı¹⁰⁹ bu takvimleri incelediğimizde gerek içerik gerekse sunum anlamında dönemsel birtakım değişiklikler görmekteyiz. Takvimler 1215/1800 senesine kadar Türk dünyasının 15.yy’da yetiştirdiği en büyük astronomi bilgisini olarak kabul edilen¹¹⁰ Timur Han’ın torunu Uluğ Bey Zîci’ne göre bu tarihten sonra da Jacques Cassini Zîci’ne göre hesap edilmiştir¹¹¹. Osmanlı’nın ilk yıllarında hazırladıkları takvimleri padişaha sunmak için her sene İstanbul’dan Edirne’ye gelen Müneccimlerin burada padişahıktan sonra

¹⁰⁶ Kırkoğlu, Sultan..., s.87.

¹⁰⁷ Şenay Yangel, Türk Medeniyetlerinde Astroloji, Astronomi Ve Müneccimbaşılık, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 110.

¹⁰⁸ A. Necati Akgür, “Celali Takvimi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul, 1989, s.61.

¹⁰⁹ Osman Turan, İstanbul’un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler, Ankara: TTK yayınları, 1984, s.5.

¹¹⁰ Ali Kuzu, Uluğ Bey-Astronomi Uzmanı Bir Hünkâr, Paraf Yay, İstanbul 2013, s.9.

¹¹¹ İhsanoğlu-Şeşen- İzgi-Akpınar-Fazlıoğlu, Osmanlı..., s. 196.

Şeyhülislâm ile görüştüğü kaynaklarda geçmektedir¹¹². Bu durum bir şeriat devleti olan Osmanlı'da İslâm'ın yasakladığı müneccimliğin nasıl var olabildiği sorumuza cevap teşkil eden ve altı çizilmesi gereken bir tablo olarak karşımızdadır. Bu örnekten anlıyoruz ki Müneccimbaşı saraydaki konumunu Şeyhülislam karşısında bir cephe açmak şeklinde değil, onunla uyum içerisinde çalışarak korumuştur.

Daha önceki bölümlerde Orta Asya Türk kültüründe gelecekte haber verme ve fal konularını incelerken karşımıza çıkan öğelerin Müneccimbaşılarının oluşturdukları takvimlerde de karşımıza çıktığını görüyoruz; Hazırlanan takvimlerde içerik yalnızca İslâm kültüründen öğelerle değil Türk örf ve geleneklerinden alınan motiflerle oluşturulmuştur. Bu takvimlerde önemli olan bir diğer husus da Osmanlı kaynaklarında ilk defa zuhur eden ve Nasiruddin Tûsî vasıtasıyla intikal ettiği rivayet edilen Sekiz Yıldız Ahkâmı'dır. Müellif, ahkâmın Türk, Uygur, Moğol ve Hitan alimlerinden geldiğini ilave etmiştir¹¹³.

Müneccimbaşılık makamının Osmanlı saray ve toplum hayatı için önem arz eden vazifelerinden bir diğeri de muvakkithanelerin yönetimi idi. Üstlendiği vazifeler itibarı ile dini hayatın vazgeçilmez öğelerinden olan muvakkithaneler varlıklarını aynı zamanda birer eğitim kurumu olarak devam ettirmişlerdi. Muvakkit lügatte vakit tayin eden; ıstılahta ise namaz vakitlerinin belirlenmesinde kullanılan saatleri düzenleyen, bunların ayarlarına ve tamirlerine bakan kişi manasına gelmektedir¹¹⁴. İmparatorluğun kuruluşundan itibaren şehirlerde ve kasabalarda belirli mescit ve camilerin avlusunda kurulan bu yapılar, özellikle İstanbul'un fethinden sonra külliyelerin bir unsuru olarak yaygın bir şekilde tesis edilmiş ve faaliyetlerini külliyenin vakıf gelirleri ile sürdürmüşlerdir¹¹⁵.

Muvakkitliğin icrası esnasında birçok araç gereç kullanılmakta idi; Usturlap, güneş saati, Rubu tahtası, Pusula, Kıblenüma ve saat gibi eski devrin bu işlere yarayan aletleri hep bu muvakkitlerin bildikleri yaptıkları ve düzelttikleri şeylerdir¹¹⁶.

¹¹² Abdülkadir Özcan, Anonim Osmanlı Tarihi, Ankara: TTK Basımevi, 2000, s.225.

¹¹³ Turan, İstanbul'un..., s.7.

¹¹⁴ Aydı, "Osmanlı Devleti'nde, Tez ..., s. 188.

¹¹⁵ İhsanoğlu-Kaçar, "Osmanlı Klasik Döneminde Bilim"..., s.168.

¹¹⁶ Süheyl Ünver, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler" *Atatürk Konferansları V 1971-1972*, Sy. 5, Ankara: TTK Yayınları, 1975, s.228.

Tüm bu aletlerin kullanılmasıyla beraber belli bir bilgi birikimini de gerektiren muvakkitlik için gerekli eğitim de yine bu kurumların kendi bünyesinde gerçekleştiriliyordu. Muvakkithanelerin müneccimbaşlarının yetişmesinde önemli bir yeri vardır. Müneccimbaşlarının çoğu bu makama gelmeden önce muvakkithanelerde çalışmıştır¹¹⁷. Bu kurumların idaresi ve görevlilerin maaşları, bağlı buldukları vakıf tarafından karşılandığı halde tayinler müneccimbaşı tarafından yapılırdı. Vefat eden muvakkıtın yerine bu saha yetişmiş oğlu varsa göreve getirilir, eğer muvakkıtın evladı yoksa isteklilerden imtihanla biri tayin edilirdi¹¹⁸. Muvakkıt olacak kişilerin ehliyetli olmasına dikkat edilirdi. Bu husus vakfiyelerde de belirtilirdi¹¹⁹.

Zaman tayini gibi mühim bir fonksiyonu yerine getirmekle görevli muvakkithaneler 13/19. Asırda mekanik saatlerin yaygınlaşmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar varlıklarını muhafaza etmişlerdir¹²⁰.

2.2. MÜNECCİMBAŞILARIN OSMANLI DEVLET YÖNETİMİNE ETKİLERİ

Osmanlı sarayında görev yapmış müneccimbaşlarının devlet yönetimine olan katkı ve etkilerini incelerken öncelikle bu makamın ait olduğu sınıfın tanımlanması bu yapıyı anlamamızda bize yardımcı olacaktır. Müneccimbaşılar Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfına dahil olan şahıslardı. Bu da onların müneccimbaşı olmadan önce sadece muvakkitlik görevini ifa etmedikleri, zaman zaman diğer önemli görevlerle de meşgul oldukları, ilmiye mensubu olduklarından dolayı müderrislik ve kadılık gibi birçok vazifelerde buldukları¹²¹ anlamına gelmektedir. Örneğin Müneccim ve aynı zamanda tabip olan Mehmed Efendi, Eş-Şehîr Tabib İbn-i Bakkal adıyla meşhur olup Süleymaniye Daruttıb'ında müderrislik yapmıştır. Ataî'ye göre hekimbaşılık da yapmıştır¹²².

Teknik olarak devlet kademelerinde birbirinden farklı görevlerde bulunan müneccimbaşılar, asıl makamlarını elde edinceye kadar geçen süreçte ifa ettikleri görevin

¹¹⁷ Aydın, "Müneccimbaşı", *TDVİA...*, s.3.

¹¹⁸ Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık Müessesesi", *Belleten...*, s.19.

¹¹⁹ Aydın, "Muvakkithane", *TDVİA...*, s.414.

¹²⁰ Ünver, "Osmanlı Türkleri...", s.225.

¹²¹ İhsanoğlu-Şeşen- İzgi-Akpınar-Fazlıoğlu, *Osmanlı...*, s. CXCIX.

¹²² Aydın, *Osmanlı Devleti'nde, Tez ...*, s.167.

ehemmiyetine göre de ayrıca itibar görmekteydiler. Müneccimbaşlarının Osmanlı Devlet yönetimine doğrudan ve dolaylı etkilerini iki başlık altında inceleyebiliriz. Bunlardan birincisi daha evvel aktardığımız takvim ve zayıçe hazırlamakla ilgili olan kısımdır ki bu fonksiyon olayları önceden görüp padişaha haber verme şeklinde hayata geçmiştir. Müneccimbaşı ayrıca, astronomi ile ilgili hadiseleri Güneş ve ay tutulmalarını (kuyruklu yıldızlar, gökte görünen cisimler ve saire gibi), zelzele ve yangın felaketlerini takip eder, elde ettiği bilgileri kendi yorumları ile Saray'a iletirdi¹²³.

Osmanlı Devleti'nde müneccimbaşlarının yaptığı takvimlere ilk olarak Sultan II. Murad (1421-1451) döneminde rastlanılmaktadır. Bu takvimler saray almanağı türünde olup hazırlayanları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Daha sonra, Fatih Sultan Mehmet'in (1451 – 1481) İstanbul Muhasarası esnasında son hücumu yapmadan önce bazı müneccimlere danıştığı Yavuz Sultan Selim döneminde nişancılık ve kazaskerlik görevlerinde bulunan Tacizâde Cafer Çelebi'nin Mahruse-i İstanbul Fetihnamesi adlı eserinde kaydedilmektedir.

Bununla beraber müneccimbaşlarının hazırladıkları zayıçelerin yalnızca padişah tarafından kullanılmadığı diğer devlet görevlilerinin de çeşitli mesailer esnasında bunlardan faydalanıp hemen hemen her türlü iş için zayıçe yaptırdığı bilinmektedir¹²⁴.

Sultan Fatih devrinde yaşayıp Defterdarlık görevini ifa etmiş ve katıldığı seferleri yakın görgü şahidi sıfatıyla kaleme almış bir Osmanlı aydını olan Tursun Bey¹²⁵ yegâne eseri olan Tarih-i Ebü'l-feth adlı eserinde Rumeli Hisarı'nın temelini atılmasında müneccimlerden uğurlu saat alındığını belirtir. Ayrıca Enderûn-ı Hümâyun memurlarından Tayyazâde Ahmed Atâullah (ö 1880) 'ın beş ciltlik eseri olan Tarih-i Atâ'da Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) döneminin anlatıldığı bölüm sonunda, "Vâlid-i vâcid-i kesîrû'l-mehamid Bâyezid Hânın Fatih hazretleri asr-ı âlisinden kalan ve zamân-ı şâhânelerine yetişen ulemâyı izâm hazerâtıyla meşâyih-ı kirâm beyânındadır" başlığı altında "Fatih hazretlerinin müneccimbaşısı Fatih Acem (veya Fatih-i Acem) Mehmed Efendi" şeklinde bir cümle bulunmaktadır. Ancak, burada başka bir açıklama bulunmadığı gibi, bu döneme ait diğer kaynaklarda da bu zat hakkında bilgiye

¹²³ İhsanoğlu, Kaçar, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Bilim"..., s.168.

¹²⁴ Aydüz, Osmanlı Devleti'nde, Tez ..., s.112.

¹²⁵ Tursun Bey, Tarih-i Ebü'l-feth, Haz: A. Mertol Tulum, İstanbul: Baha Matbaası, 1977, s.12.

rastlanmaz¹²⁶. Sultan II. Bayezid (1481-1512) devrindeki ilmi faaliyetlerin arasında astronomiye önem verilmesi sebebiyle, bu dönemde İstanbul'a gelen müneccimlerin sayısında ve İstanbul'daki müneccimlerin astronomi ve astroloji eserleriyle takvim çalışmalarında önemli bir artış ve gelişme gözlenmektedir¹²⁷. Bu devre ait muhasebe defterlerine göre müneccimbaşının idaresinde bir müneccim-i sâni ile bir müneccim kâtibi bulunuyordu. Müneccimbaşının aldığı yevmiye 15, diğerinin 14, kâtibin ise 10 akçe idi¹²⁸.

Müneccimbaşılık makamının Osmanlı sarayında kendine hatırı sayılır bir yer edinmeye başlaması 15.yy'ın ikinci yarısına denk gelmektedir. Onların muvakkithanelerde gerçekleştirdikleri çalışmaların ötesine geçip devletin geleceğine yön verecek dönüm noktalarını tespit edebilecekleri öngörüsünün, müneccimbaşılardan tarih sahnesinde padişahlarla birlikte anılmasını beraberinde getirdiğini görüyoruz. Bu dönemde İstanbul'a gelen Müneccimlerin sayısında ve İstanbul'daki müneccimlerin astronomi ve astroloji eserleri ile takvim çalışmalarında önemli bir artış ve gelişme gözlenmektedir.

Fatih dönemine ilim anlamında damgasını vurmuş en önemli şahsiyetlerden biri de Ali Kuşci'dir. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın Semerkand Rasathanesi müdürlüğü görevinde bulunan Ali Kuşci'yi sefaret göreviyle İstanbul'a göndermesi, Fatih Sultan Mehmet'in onu tanıdıktan sonra burada kalmasını rica etmesi ve bu ilim insanının bu daveti kabul ederek Ayasofya medresesinde ders vermeye başlamasının¹²⁹ Osmanlı ilmî hayatı için bir kazanım olduğunu söyleyebiliriz. Fatih Sultan Mehmet'in nücûm ilmini iyi bildiği eski müneccimler arasında söylenegelen ilim insanının bu yönüne müracaat etmediğini ancak Ali Kuşci'nin yapımı tamamlandığında "Yeni kapın hayırlı olsun" diye bir zayıçe düştüğü söylenegelmiştir.¹³⁰

Elimizde bulunan belgeler ışığında saraya ilk müneccimin II. Bayezid döneminde alındığını görüyoruz. 944-951/1537- 1544 tarihleri arasında yazılmış olduğu tahmin

¹²⁶ Aydüz, "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları...*, s. 163-164.

¹²⁷ Aydüz, "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları...*, s.164.

¹²⁸ Aydüz, "Müneccimbaşı", *TDVİA...*, s.2.

¹²⁹ Süheyl Ünver, *Türk Pozitif İlimler Tarihinden Bir Bahis*; Ali Kuşci, Kenan Matbaası, İstanbul 1948, s.69.

¹³⁰ Süheyl Ünver, *Türk Pozitif...* s.71.

edilen ve saraydaki “Cemaat-i münecciman” başlığı altındaki kısmında o sırada sarayda vazife yapan üç müneccimin adı ve aldığı günlük ulûfeler belirtilmiştir¹³¹.

Osmanlı sarayında müneccimiliğin yönetme etkilerini belirleyen ikinci faktör devletin bekasına ait önemi kararların alınmasında müneccimbaşının belirleyeceği uğurlu saatin tespiti olmuştur. Osmanlı Devleti’nden önceki Türk ve İslâm Devletlerinde de olduğu gibi Osmanlılarda da devlet adamları, devlete ait birçok işin yapılmasından önce uğurlu bir saat tespit ettirirlerdi¹³².

Uğurlu saatin hesaplanabilmesi için öncelikle güneşin o gün hangi burcun hangi derecesinde bulunduğunu bilmek gerekiyordu. Daha sonra ise bulunulan yerin enlemine göre istenilen günde Güneşin tam olarak saat kaçta doğduğunu tespit etmek şarttı. Tüm bunların yanında bazı önemli yıldızlar ile bazı gezegenlerin mevkilerinin de bilinmesi gerekliydi.¹³³

Müneccimbaşlarının Osmanlı Devlet teşkilatında buldukları konumun ve yönetim tarafından gördükleri itibarın genel manada sabit bir seyri olsa da tahta geçen her padişah onlara farklı değerler atfetmiştir. Bu farklılıkları kimi zaman onların öngörülerinin çıkıp çıkmaması kimi zaman da yönetim anlayışına uygun davranıp davranmadıkları belirlemiştir. Osmanlı Padişahları içinde müneccimlerin bu kabil işlerini III. Mustafa gibi çok fazla önemseyenler olduğu gibi I. Abdülhamid ve III. Selim gibi hiç itibar etmeyenler de vardır¹³⁴. III. Mustafa Avrupalıların ilerlemesinin sebebi olarak müneccimleri göstermiş hatta Avrupa’dan bu konuyla ilgili kitaplar bile getirtmiştir. Bu durumu zamanın Fransız elçisi şu sözlerle aktarmıştır:

“Padişah Fransızların müneccimler vasıtası ile gelecek bütün olayları öğrendiklerine inanmıştı. Bunun tersine bir türlü kani olmak istemiyordu. Bu kadar acayip hurafeyi yıkmak için elimden geldiği kadar, lakin beyhude yere çalıştım. Gel gelelim padişah ve vezirlerinin Fransız Krallığının mükemmel müneccimlere malik olduğuna, olacak her şeyden evvelce haberdar edildiğine samimi bir şekilde inandıklarını gördüm”¹³⁵

¹³¹ Aydı, “Osmanlı Devleti’nde Müneccimbaşılık”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları...*, s.164.

¹³² Aydı, Osmanlı Devleti’nde, Tez ..., s.112.

¹³³ Halil Ersoylu, Fal,Falname ve Fal-ı Reyhan-ı Cem Sultan, İslâm Medeniyeti, C: V, sy.2, İstanbul 1981, s.74-75.

¹³⁴ Aydı, “Müneccimbaşı”, *TDVİA...*, s.3.

¹³⁵ Enver Ziya Karal, Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları, C: I, Ankara: TDK Basımevi, 1946, s.1.

Müneccimbaşların aslî vazifelerinden olan eşref saatinin belirlenmesi hususu müneccimbaşlık kurumunun saray içindeki varlığının devamı için son derece önemliydi. Müneccimbaşı veya kıdemli yardımcılardan biri sultanların tahta çıkışı, saraydaki düğün ve doğum günleri, kızaktan gemi indirilişi gibi önemli hadiseler için, uğurlu gün ve saatlerin tespitini yapardı¹³⁶. Özellikle padişahların cülûsu için uğurlu saatin hazırlanması en başta gelen adetlerdendi¹³⁷. Diğer bir uğurlu saat ise padişaktan sonra en yetkili kişi olan sadrazamın mührünü alması için hazırlanırdı. Sadrazamların mührü için Müneccimbaşı ve Müneccim-i Sâni'nin ayrı ayrı zayıçe hazırlaması kaideydi¹³⁸.

Padişahlar ve devlet ricâli arasında müneccimlere itibar edenler onlara danışmadan hiçbir işe girişmezlerdi. Öte yandan müneccimbaşların önemi de eşref-i sâatin isabetli çıkmasına göre artar veya azalırdı. Ancak birçok defa isabetsiz çıkan zâyîçelere rağmen müneccimlere olan itibar devletin son dönemlerine kadar devam etmiştir¹³⁹.

Yönetim anlayışları, dünya görüşleri ve müneccimliğe bakış açılarındaki farklılıklar neticesinde müneccimlerin tayin ettikleri uğurlu saatlere riayet etmede birbirinden farklı örneklerle karşılaşmaktayız. Örneğin Mora valisi iken Şahin Ali Paşa'ya mühr-i hümayun verilmesi için müneccimbaşı ve müneccim-i sanînin tayin ettiği eşref saatlerin birisi Perşembe günü alaturka beş saat elli bir dakika diğeri ayını günde yediyi dört dakika geçe olarak tespit edilmişti. Yusuf Paşa sadaret kaymakamına gönderdiği tezkirede Salı günü Büyük Çekmece 'ye ve Çarşamba günü İncirli Çifliğine geleceğini bildirmiş olduğundan durum padişaha arz olunmuş, o da birinci müneccimin zayıçesini kabul etmiş ve Sadrazamın kendisine sunduğu telhisin üzerine şu hatt-ı hümayununu yazmış ve gereğini emretmiştir. "*Hemen işbu kaimenin iktizasınca yevmi saat 5 dakika 51'de teslim-i mühr-i hümayun ile hil'at-ı sadaret-i uzmâ iksasını...*"¹⁴⁰ Bu örnek özelinde daha önce vurguladığımız bir husus için altı çizilmesi gereken bir nokta mevcuttur ki o da müneccimliğe itibar etmeyen padişahların dahi adetin yerini bulması için belirlenen eşref saatine uygun hareket etmeleri gerçeğidir. Müneccimliğe itibar etmediğini bildiğimiz I.

¹³⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bilim", *Osmanlı Uygarlığı*, Ed. Halil İnalcık-Günsel Renda, C: I, Ankara: Ankara Kültür Bakanlığı Yay., 2004, s. 321.; İhsanoğlu, Kaçar, "Osmanlı Klasik Döneminde Bilim"... , s.168.

¹³⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Saray...*, s.369.

¹³⁸ Aydın, *Osmanlı, Tez...*, s.109.

¹³⁹ Aydın, "Müneccimbaşı", *TDVİA...*, s.3.

¹⁴⁰ Aydın, *Osmanlı Devleti'nde...* s.109

Abdülhamit'in yazdığı hatt-ı hümayunla uyulmasını istediği eşref saatini belirttiğine şahit olmaktayız. Bu davranışın sebepleri arasında oluşması muhtemel bir olumsuz durumda etrafındakilerce tenkit edilmekten kaçınma duygusu olabileceği gibi doğrudan bir uğurlu saat beklentisi de muhtemeldir.

Eşref saati belirlenmesi ve buna riayet edilmesi hususunda verilebilecek bir başka örnek ise 1791 Yılında vuku bulmuştur. Viyana'ya elçi olarak tayin edilen Ratib Efendi müneccimine yaptırdığı uğurlu saate bakarak padişahın tayin işinin bir gün sonraya kalmasını ister. Bu ricayı sunma cesaretini ona olan yakınlığından almaktadır. Ancak bu arada dönen entrikalar sebebiyle söz konusu makama bir başkası tayin edilir ve Ratib Efendi açıkta kalır. Ancak üç sene sonra Sultan III. Selim aynı makamı Ratib Efendi'ye tekrar teklif edince Ratib Efendi bu sefer müneccime sormadan kabul eder.¹⁴¹ Bu olayda gerçekleşen durum müneccimliğinin Osmanlı devlet yönetimine olan doğrudan etkilerini anlamamız adına manidardır. Rtaib Efendi'nin yerine bir başkasının tayin edilmesinin beraberinde getirdiği olumlu ve olumsuz durumların müsebbibi bu tayin için belirlenen eşref saatidir denilebilir.

Örnekledebileceğimiz bir diğer hadise de Padişah IV. Mustafa döneminde vuku bulmuştur. Alemdar Mustafa Paşa vakasında meydana gelen olaylarda yanan Bab-ı Âli binasının yeniden inşa edilmesi için Müneccimbaşı Mehmed Rakım Efendi'nin gösterdiği eşref saatine riayet edilerek eski arsa üzerine yeni inşaat çalışması başlatılmıştı. Mehmed Rakım Efendi'nin işaret ettiği eşref saatlerinden birine de yanan Topçu Ocağı kışlasının yeniden inşa edilmesi hadisesinde rastlıyoruz. 1824'de meydana gelen hadisede müneccimbasının belirlediği saat padişaha bildirilmiş ve ondan izne müteakip çalışmalar başlatılmıştı.¹⁴²

Osmanlı Devleti'nin yaşam çizgisinde girilen savaşlar ve bu savaşların getirdiği kazanım yahut kayıpların ne derece önemli olduğu bilinmektedir. Savaşlar ve sonuçları dönemin padişahının da devletin diğer kurumları ve halk nezdindeki itibarını belirlediğini düşünecek olursak seferler için alınan eşref saatlerinin onlar için ne derece hayati olduğunu anlarız. 1055/1645 yılında açılan ve gizli tutulan Girit Seferi'nin zayıçesini o

¹⁴¹ Aydüz, Osmanlı Devleti'nde... s.110

¹⁴² Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Çev. Mümin Çevik – Dündar Günday, C: IX, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1976, s.183.

sırada müneccimbaşı olan Hüseyin Efendi ve (daha sonra müneccimbaşı olan) Müneccim Hasan Hasan Küfrî ile Müneccim Müneccimek Mehmed Efendi yapmıştır¹⁴³. III. Mustafa, zamanlamasına müneccimlere danışarak karar verdiği Rusya savaşında Osmanlı ordusu çok büyük kayıplar vermiş, tekrar müneccimlere danışan padişah bir defa daha taarruza kalkmış ve savaşın sonunu göremeden ölmüştür. İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın ifadesiyle “Kaybedilen bir savaş ve kaybedilen Karadeniz’in yanı sıra dağılan ve çöken Osmanlı olmuştur”¹⁴⁴

Müneccimbashıların hayırlı olması için hakkında eşref saati belirledikleri konular ordunun hareketi, sefer, gemilerin suya indirilmesi gibi olaylardan daha farklı alanlara da yayılmış durumdaydı. Başka bir deyişle sonucundan hayır beklenen her iş için uğurlu saat uygulamasına başvurulduğunu anlamaktayız. Bu hususta verilebilecek bir başka örnekte Nur-ı Osmaniye Camii temeli müneccimler tarafından seçilen eşref saatinde atılmış olmasıdır. Sultan III Mustafa, yaptırdığı caminin yakınında inşa ettireceği medreseye temel atmak için lazım olan eşref saati Müneccimbaşı Fethiyeli Halil Efendi'ye hazırlatmıştır¹⁴⁵.

Buna benzer bir durumun tasvirine de yine Tursun Bey'in Târîh-i Ebül-Feth'inde rastlıyoruz. Yazar eserin bir bölümünde çadır kurmak için yer seçilmeye çalışıldığı bir anda müneccimlerden alınan yardımı aktarıyor. “Eskiden beri devletin çadır kurmak istediği yer devletin çadırı ve ayağı ile kerim kılındı. Yetenekli mühendisler ve müneccimlerin istişaresi ile uygun yer ve zaman belirlenerek temel kazıldı. Akan derenin kenarında uzun bir siper yapıldı. Ucu aya değecek yükseklikte iki kule inşa ettiler. Kara tarafında olan kulenin yönündeki tepelere de iki Frenk kulesi yaptılar.”¹⁴⁶

Bazı padişahlar, müneccimbashılardan sadece henüz vuku bulmamış olaylar hakkında istifade etmemiş, üzerinden bir miktar zaman geçmiş ya da halihazırda devam eden hadiseler hakkında da onlardan bilgi almışlardır. Bu durum onların müneccimbashılara ne derece itimat edip onları ilminden istifade edilecek şahıslar olarak gördüğünü kanıtlamaktadır. Örneğin 1204 yılı Şevval'inin 22. pazar gecesi saat 5'te başlayıp sabaha

¹⁴³ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, Evliya Çelebi Seyahatnamesi II. Kitap, Haz. Zekeriya Kurşun – Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2011, s.78-79.

¹⁴⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Büyük Osmanlı Tarihi, C: V, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 872.

¹⁴⁵ Aydın, Osmanlı, Tez..., s.112.

¹⁴⁶ Tursun Bey, Tarih-i Ebü'l-feth, s.44

kadar yirmişer otuzar dakika ara ile beş defa hafifçe ve sabahtan akşama dek dört defa ve gecesi yine üç ve pazartesi iki defa vuku bulan zelzele hadisesi hakkında Müneccimbaşı (Mehmed Sadık Efendi olmalı) Âhkam-ı Zelzele adıyla yer alan yorumlarını padişaha arz etmiştir. Müneccimbaşı bu zelzele için zan ve tahminlerini şu cümlelerle aktarmıştır “*Vilayet-i Yunan’da cenk ve eşüb ve kan dökülmesi ziyade olacağına ve düvel-i Nasara’da kaht u gala vü fitne vü fesad zahir olup musibetten hâli olmamalarına ve mülük-u a’dadan birinin helakine ve ehl-i İslam’ın bahr u berde mansur olacıklarına delildir*”¹⁴⁷.

Görüldüğü üzere Müneccimbaşının Osmanlı Devlet yönetimine olan etkileri kimi zaman vuku bulacak olan hadiselerin zayıçelere yazılması, kimi zaman eşref saatin tespiti kimi zaman da vuku bulan olayların müneccim bakışıyla yorumlanması şeklinde gerçekleşmiştir. Tüm bu kayıtlı örneklerin ışığında sarayda geniş bir etki alanına sahip olan müneccimlerin devlet adına alınan kararlarda büyük pay sahibi olduğunu söyleyebiliriz. Bazen bir azil, bazen bir tayin ve bazen de önemli bir hadisenin gidişatını etkileyen uğurlu saat bildirimleriyle fonksiyonlarını icra eden müneccimlerin görev değişikliklerini de bu tahminlerinin getirileri belirlemiştir diyebiliriz.

2.3. OSMANLI MODELİNDEKİ MÜNECCİMLİĞİN BİLİMSEL DİNAMİKLERİ

Osmanlı Devleti’nde karşımıza çıkan haliyle müneccimliğin ilmiye sınıfına has imtiyazlardan faydalanarak hem toplumsal hem de yönetsel anlamda edindiği itibarı belli örneklerle açıkladıktan sonra bu kurumun hangi bilimsel altyapının üzerine inşa edildiğinin irdelenmesi gerekmektedir. Osmanlı Devleti için, ileride bahsedeceğimiz sebeplerden ötürü, son derece önemli olan coğrafya ve astronomi bilimlerinin Türk-İslâm medeniyetinde izlediği yolun başlangıç noktası Orta Asya Türklerindedir. Bu dönemi incelediğimizde toplum yaşamında etkin olan Gök Tanrı inancının insanların bakışlarını gök cisimlerine ve onların hareketlerine çevirmesine neden olduğunu anlıyoruz. Günümüzde proto Türk olduğu düşünülen Çu’lara göre kutup yıldızı göğün hükümdarıdır; göksel Tanrının sarayıdır. Etrafındaki yıldızlar hükümdarın ailesine ve

¹⁴⁷ Aydüz, Osmanlı, Tez..., s.113.

etrafındakilere benzer. Burçları taşıdığı düşünölen ekliptik çarkı (Güneş'in yörüngesi, burçlar kuşağı) ise buna dik olarak yerleştirilmiştir. Hükümdarın arabası Yitiken (Yedi Hanlar, Büyük Ayı Takımyıldızı) Kutup Yıldızı'na bağılı olarak dairesel hareket yapmaktadır. Bu, yıllık takvimi belirler¹⁴⁸.

Göçebe hayatından yerleşik düzene geçen Türklerde de belli süreçler sonucunda insanların gökbilimiyle meşgul olma zaruretleri doğmuştur. Tarıma dayalı ilk uygarlıklar sulak alanlara gereksinim duymuşlar ve çoğunlukla nehir kenarlarında kurulmuşlardır. İyi bir tarım bilgisi için Güneş'in hareketlerinin dönemleri, mevsimlerin başlangıç ve bitişleri gibi bazı gökbilim bilgilerini gerekli kılmaktaydı¹⁴⁹.

Osmanlı modelindeki münecimliğin bilimsel dinamiklerini anlamamızda bizlere yol gösterici olacak ikinci kırılma noktası Müslüman toplumların gökbilimiyle tanışmaları ve irtibata geçtikleri kültürlere bu alandaki birikimlerini taşımaları olacaktır. VII. VE IX. Yüzyıllarda Müslümanlar Yunan biliminin büyük bir bölümünü Arapça 'ya aktarıp bilime katkıda bulundular. İlk dönemlerde İslâm gökbilimcileri Hint gökbiliminden etkilenmelerine karşın, daha sonra Antik Yunan gökbilimi ile tanıştılar ve ondan etkilendiler¹⁵⁰.

Müslümanlar açısından astronomi, özellikle dini hayat açısından önem taşıyan bilgilere ulaşılması, mesela namaz vakitlerinin belirlenmesi, Ramazan ayının başlangıcının tespiti ve hac ibadetinin ifası açısından önem taşımaktaydı. Ayrıca kâinatın ve burada gerçekleşen olayların izlenmesi hakkındaki ayetler de astronomi biliminin gelişmesini sağlayan unsurlardandır. Astronomi biliminin gözlem ve araştırmaya dayalı tecrübî ve müspet ilim seviyesine Müslüman bilim adamları çıkarmıştır. Bunun gerçekleşmesinde gözlem için kullanılan büyük aletlerin Müslüman bilim adamları tarafından icadı ve bunların yerleştirileceğı rasathanelerin yapılması etkili olmuştur¹⁵¹.

Vakti geldiğinde Osmanlı Devleti'ndeki bilimsel faaliyetlere de altyapı sağlayacak olan İslâm müesseseleri ise nitelikleri ve zengin dayanak noktaları ile bilimin doğudaki ivmelenmesine katkı sağlıyorlardı. İslâm Dünyası'ndaki bilimsel etkinliklerin

¹⁴⁸ Unat, Tarih Boyunca..., s.27.

¹⁴⁹ Unat, Tarih Boyunca..., s.27.

¹⁵⁰ Unat, Tarih Boyunca..., s.30.

¹⁵¹ Yüksel, İslam'da..., s.66.

gelişmesini sağlayan üç önemli kurumun varlığı bilinmektedir; bunlar Beytü'l Hikme (Bilgelik Evi) ve bir sonraki başlıkta inceleyeceğimiz gözlemcileri ve rasathanelerdir.

Müslüman-Arap astrolojisi farklı coğrafyalarda hayat bulmuş gökyüzü incelmeleri sonucunda ortaya çıkmış ve bütünleşik bir yapıya kavuşması belli bir dönemin sonunda gerçekleşmiştir. Bu süreçte faydalanılan batı menşeli kaynaklar Yunanlı Batlamyus, Vettius, Valens, Dorotheus, Sidonius, Teukros gibi isimlerin astroloji bilgileri dergisi mahiyetindeki kitapları olmuştur¹⁵². Bu bilgiler ışığında İslâm astronomi tarihinde dört aşama söz konusudur denebilir. Bunlar, dönemin en geçerli kaynağı olan şiiirlerden anladığımız kadarıyla gökyüzünün derinlemesine incelendiği İslâm öncesi dönem ve İslâm'ın başlangıç yılları, Tercümeler dönemi, astronomi aletlerinin geliştirildiği yükseliş dönemi ve Endülüs'ün Hristiyanlar tarafından işgal edilmesiyle başlayan gerileme dönemidir¹⁵³.

Osmanlı Devleti'nde Münecimlik kurumunun bilimsel dinamikleri devletin İslâm kültüründen devraldığı ve üzerine kendi anlayışıyla inşa ettiği ilmî anlayışla bütünleşiktir. Osmanlı'nın altı yüzyıllık tarihi boyunca imparatorluk sınırları içerisinde görülen bilim hareketleri, kendine has bir gelişme çizgisi göstermiştir. Osmanlılar ayrıca dönemin en ileri kültür ve bilim merkezlerinden olan Mısır, Suriye, Irak, İran ve Türkistan'daki bilim adamlarının faaliyetlerinden de istifade etmişlerdir¹⁵⁴. Buldukları geniş coğrafyadan bilimsel manada bu denli istifade eden Osmanlılar karşılaştıkları entelektüel ve pratik problemlerin çözümünü hep İslâm kültür ve biliminde aramışlardır. Ancak Avrupa'da meydana gelen bilim ve sanayi devrimi neticesinde Batı dünyası ile aralarında bir mesafe ortaya çıkmış, bunun üzerine Osmanlılar Batı biliminden selektif olarak bazı aktarımlar yapmaya başlamışlardır. Böylece zamanla bilimde İslâm geleneğinden Batı geleneğine doğru bir geçiş yaşanmıştır¹⁵⁵.

Osmanlı Devleti'nde ilmî çalışmaların hız kazandığı ve ilim adamlarının önlerinin açıldığı bazı dönemler, sağladıkları altyapı ile münecimlik kurumuna faaliyetlerini ilerletme imkânı vermiştir. Fatih dönemi bunun tipik bir örneğini oluşturur. Fatih'in

¹⁵² Adıvar, "Astroloji", *İslam Alemi...*, s.685.

¹⁵³ Tevfik Fehd, "İlm-i Felek", *TDVİA*, C: XXII, İstanbul: İSAM Yayınları, 2000, s. 126.

¹⁵⁴ İhsanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bilim", *Osmanlı Uygarlığı...*, s. 320.

¹⁵⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlılar ve Bilim Kaynaklar Işığında Bir Keşif*, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, İstanbul: Nesil Yayınları, 2003, s.24.

önceki Eski sarayda, sonra Yeni sarayda kurduğu kütüphanesinde zamanının tıp, hesap, hendese, hey'et gibi ilimlere dair en muteber eserlerini istinsah ederek nefis bir surette ciltlettirip tezhib ettiği kitapları buluyoruz¹⁵⁶. Fatih'in cülûsu ile beraber, müsbet ilimlerin değilse bile felsefî ve ilmî düşünüşün Osmanlı Türklerinde inkişafına şahit olmağa başlıyoruz¹⁵⁷.

Döneminde ilmî çalışmaların hız kazandığı Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul fethine hareket edeceği zaman müneccimlerin padişahın hareketi için bir eşref saati intihap etmiş olmaları¹⁵⁸ padişahların müneccimliğe hem ilmî hem de metafiziksel bakış açılarını eşzamanlı koruyabildiklerine örnek teşkil etmektedir. Osmanlı padişahlarının çoğunun önemli gördükleri işleri için başvurdukları ve ekâbir indinde fevkalâde bir rağbet kazanan¹⁵⁹ İlm-ül-fâl metinlerinde dinî sembollerin yanında burç ve gezegen sembollerinin olması¹⁶⁰da yine müneccimbaşılık kurumunun bilimsel temeller üzerinde yükseldiğini göstermektedir. Bahsettiğimiz bu bilimsel temelin hangi unsurlardan oluştuğuna ışık tutacak olursak karşımıza şu maddeler çıkmaktadır.

2.3.1. Eğitim

Osmanlı örneğindeki müneccimbaşılığın ilmî dayanaklarını kavrayabilmemiz için devlet ilim hayatının taşıyıcı sütunlarından olan eğitim kurumlarını masaya yatırmamız gerekmektedir. İlki 1331 Yılında Orhan Bey tarafından İznik'te yaptırılmış olan ve Osmanlı Devleti'nin temel eğitim kurumu konumdaki¹⁶¹ medreselerde eğitim, geleneğe dayalı olarak tamamen vakıfların koymuş oldukları şartlar çerçevesinde tayin olunan müderrislerin inisiyatifindeydi¹⁶². Nitelik olarak son derece dolu olan bu eğitim kurumları sayıca da oldukça fazlaydılar. Madeline C. Zilfi, Dindarlık Siyaseti, Osmanlı Uleması adlı eserinde "*Böyle küçük hiçbir bölge eğitilmiş Müslümanlar için hiçbir zaman bu kadar fırsatı bir arada sunmamıştır. Şehirdeki en büyük camii tabanına ilave olarak,*

¹⁵⁶ Süheyl Ünver, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Monografileri - Ali Kuşci Hayatı ve Eserleri, İstanbul: Kenan Matbaası, 1948, s.69.

¹⁵⁷ Abdülhak Adnan Adıvar, Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul: Maarif Matbaası, 1943, s.16.

¹⁵⁸ Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Saray..., s.369.

¹⁵⁹ İ. Hikmet Ertaylan, Falnâme, İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1951, s. 27.

¹⁶⁰ Akar, Topkapı Sarayı..., s. 39.

¹⁶¹ Osman Bahadır, Osmanlılarda Bilim, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996, s.15.

¹⁶² İhsanoğlu-Kaçar, "Osmanlı Klasik Döneminde Bilim"..., s.165.

*İstanbul'un en önemli iki yüz medrese yapısının en az yirmi beşi Ayasofya'dan başlayarak Bayezid Külliyesi üzerinden Fatih Camii'ne kadar uzanan yolların etrafına dizilmişlerdi*¹⁶³. İfadelerini kullanır.

Konuya bilim tarihi açısından bakıldığında, Osmanlılar'ın karşılaştıkları entelektüel ve pratik problemlerin çözümünü daima İslâm kültür ve biliminde aradıkları görülmektedir. Ancak Avrupa'da yaşanan bilim ve sanayi devrimi sonucunda bilim açısından Osmanlılar ile Batı dünyası arasında bir mesafe ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Osmanlılar, Batı biliminden seçici bir mantıkla bazı aktarımlar yapmaya başladılar. Bu sebeple de zaman biliminde Batı geleneğine doğru bir geçiş yaşanmıştır. Bu yüzden Osmanlı bilimi, İslâm bilimi geleneği (klasik dönem, gelenekçi dönem) ve Batı bilim geleneği (modernleşme dönemi, yenilikçi dönem) olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.¹⁶⁴ Tüm bu çıkarımlar neticesinde elde ettiğimiz sonuç Osmanlı klasik döneminde bilimsel faaliyetlerin, köklü eğitim kurumları olan medreseler, darüşşifalar ve astronomi biliminin hayat bulduğu mekanlar olan rasathanelerde icra edilmiş olduğu gerçeğidir.

Osmanlı medreselerinde dinî ilimlerle birlikte müspet bilimlerin eğitiminin de verildiği bilinmektedir. Bu bilimler içinde ayrı bir yeri olan astronomi de bu bilimler içindedir. Osmanlı medreselerinde astronomi eğitimi yapıldığına işaret eden kaynaklardan biri Gelibolulu Mustafa Âli (ö.1008/1599)'nin Fatih'in tedris kanunnamesinin bir suretini de veren Künhü'l-Ahbâr'dır. Kanunnameye göre bir öğrencinin sarf ve nahiv gibi ilk dersleri aldıktan sonra, tertibe riayet ederek astronomi, geometri, meânî, bedî ve beyan sahalarında gerekli bilgileri aldıktan sonra dânişmend olması istenmektedir¹⁶⁵. Bununla beraber Kâtip Çelebi'ni Keşfü'z Zünûn'unda astroloji (ilmu'n nücûm) başlıklı bir madde bulunmaktadır. Bu madde astrolojinin, felekî oluşumlara bakarak kevn u fesad âleminin hâdiseleri hakkında hükümler vermenin öğrenildiği bilim olarak tarif edildiğini görüyoruz¹⁶⁶.

¹⁶³ Madeline C. Zilfi, Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası, Çev. Mehmet Faruk Özçınar, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2008, S. 26.

¹⁶⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Bilimine Toplu Bakış, C: VIII, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, s.17.

¹⁶⁵ Cevat İzgi, Osmanlı Medreselerinde İlim Riyazi İlimler, C: I, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997, s. 340.

¹⁶⁶ Yurtoğlu, Katip Çelebi..., s.412.

2.3.2. Âlimler

Osmanlı modelindeki münecimliğin bilimsel dinamiklerini belirleyen unsurlardan biri hiç şüphesiz münecimliğin kendisine yaşam alanı bulduğu ilmî atmosferdir. Bu ortamı mercek altına alabilmemiz için öncelikle Osmanlı döneminde ilmi faaliyetlerin hangi yönde geliştiği ve ilmî sınıflandırmaların neye göre yapıldığı konularını anlamamız gerekiyor. Klasik dönem Osmanlı ilim çevreleri, tıpkı kendilerinden önceki İslâm devletlerinde olduğu gibi ilimleri temelde aklî ve naklî olmak üzere iki ana gruba ayırarak incelemişlerdir. Aklî ilimler bugün tabîî veya müspet ilimler olarak da isimlendirilmektedirler. Osmanlılardan önce klasik İslâm dünyasında, birçok âlimin kendi zamanlarında tahsile konu edilen veya adları zikrolunan ilimleri tasnif ettiklerini biliyoruz. Bunların başında ünlü Türk-İslâm âlim-filozofu Fârâbi (ö 950) gelir. Onun ilimleri beş ana başlık halinde incelediğini biliyoruz.

- 1- Lisan ilmi ve bölümleri: Gramer, bedî', beyân ve arûz gibi dilin muhtelif durumlarını konu edinen bilgiler.
- 2- Mantık ilmi ve bölümleri: Aristoteles'in Organon adlı eserinin sekiz bölümünü içine almaktadır.
- 3- Ta'limî ilimler ve bölümleri: Hesap, hendese, heyet, nücûm, müzik, ağırlıklar gibi konular.
- 4- Tabî'iyât ve ilâhiyyât: Tabiat felsefesinin prensipleri, basit cisimlerin incelenmesi, oluş ve bozuluş, unsurların keyfiyeti, madenler, bitkiler ve hayvanlarla ilgili konular. İlimlerin prensibi olarak varlık ilmi ve cisimsiz varlıkların tartışıldığı metafizik konular.
- 5- Medenî ilimler ve bölümleri: Bu kategoriye sadece fıkıh ve kelam ilimleri dahil edilmiştir.¹⁶⁷

Genel manada yukarıdaki ilmî sınıflandırmaları benimseyen Osmanlı ulemasının beslendiği kaynakların kimliklerini irdelememiz bu noktada manzarayı daha da

¹⁶⁷ Fahri Unan, Klasik Dönem Osmanlı Bilim Anlayışı, s.2
<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik37.html> Online Erişim Tarihi: (08.10.2018).

netleştirecektir. Osmanlı ulemâsını derinden etkileyen isimleri sıralamamız gerekseydi başlıca iki ismin ön plana çıktığını görecektik. Bunlardan birincisi, meşhur âlim İmam Gazzâlî (ö 1111), diğeri ise kendi adıyla anılan bir mektep ve ekol oluşturacak kadar tanınmış bir ilim adamı olan Fahrüddîn-i Râzî (ö 1209) dir. Selçukluların ünlü Nizamiye medreselerinin en tanınmış müderrisi olan Gazzâlî, bir taraftan felsefecilere yönelik sert tenkitleriyle öne çıkarken, diğertartan sünnî İslâm düşüncesiyle tasavvuf arasındaki sürtüşmeleri bertaraf eden bir ilmî ve fikri başarı sağlamıştır. Râzî ise ilmi dirayeti ile şeyhü'l-ulema ünvanını almaya hak kazanmış, tefsir, hadis, kelam, felsefe, tıp riyaziye, edebiyat ve öteki aklî ve naklî ilimlerle ilgili pek çok eser yazmıştır. Kendisinin icazet silsilesi birkaç yolla Gazzâlî'ye ulaşmaktaydı. Bu sebeplerden ötürü kendisine bazı çevrelerce ikinci Gazzâlî denilmektedir¹⁶⁸

Osmanlı ilim adamları içerisinde ilimleri tasnif eden, benimsenen ilim anlayışının niteliğini ortaya koyan âlimlerden birisi de 14.yy ortaları ile 15.yy yüzyılın ilk çeyreğinde yaşadığı tahmin olunan Şeyhoğlu Sadru-d dîn Mustafa'dır. Kısaca Şeyhoğlu diye de tanınan Sadru-d dîn Mustafa, aslında Germiyan Beyliği topraklarında (tahminen 1340) doğmuş, burada yetişmiş; gençliğinden itibaren beyliğin ileri gelenlerinden olan ve daha sonra Osmanlı ümerâsı arasına giren Paşa Ağa b. Hoca Paşa tarafından himaye edilmiş, Germiyan Beylerinden Mehmet Bey ve Süleyman Şah dönemlerini idrak etmiş, Süleyman Şah'ın ölümünden sonra ise Osmanlı sarayına intisap etmişti. Hurşîd-nâme (Huşîd ü Feraşâd) adlı bir telifi bulunan Kâbûs-nâme ve Marzubân-nâme adlı eserleri Türkçe'ye çeviren Şeyhoğlu'nun bir de yarı tercüme yarı te'lif olduğu düşünülen Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ adlı eseri vardır. Şeyhoğlu, bu son eserinde ilimlerle, ilim anlayışı ve ilim adamları ile ilgili oldukça dikkat çekici bilgiler vermektedir. Aslında Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ, siyasetnâme özellikleri taşıyan da bir eser hükmündedir. Yazar, dört bölüme ayırdığı eserin birinci bölümünde vezirlerin ve nâiblerin, dördüncü bölümde ise alimlerin, kadıların ve vâizlerin durumları üzerinde durmakta, bu konularda bize ideal tiplerin nasıl olması gerektiğiyle ilgili birtakım bilgiler vermektedir. Osmanlı topraklarına sonradan dahil olması bakımından

¹⁶⁸ S. Hüseyin Nasr - Fahreddin Razî, İslâm Düşüncesi Tarihi II, Çev: B. Köroğlu, İstanbul, 1990, s.267.

Şeyhoğlu'nu tipik bir Osmanlı âlimi olarak değerlendirmemek gerektiği ileri sürülse bile, o dönem Anadolu'sunun karmaşık yapısı bu düşünceyi bertaraf etmektedir.¹⁶⁹

İlimlerle ilgili üzerinde durulması gereken bir değerlendirmeyi 15. Yüzyılın ünlü âlimi Taşköprülüzâde'de (ö 1561) görürüz. Esâsen Osmanlı ilim adamları arasında ilimlerin kategorizasyonu ile ilgili en geniş bilgiyi veren şahsiyet de Taşköprülüzâde dir. O, Miftahu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde adlı bir eserinin tamamında bu konudan bahsetmektedir. Bu konuyla ilgili kısa bir özet bölümü de Şakâ'ık adlı eserine dahil etmiştir. Buna göre ilimleri temelde iki ana grupta incelemek gerekmektedir. Bunlardan birincisi zâhirî ilimlerdir. Bu ilimler ona göre, gizli ve açık her şeyi bilen Allah tarafından, kendileriyle meşgul olanlara açıklanmış olan aslında gizli ilimlerdir. Dilbilgisi âlimleri, dilin estetik ve ifade yönüyle meşgul olanlar, ilimlerin metodolojileri ve uygulama şekilleriyle uğraşanlar, mantık ve kelamcılar, tefsir ve hadisçiler zâhirî ilimlerle uğraşan kimselerdir.

Taşköprülüzâde'nin sözünü ettiği ikinci grupta yer alan ilimler ise, bâtinî ilimler adıyla anılırlar. Bu bilgilere sahip olanlar, ilimleri kitaplardan öğrenmezler. Taşköprülü-zâde'ye göre Allah onlara isimleri ve sıfatla öğretmiş, ilâhî sırları açıklamıştır. Bu gruptaki ilim adamları Anadolu'da gönül ehli diye nitelendirilen bir gruba dahildirler. Anadolu medeniyetinin en önemli kültürel unsurlarından olan Tasavvuf disiplininin de yine bu kategoride değerlendirildiğini görmekteyiz.

Bu noktada Taşköprülü-zâde bütün ilim adamlarını kemâlât sahibi, insan-ı kâmil olma yolunda ilerleyen üstün bir grupta görüp değerlendirir, çünkü onlar sahip oldukları bilgiler sayesinde hakikati bularak kurtuluşa ermiş şahsiyetlerdir. Ona göre bu ilim adamlarının amel defterlerinde 'Rableri tarafından hidayete erdirilmiş ve felâha ulaştırılmış' oldukları yazmaktadır. Dolayısıyla ilim adamlarının dereceleri, hükümdarların derecelerinden çok daha üstün olduğu su götürmez bir gerçektir.

Taşköprülü-zâde klasik dönem Osmanlı ilim anlayışına dair en detaylı bilgiyi Miftahu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde adlı eserinde vermektedir. Bu eser aynı zamanda konuyla ilgili olarak Osmanlı devrinde kaleme alınmış en geniş çaplı çalışma olması sebebiyle

---

¹⁶⁹ Unan, Klasik Dönem... s.16.

ayrı bir öneme sahiptir. Eserde yukarıda bahsettiğimiz kategorik bakış açısıyla ortaya konan ayırım noktaları yedi ana gruba ayrılarak açıklanmıştır. Bunlar şu şekildedir.

- 1- Yazıyla ilgili olan ilimler : Bu sınıfa dahil olan ilimler yazı sanatı, harflerin yapı ve özellikleri de dahil olmak üzere yazma eserlerle ilgili olan tüm çalışmaları içermektedir.
- 2- Sözlerle ilgili ilimler : Bu sınıfta yer alan ilimler arasında ses bilgisi, dilbilgisi, şiir, söylev, ağıt gibi sözlü edebiyat unsurları deyim ve terimler yer almaktadır.
- 3- Mantıkla ilgili ilimler : Bu sınıfa ise mantık, mizân, münazara, diyalektik gibi alt dallar girmektedir.
- 4- Felsefe, varlıklar ilmi : İlahiyât, tıp, tabiat ilimleri, fizik, astroloji, büyü, riyazî ilimler gibi bilim dalları ise bu grubu oluşturmaktadır.
- 5- Amelî hikmet : Bu ilim dalları arasında ahlâk, ev idaresi, siyaset, ihtisap ve askerlikle ilgili bütün konular zikredilebilir.¹⁷⁰

Görüldüğü üzere Taşköprülü-zâde'ye göre astroloji felsefe ve varlıklar ilmi çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir ilim dalıdır. Onun tabiat ilimleri ve matematiği de dahil ettiği bu grubun içerisine astrolojiyle beraber büyü kavramını zikretmesinin nedeninin nücum ilmi vasıtasıyla bakılan fallar ve gelecekte haber verme faaliyetleri olduğu düşünülebilir.

Osmanlı astronomisinin diğer ilim dalları içindeki yerini tayin eden etkenleri düşündüğümüzde gerek yönetsel manada gerekse toplumsal yapı itibarı ile münecimliğe duyulan ihtiyacın bunların başında geldiğini söyleyebiliriz. Münecimlik kurumu bu fonksiyonun astroloji ve matematik bilimleriyle iç içe olduğu için sağlıklı bir şekilde yürütebilmekteydi. Modern astronominin Osmanlılara girişini sağlayan ilk eserler genellikle zîc ve coğrafya tercümeleridir¹⁷¹.

Osmanlılarda ilk önemli matematikçi ve astronom Kadızade-i Rûmi (1337-1412) dir. Kadızade-i Rûmi, Timur'un torunu Uluğ Bey (1394-1449) zamanında, matematik ve

¹⁷⁰ Unan, Klasik Dönem... s.17.

¹⁷¹ Yavuz Unat, İlkçağlardan Günümüze Astronomi Tarihi, Ankara: Nobel Yayın, 2001, s. 135.

astronomi çalışmaları bakımından daha ileri olduğunu düşündüğü Semerkant'a gitmiştir. Orada başarılı çalışmalar yapması üzerine rasathane yöneticiliğine ve Semerkant Medresesi başkanlığına getirilmiştir¹⁷².

Fatih döneminde Semerkant'tan İstanbul'a gelerek Fatih külliyesinin öğretim programını hazırlayan astronomi ve matematik bilgini Ali Kuşci¹⁷³ nin bu alanda ismi zikredilmesi gereken en önemli isimlerin başında olduğundan bahsetmiştik. Ali Kuşci İstanbul'da kaldığı süre içerisinde Uluğ Bey'in astronomi cetvellerini tamamlamış, gök cisimlerinin hareketleri ve dünyamızdan uzaklıkları üzerine çalışmalar yapmış ve İstanbul'un enlem ve boylam derecelerini hesaplamıştır.

Osmanlı Devleti müneccimlik kurumunu bilimsel manada abideleşmiş sayılabilecek isimlerinden bir diğeri de Müneccimbaşı Şeyh Ahmet Dede Efendi (ö1799) 'dir. Devrinin ünlü bilginlerinden olan ve mantık, tıp, hadis, tefsir, ahlâk ve hendese gibi çeşitli sahalarda eserler veren¹⁷⁴ Ahmet Dede Osmanlı Türkleri arasında umumi tarih yazan müverrihlerin en büyüklerinden biridir¹⁷⁵. Görev yaptığı süre içerisinde özellikle Sultan IV. Mehmed'in övgülerine muhatap olan Ahmet Dede sultanın tahttan indirilip yerine II.Süleyman'ın geçmesi üzerine görevinden azledilerek Kahire'ye sürgün edildi¹⁷⁶.

Görüldüğü üzere Osmanlı astronomi biliminin yaşam eğrisini belirleyen ilmî sınıf ve onu oluşturan âlimlerin her biri kendi alanlarında önemli eserlere imza atmış sembol şahsiyetlerdi. Tahtta olan padişahın ilimlere yaklaşımına ve karakter özelliklerine göre gördükleri itibar da dönem dönem değişebilen müneccimler kendi alanlarında yürüttükleri faaliyetleri ciddi bir bilimsel mirasın üzerine inşa etmişlerdi diyebiliriz.

¹⁷² Bahadır, Osmanlılarda Bilim..., s.16.

¹⁷³ Tahir Erdoğan Şahin, Osmanlı Tarihi Doğu ve Batı arasında Bir Dünya Devleti olan Devlet-i Ali Osmani'nin Altı Yüzyıl Süren Siyasi Geçmişi, Toplumsal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı, Ankara: Dikey Yayıncılık, 2006, s.99.

¹⁷⁴ Müneccimbaşı Ahmed Dede, Tercüman 1001 Temel Eser 37 Sahaif-ül-Ahbar fi Vekayyi-ül-a'sar, Çev.İsmail Erünsal, C: I, İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1974, s.15.

¹⁷⁵ Nihal Atsız, Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi Hayatı ve Eserleri, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1941, s. 4.

¹⁷⁶ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I Horasan – Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, Yay. Ali Öngül, İzmir: Akademi Kitabevi, 2000, s.15.

Bilindiği gibi İslâm dünyasında ilimler aklî ve naklî olmak üzere temelde iki ana grupta incelenir. Bunlardan birincisi bizzat insan zekâsının ürünü olarak ortaya çıkan, diğeri ise vahiy veya din çerçevesinde doğup gelişmiş bulunan ilimler için kullanılan bir tâbirdir.¹⁷⁷

Bu noktada ünlü Osmanlı dönemi düşünürü Nev'î'nin (ö 1599) konuya yaklaşımına başvurmamız yerinde olacaktır. Nev'î de yukarıda bahsettiğimiz tasnifi benimsemekle beraber bu iki maddeye bir ekleme yapmıştır. Ona göre ilimler aklî, naklî ve hem aklî hem de naklî olanlar olarak üç kısıda değerlendirmek gerekir.¹⁷⁸ Bu sınıflandırmanın nedenini Nev'î eserinde şu cümlelerle açıklamıştır. *“Bütün ilimler insan ve onun yaratıcısı ile olan ilişkilerini hedef almakla, önce insanın dış dünyasını ele almak, çevreyi tanımak, onun nasıl bir alemde hayat sürdüğünü öğrenmek ve sonra insan ve yaratıcısı ile ilgili konulara geçmek uygun bulunmuştur. Nitekim bunların ardından ele alınan ilimlerin hepsi, esas itibarıyla doğrudan insanı ilgilendiren ilimlerdir”*¹⁷⁹.

Burada verilen tarife göre Nev'î'nin ilimleri nasıl sınıflandırdığına ve bu ilimler içerisinde zikrettiği astronomi, necm ve fal ilimleriyle ilgili düşüncelerine değinmek isabetli olacaktır.

Nev'î ye göre ilimlerin sınıflandırılması şu şekildedir;

- 1- İlm-i Târih
- 2- İlm-i Hikmet
- 3- İlm-i Hey'et (Astronomi)
- 4- İlm-i Kelâm
- 5- İlm-i Usûl-i Fıkıh ve Akîb-i Usûl-i Dîn (Fıkıh Metodolojisi)
- 6- İlm-i Hilâf
- 7- İlmü't Tefsir

¹⁷⁷ Gazzali, Delâlaetten Hidayete, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2015, s.51.

¹⁷⁸ Fahri Unan, 15. yy Ulemasından Nev'î Eneidi'ye Göre İlim ve İlimler, s.3 <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik26.html> Online Erişim Tarihi: (08.10.2018).

¹⁷⁹ Unan, 15. yy Ulemasından... s.5

- 8- İlm-i Tasavvuf
- 9- İlm-i Ta'bîr-i Hâb
- 10- İlm-i Ruky, Efsun ve Tıbb
- 11- İlm-i Felâhat
- 12- İlm-i Nücûm (Yıldızlar ilmi)
- 13- İlm-i Fâl ve Zecr

Bu ilim dalları içerisinde zikredilip konumuzla alakalı olanlara Nev'î'nin yaklaşımını değerlendirdiğimizde oldukça ilginç tespitlere rastlamaktayız.

İlm-i Hey'et (Astronomi):

Nev'î'ye göre yer ve gökteki bütün cisimleri astronominin konusu kapsamına girmektedir. Geometri bilimini de bunların içinde zikretmek gereklidir. Kendisinin tarifıyla basit cisimlerin yüce ve değersiz olanlarının durumları, şekilleri, buldukları yerler, miktarları ve boyutları ancak astronomi bilimi kullanılarak bilinebilir. Eğer bu bilimin konuları açık delillerle ele alınırsa bu taktirde Hey'et-i Basîta adını alır. Hey'et ilmi şerefli bir ilimdir, zira onun vasıtasıyla insan göklerde bulunan cisimleri tefekkür eder, bu mükemmel yapıyı, geçişlerin ve yıldızların durumunu öğrenen insan bütün bunların bir yaratıcısı olduğunu düşünür ve böylece Allah'a ulaşır; imanı güçlenir. Esasen hedef de budur.¹⁸⁰

İlm-i Nücûm (Yıldızlar ilmi):

İlm-i nücûm gezegenlerin şekilleri ve onların rol aldığı hadiselerle ilgili gözlemler yapıp bunlardan birtakım neticeler çıkarmaktır. Nev'î'ye göre bazı yönlerden ilimlerin en şerefliisidir. Her biri âlemin işleri günlerin ve ayların şerefleri üzerinde çalışan uzak görüşlü akıl sahipleri ve yakîn ehli filozoflar bütün dikkat ve düşüncelerini bu ilim üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Ona göre yıldızlar ilmiye uğraşanlar kendi içlerinde üç

---

¹⁸⁰ Unan, 15. yy Ulemasından... s.5

sınıfa ayrılır; Hesaplara dayalı ilimlerle uğraşanlar, zanlara dayalı ilimlerle uğraşanlar ve kuruntulara dayalı ilimlerle uğraşanlar.

İşte bizim peşinden gittiğimiz yol ayrımına Nev’î tam bu noktada dikkat çekmektedir. Âlim, hesaplara dayalı çıkarımlar yapanlarla vehimler ekseninde fikir bildirenlerin arasındaki farklı şu cümleleriyle izah ediyor. *“Güneşin bazı hareketlerinden görünüşlerinden yola çıkarak birtakım neticelere ulaşmak, sıcaklık, soğukluk veya umûmî hava durumu ile ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmak mümkündür. Bu hususta dînî bir mahzur yoktur. Vehimlere dayalı kısmına gelince bu kısmı din içermez, çünkü burada gezegenlerin ve yıldızların hareketlerinden ve burçların durumundan yola çıkarak, geleceğe yönelik, hayır ve şer ifade eden birtakım kehanetlerde bulunma durumu söz konusudur. Bu yüzden din tarafından reddedilmiştir. Böyle bir ilimle uğraşmak faydasızdır, zamanı boşa harcamaktır”*.¹⁸¹

İlm-i Fâl ve Zecr:

Nev’î’ye göre bu ilim vasıtasıyla gelecekte olabilecek olaylar hakkında bilgi edinilir. Mesela Mushaf açmak, kur’a çekmek ve ilme has diğer yollarla gelecekte olacak şeylere dair haberler vermek bu kâbildendir. Tam bu noktada ise oldukça ilginç bir durum karşımıza çıkmakta ve Nev’î, ilm-i fâlin ehl-i kemâl katında makbul olduğunu, Allah’ın Nebî’sinin bunu övdüğünü ileri sürmektedir. Ona göre bu ilim yoluyla Allah’a hüsn-i zanda bulunulur. Öte yandan bu ilim vesilesiyle kederli ve ümitsizliğe düşmüş insanları kurtarmak da mümkündür. Harap ve perişan olan kalpleri neşelendirmek, ticaret erbabını ve ihtiyaç sahiplerini mühim işlere yöneltmek mümkündür. Bu sebeple sayısız faydası vardır. Ancak kuş kullanmak, kehanet veya benzeri yollarla birtakım hükümler çıkarmaya çalışmak şer’î açıdan haramdır.¹⁸²

Nev’î’nin fal hususunda beyan ettiği bu düşüncelerinde, benzerine kaynaklarda pek sık rastlamadığımız bir bakış açısıyla karşılaşırız. Çünkü Müneccimlik ve İslâm başlığı altında görüşlerini incelediğimiz İslâm alimlerinin büyük çoğunluğu fal bakmayı da gelecekte haber veren kehanetler sınıfına dahil etmişti. Oysa Nev’î bu ikisini birbirinden ayırarak fal bakmayı kehanet sınıfının dışında bırakıyor. Ona göre burada belirleyici olan

¹⁸¹ Unan, 15. yy Ulemasından... s.8.

¹⁸² Unan, 15. yy Ulemasından... s.8

faktör verilen haberin içeriğidir. Yani insanları umutsuzluktan kurtaran ve içlerini rahatlatan haberleri içeren fal bir manada insana hizmet anlamına geldiğinden Allah tarafından da hoş karşılanabilir. Ancak sistematik bir kahinlik İslâm tarafından asla hoş görülmez diyerek şahsına münhasır olan bir görüş beyan etmiştir.

Osmanlı eğitim ve kültür sistemi içerisinde âlim denilince akla gelmesi gereken insan tipolijisi düşünüldüğünde buna birbirinden farklı birçok cevap verilebileceği ortaya çıkmaktadır. Fahri Unan'a göre bu profili çıkarmak için verilmesi gereken birtakım cevaplar vardır. Bu âlim dünyaya nasıl bakmakta, hadiseleri nasıl değerlendirmekte, hangi prensiplerle hareket etmektedir. Evvela bunlara verilecek cevaplar bizi sonuca götürecektir¹⁸³. Bu başlık altında profillerini ve ilimlere yaklaşımlarını değerlendirdiğimiz Osmanlı dönemi âlimlerinin oluşturduğu bütün, müneccimliğin dayandığı bilimsel dinamikleri vücuda getirmesi bakımından üzerlerinde durulması gerekmektedir.

2.3.3. Kurumlar

Osmanlı modelindeki müneccimliğin kurumsal manada yapıtaşları daha evvel de bahsettiğimiz üzere rasathanelerdi. Bu kurumların tarihsel gelişimini incelediğimizde Osmanlı astroloji tarihinin ve dolayısı ile müneccimliğin bilimsel dinamiklerini gözler önüne sermiş oluruz. Rasathanelerin kuruluşlarındaki en önemli sebep geliştirilmiş büyük aletlerle hassas gözlemlere dayanan yeni zîclerin meydana getirilmesiydi. Daha önce bahsi geçtiği üzere zîcler aynı zamanda dönemlerindeki trigonometriye, küresel astronomiye, takvim çeşitlerine ve yapımına, rasat aletlerinin yapılış ve kullanımına ve ibadet vakitlerinin belirlenmesine dair bilgileri de ihtiva ettiğinden üzerinde son derece büyük hassasiyetle çalışılması gereken belgelerdi. Ortaçağ İslâm dünyasındaki ilk rasathanelerin Abbasi Halifesi Me'mûn tarafından kurulduğundan bahsetmiştik. Bunlardan birincisi Bağdat'taki Şemmasiye Rasathanesi, ikincisi ise Şam'daki Kâsiyûn Rasathanesi'ydi. Bu rasathaneler henüz gelişme döneminde buldukları için çalışma programları sadece Güneş ve Ay gözlemlerine yönelikti. Bunların dışında Bağdat'ta Büveyhi Hükümdarı Şerefuddevle (982-989) adına kurulan rasathane; Alâu'd-Devle için

¹⁸³ Unan, 15. yy Ulemasından ... s.2.

İbn Sînâ tarafından 1025 Tarihinde kurulan Hemedan Rasathanesi ve Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından 1075 Yılında İsfahan'da kurulan rasathane örnek olarak zikredilebilir.¹⁸⁴

Kısacası İslâm dünyasında Müslümanlar tarafından kurulan rasathaneler dünya astronomi tarihinde ayrı bir yere sahiptir. Zira gerçek anlamı ile bu müesseseler İslâm dünyasında doğmuş ve özellikle Doğu İslâm dünyasında büyük ilerlemeler gerçekleşmesine vesile olmuştur. İşte bu gelişmiş şekli ile Türk-İslâm dünyasından Avrupa'ya geçerek yeni Avrupa Rasathanesinin meydana çıkmasına yol açmıştır.¹⁸⁵ Yine bu kurumların en büyüklerinden olan Bağdat'ta kurulan Bilgelik Evi'nin en önemli görevi, dönemin ünlü astronomlarını, matematikçilerini ve hekimlerini bir araya getirmektir.¹⁸⁶

Osmanlı gökbilimi denildiğinde zikredilmesi gereken kuruların başında daha önce de değindiğimiz üzere İstanbul Rasathanesi gelmektedir. Tam bu noktada bahsedilmesi gereken isim ise rasathanenin kurucusu Takiyüddin Râsîd olacaktır. 1526 Yılında Şam'da doğan Takiyüddin Râsîd, 1570 Yılında İstanbul'a gelmiş ve Hoca Saadettin Efendi vasıtasıyla müneccimbaşı olmuştur. Bir yandan müneccimbaşılık görevini yürütürken diğer yandan da Kahire'de başladığı astronomi çalışmalarına devam eden Takiyüddin Râsîd¹⁸⁷ Hoca Saadettin Efendi'ye Uluğ Bey Zîci'nde bazı hatalar olduğundan ve yeni gözlemler yapılarak bu hataların tashih edilmesi gerektiğinden bahsedince III.Murad tüm masrafları devletten karşılanmak üzere rasathanenin kurulması konusunda Takiyüddin'i memur etmiştir¹⁸⁸. Rasathanenin takiyüddin ile birlikte çalışan on altı kişilik kadrosu bulunan ve devrinin en ileri gök çalışmalarının yapıldığı rasathane devrin şeyhülislamı Kadızade Ahmed Şemseddin Efendi tarafından verilen bir fetva ile yıktırıldı¹⁸⁹. Takiyüddin'in gözlemlerine dayanarak yaptığı Güneş teorisine ilişkin hesaplar bu yüzyılın Dünya çapındaki en başarılı çalışmaları olarak kabul edilmiştir¹⁹⁰.

¹⁸⁴ Yüksel, İslam'da..., s.71.

¹⁸⁵ Sayılı, "Rasadhâne"..., s.627.

¹⁸⁶ Tekeli, Kâhya, Dosay, Demir, Topdemir, Unat, Koç Aydın, Bilim Tarihine.....s.125.

¹⁸⁷ Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmanî, Derleyen: Abdülkadir Yuvalı- Ali aktan- Mustafa Keskin, C: 2, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınevi, 1996, s.52.

¹⁸⁸ <http://www.talid.org/downloadPDF.aspx?filename=89.pdf> : Online erişim tarihi (30.08.2018), Salim Aydüz, Osmanlı Astronomi Müesseseleri, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C: II, Say. 4, 2004, s.426.

¹⁸⁹ Salim Aydüz, Osmanlı Astronomi..., TALİD, s.429.

¹⁹⁰ Tekeli, Kâhya, Dosay, Demir, Topdemir, Unat, Koç Aydın, Bilim Tarihine.....s.262.

Rasathanelerden sonra astronomi ve matematik bilimlerinin kullanıldığı ikincil bilim kurumları olarak daha evvel işlev ve özelliklerini sıraladığımız muvakkithaneleri zikredebiliriz. İmaret parçaları arasında ve imaretin bir köşesinde küçük bir yer işgal eden, binaenaleyh önemsiz gibi görülen bu müessese; vaktin tayinine ve bunlara mahsus aletlerin ayarına ve tamirine yaradığı gibi aynı zamanda nücüm ve felekiyat denilen hey'et ilminin tahsiline ve ilerlemesine vasıta olmuştur¹⁹¹.

Bu kurumlarla beraber XIX. Yüzyılın başlarında mühendislik, tıp ve askerlik sahalarında yeni eğitim kurumlarının kurulduğu bir dönemde muvakkit yetiştirmek üzere Mekteb-i Fenn-i Nücüm adıyla klasik bilim eğitime yönelik bir okulun kurulmuş olduğunu görmekteyiz¹⁹². Müneccimbaşı Hüseyin Hüsni Efendi (ö 1256/1840) ve müneccim-i sâni Sadullah Efendi'nin gayretleriyle kurulan bu mektep, Osmanlı Devleti'nde astronomi eğitimi için açılan ilk ve tek okul olmasından dolayı büyük öneme sahiptir¹⁹³. Yeri ve açılış tarihi belli olmayan mektebin talebeleri ve hocaları yaptıkları takvimlerden dolayı padişah tarafından mükafatlandırılmışlardır¹⁹⁴.

---

¹⁹¹ Ünver, "Osmanlı Türkleri...", s.228.

¹⁹² İhsanoğlu-Kaçar, "Osmanlı Klasik Döneminde Bilim"..., s.168.

¹⁹³ Aydüz, "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık Müessesesi", *Belleten...*, s.190.

¹⁹⁴ Aydüz, "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık Müessesesi", *Belleten...*, s.191.

3. BÖLÜM

MÜNECCİMBAŞI HÜSEYİN EFENDİ

Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin hayatı ve onun döneminde vuku bulan olayları doğru anlayabilmek adına evvela Hüseyin Efendi'ye kadar olan Müneccimbaşı profillerini incelememiz isabetli olacaktır.

3.1. HÜSEYİN EFENDİ'YE KADAR OLAN DÖNEMDE MÜNECCİMBAŞILAR

3.1.1. Seydî İbrahim (? /1540)

Tarih kaynaklarında Seydi İbrahim ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. 1537 ve 1544 yılları arasında yazılmış olduğu düşünülen ve Topkapı Müzesi Arşivinde bulunan, "Cemaat-ı müşahere –horan'ın veya bir kısmının kadrosunu ihtiva eden bir defter'de"¹⁹⁵ 1537-1544 yılları arasında görevli olup Seydi İbrahim'in de içinde olduğu üç müneccim ve aldıkları maaşlar belirtilmiştir. Kendisinden sonra İshak Efendi Müneccimbaşı olmuştur.

3.1.2. Sa'di B. İshak Çelebi (?/1540)

İshak Efendi ile ilgili yine aynı belgede ismi müneccimbaşı olarak ikinci sırada geçmektedir. Aldığı maaş ise 14 akça olarak belirtilir. Bu miktar o dönem için ortalama bir üst kademe devlet görevlisine ödenen ücret muâdili olarak kabul edilebilir. Yazılı kaynaklardan edinilen bilgiye göre İshak Çelebi hayatının son yıllarında, Seydî İbrahim'in yerine geçip müneccimbaşı olmuş ve bu görevdeyken 1540 yılında ölmüştür¹⁹⁶. II. Beyazıt zamanından beri müneccim olduğu mevcut kayıtlardan anlaşılmaktadır. İshak Çelebi'nin yerine Yusuf es-Saatî Müneccimbaşı olmuştur.

¹⁹⁵ Aydüz, Osmanlı, Tez..., s.147.

¹⁹⁶ Aydüz, Osmanlı Devleti'nde, Tez..., s.149.

3.1.3. Yusuf Es-Saatî (??)

1510 yılındaki bir takvimde kendi imzasının bulunması o sıralarda Fatih Camii’de muvakkitlik yaptığını göstermektedir. Yaptığı takvimde ‘Yusuf es- Saati el- Muvakkit fi Camii-i Cedid essultan Mehmed Han’ imzasını taşımaktadır¹⁹⁷. Bahsettiğimiz arşivdeki defterinde Yusuf B. Ömer es-saati ile Yusuf es-saati aynı kişi olmalıdır. Yusuf Sinan olarak geçen 3. müneccimbaşı veya ona bağlı kıdemli kâtiplerden biri olma ihtimali çok yüksektir. Çünkü o dönemlerde müneccimbaşına bağlı katiban-ı münecciman isminde 4-5 kişiden oluşan müneccimler grubu bulunmaktaydı¹⁹⁸. 949 yılındaki bir kayıta İsak Sadi Çelebinin vefat ettiği ve onun yerine Yusuf B. Ömer’in müneccimbaşılık görevine geldiği yazmaktadır. 967/1560 senesinden sonra vefat eden Yusuf B. Ömer’in yerine Mustafa B. Ali müneccimbaşığa gelmiştir.

3.1.4. Mustafa b. Ali El-Muvakkit (? /1569-1571)

Yazılı kaynakların yetersizliği sebebiyle Mustafa b. Ali’ye kadar olan müneccimbaşılar hakkında doyurucu bilgilere ulaşamamaktayız. Var olan kaynaklarda Mustafa b. Ali’nin isminin sıkça geçmesine sebebiyet verdiğini düşündürmektedir. Mustafa b. Ali pratik astronominin ve ilm-i mikat geleneğinin kurucusu olan muvakkit, astronom ve matematikçidir. Astronomi aletleri hakkında yaptığı pratik ve teorik çalışmalarla beraber mikat ilmini iyi bilmesinden ötürü El-Muvakkit lakabını almıştır. Dönemin birçok âliminden ders alan Mustafa b. Ali, Mirim Çelebi ismiyle tanınmış astronom ve matematikçi Mahmud Bin Mehmed (d:1450 ö:1525)’den de ders almıştır. Bu dersler sayesinde, İhsan Fazlıoğlu’na göre Osmanlı felsefe-bilim dizgesinin/kiliminin önemli bir ayağı/ipliği olan Semerkand matematik astronomi mektebi¹⁹⁹,nin asıl geleneksel derslerini birinci kaynaklardan öğrenmiş oldu. İlm-i mikat derslerini ise yine birinci elden öğrendi. I. Selim Camii’nde muvakkitlik yaptı ve buradaki görevi dolayısıyla Koca Saatçi ve Selimî diye tanındı. Görevi sırasında yaptığı vakit tespitinin başarılı ve dakik olması, çalışmalarının sadece Osmanlıda değil, Batı Avrupa’da da esas alınmasına vesile

¹⁹⁷ Aydüz, Osmanlı Devleti’nde, Tez ..., s.150.

¹⁹⁸ Aydüz, Osmanlı Devleti’nde, Tez ..., s.150-151.

¹⁹⁹ İhsan Fazlıoğlu, “Osmanlı felsefe biliminin arkaplanı; Semerkand matematik-astronomi okulu”, *Dîvân İlmî Araştırmalar Dergisi*, C: I, sy. 14, İstanbul: 2003, s.2.

olmuştur. Daha sonra 1560 da Reisü'l-Müneccimliğine atandı ve bu görevinden dolayı Mustafa Çelebi olarak tanınmaya başlandı.

3.1.5. Takiyüddin Ebubekir Muhammed Zeynuddin Mâruf Rasıd (1526/ 1585)

Takiyüddin Rasıd 1526 yılında Şam'da doğmuştur. 3.Mısır'daki Hidiviyye Kütüphanesinin fihristindeki ilimler bahsinin yazarı 1. İsmet Efendi Takiyüddin Rasıdın doğumunun 4 Ramazan 932/14 Haziran 1526 olduğunu söylemektedir²⁰⁰. Dedesi, Selahattin Eyyubi'nin askerlerinden olan bir Türk kumandandır. Takiyüddin yaşadığı dönem ve coğrafyanın dinamikleri sebebiyle eğitim hayatına doğrudan Arapçadan öğrendiği İslam bilimleriyle başladı. Daha sonra babası ve onun kapasitesinin farkına varan diğer âlimlerin öncülüğünde farklı ilimleri tahsil ederek kendisini bu alanlarda geliştirdi. Öğreniminin devamında matematik hocası Sihabuddin el-Gazzi, astronomi hocasının ise Muhammed b.Ebi'l-Feth es-Sufi olduğu düşünülmektedir. Eğitimi tamamlandıktan sonra Dimeşk'te bir müddet müderrislik yapan Takiyüddin 1550 senesinde babasıyla beraber İstanbul'a gelmiştir. Takiyüddin için İstanbul, ilmî hayatının temel taşlarını oluşturacak birçok isimden öğrenecekleri açısından çok büyük bir fırsattı. Ebussuûd, Çivizâde, Saçlı Emir ve Kutbuddin-zâde Mehmed'den pek çok şeyler öğrendi. Bu eğitimlerden sonra Mısıra döndü ve Kahire'de bulunan Surgatmişiyye ve Şayhuniyye medresesinde müderrislik görevinde bulundu. Kısa bir süreliğine İstanbul'a tekrar gelen Takiyüddin, Edirnekapı'daki Bâlâ medresesinde 40 akçeye müderrislik yaptı. Müderrislik vazifesinde iken bir taraftan Sadrazam Semiz Ali Paşa'nın saat koleksiyonundan ve kütüphanesinden yararlanarak saatlerle ilgili eseri için ileri seviye çalışmalar yapma imkânı bulmuş oldu.

Takiyüddin, Uluğ Bey Zici'nin bazı hesaplar için yeterli olmadığını, ifade ederek Sadeddin Efendi'ye bildirip yeni gözlemler yapmak gerektiğini ve bunun içinde yeni bir rasathane kurulmasının gerekli olduğunu bildirmiştir. Sokullu Mehmed Paşa'ya bu isteğini bir aracılıyla bildirmiş ve III. Murad'a iletilen bu isteği nihayet gerçekleşmiştir. Padişah, masrafları tamamen devlet tarafından karşılanmak üzere Darü'r-rasadi'l-cedid adıyla yeni bir rasathanenin kurulması için izin verdi; Tophane sırtlarında rasathanenin

²⁰⁰ Ramazan Şeşen, "Meşhur Osmanlı Astronomu Takiyüddin El-Rasıd'ın Soyü Üzerine", *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Ankara: 1988, s. 165.

inşası başladı (1575)²⁰¹ Takiyüddin, inşasına başlanan bu gözlemevi için yeni aletler geliştirirken bir yandan da kütüphane için çalışıyordu. İlerleyen zamanlarda ortaya çıkan ihtiyaca binaen gözlem araçlarını da kendi icat etmeye başlamıştı. Değişmesi gerektiğini savunduğu Uluğ Bey Zic'inin üstünde de çalışmaları vardı, ancak bu çabalarını sekteye uğratacak bazı siyasi çekişmelerin cereyan etmesi onun bu ivmelenmesinin önüne set çekmiştir. Kadızade Ahmed Şemseddin Efendi bu siyasi çekişmede özellikle yer almış, o dönemdeki veba salgınının nedenini bu rasathaneye bağlamış ve uğursuzluk getirdiğini söylemiştir. Bu söylemlerin padişah üzerinde etkili olması neticede gözlemevinin yıktırılmasına neden olmuştur. Rasathane kuran tek müneccimbaşı olan Takiyüddin, büyük emeklerle kurduğu Rasathanenin hazin sonunun getirdiği yıkımla evine kapanıp vefatına kadar çalışmalarını burada sürdürmüştür. 18 Şubat 1585 tarihinde vefat eden Takiyüddinin mezarı Beşiktaş'ta bulunan Yahya Efendi Dergâhındadır.

3.1.6. Mehmed İbn-i Bakkalzâde (?/1595)

Kendisi müneccim ve tabip olan Mehmed Efendi, eş-şehir tabib ibn-i bakkal adıyla tanınmıştır. Aslında müderrislik yapan Mehmed Efendi hekimbaşılık görevini de yapmıştır²⁰². Asıl görevinin müneccimbaşı olduğu bilinmektedir. Tahminen Takiyüddin'in ölümünden sonra müneccim başı olmuştur. Mehmed Efendi'nin Taküyüddin Rasid ile gözlem evinde beraber çalışmış olabileceği düşünülmektedir. Bu devirden günümüze aktarılan bilgilerin çok net olmaması yüzünden hayatıyla ilgili elimizde çok fazla malumat yoktur. Ancak, Atâî'nin verdiği bilgilere göre uzun yıllar tabiplik yapmış ve takvim hazırlamıştır²⁰³. Bakkalzade Mehmed Efendi çok iyi derecede Arapça bilmekteydi. Yaptığı takvimlerin hesabını Uluğ Bey Zici'ne göre yaptığını belirtmiştir²⁰⁴. Bakkalzâde Mehmed Efendi'den sonra kimin müneccimbaşı olduğu kesin olmamakla beraber aynı dönemde Bakkalzâde adıyla yaşayan müneccim ve tabip olan Yusuf b. Mehmed b. el- Bakkal et-Talip bu görevi yürütmüştür. O dönemdeki bir takvimde 'Yusuf et-Tabib eş- Şehir bi-ibn-i Bakkal' imzası vardır²⁰⁵. Bu takvimin Mehmed Efendiden sonra onun yerine geçen ve müneccim olan oğlu Yusuf Efendi'ye ait

²⁰¹ Aydıöz, Bir Osmanlı..., <http://www.bilimvetarih.com/node/40> Erişim Tarihi (25.02.2018).

²⁰² Aydıöz, Osmanlı Devleti'nde, Tez ..., s.168.

²⁰³ Atai, Hadikatü'l-Hakaik... s.403.

²⁰⁴ Aydıöz, Osmanlı Devleti'nde, Tez ..., s.168.

²⁰⁵ Aydıöz, Osmanlı Devleti'nde, Tez ..., s.168.

olduğu düşünülmektedir. Nitekim Mehmed Efendi'nin ölümünden sonra kayıtlarda Yusuf Efendi'nin sarayda tabip ve müneccim olduğundan bahsedilmiş olması Mehmed Efendi'den sonra müneccimbaşılık görevine Yusuf Efendi'nin geçtiği yönündeki tahminlerini takviye etmektedir²⁰⁶. Yine de eldeki verilerde kesinliği olmaması sebebiyle kendisinden sonra kimin müneccimbaşı olduğunu net bir şekilde söylemek zordur.

3.1.7. Mehmed Çelebi Saatî (?-1630-1)

Devşirme bir babanın oğlu olan ve İstanbul da dünyaya gelen Mehmed b.Ali er-Rûmî gençliğini ilimden uzak geçirdi²⁰⁷. Fakat daha sonraları matematik ve ilm-i nücûm tahsiline yöneldi. Naima'nın 'keşt ü güzâr edip esnâ-yı seyahatte ilm-i nücûmu kemâ yenbagî tahsil etti' demesine bakılacak olursa tahsilini taşrada yapmıştır²⁰⁸. Mehmed Çelebi nücûm ve riyâzî ilimlerde temâyüz ederek önce Şehzade Camii muvakkitliğine²⁰⁹. daha sonrada müneccimbaşılığa yükseldi. Mehmed Çelebi'nin, Sultan I. Ahmed'in ölümünü bildiği yönündeki kayıtlar müneccimbaşı olduğu dönemin 1616 tarihinden önce olması ihtimalini akıllara getirmektedir. Mehmed Çelebi'nin o dönemlerde takvimleri bayağı meşhur olmuş ve hatta nücûm ilmindeki bilgisi kendisine itibar kazandırmıştır. Özellikle Sultan II. Osman ve I. Ahmed ölümlerini önceden tahmin etmesi onun şöhretini arttırmıştır²¹⁰. Tahminen 15 yıldan fazla müneccimbaşı olan Mehmed Çelebi Temmuz 1631 yılında vefat etmiştir. Vefat ettiği zaman 69 akça ulûfe ile müderris idi. Vefatının ardından onun yerine öğrencisi Hüseyin Efendi 50 akça ulûfe ile müneccimbaşı olmuştur²¹¹.

²⁰⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray...*, s.365.

²⁰⁷ Mustafa Efendi, Naima, Ravzatü'l-Hüseyin fi hulasâti ahbâri,'l-hâfikeyn, C: III, İstanbul: Tabhâne-i Âmire, 1280, s.74.

²⁰⁸ Naima, Ravzatü'l... s.74.

²⁰⁹ Atai, Hadikatü'l-Hakaik... s.764.

²¹⁰ Atai, Hadikatü'l-Hakaik... s.764.

²¹¹ Ayduz, Osmanlı Devleti'nde, Tez ..., s.169.

3.2. MÜNECCİMBAŞI HÜSEYİN EFENDİ

3.2.1. Müneccimbaşıllık Görevine Getiriliş ve Yükseliş

Osmanlı Devleti'nde görev yapan Müneccimbaşılardan sekizincisi olan Hüseyin Efendi gerek görev yaptığı süre olan üç padişah döneminin uzunluğu ve yönetim çeşitliliği gerekse döneminde yaşanan hadiseler sebebiyle diğerlerinden belli farklılıklar göstermektedir. Genel manada sarayda görev yapan Müneccimbaşılar arasında en çok konuşulan isim olmuştur. Bu durumun çeşitli sebepleri olmakla beraber eldeki sınırlı kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ışığında bunun daha çok siyasi sebeplere dayandığını söyleyebiliriz. Onun saraydaki hızlı yükselişi ve trajik sonu yönetim - müneccimbaşı korelasyonu için altı çizilmesi gereken örnekler içermektedir.

İstanbul'da doğup büyüyen Hüseyin Efendi hocası Mehmed Çelebi gibi astrolojik hesaplarının isabetiyle meşhur olmuştur. İlk tahsilini tamamladıktan sonra nücûm ilmini Müneccimbaşı Saatçi Mehmet Çelebi'den öğrendi. Daha sonra bir müddet Cizye Emni Emir Sadi'nin katipliğinde bulundu²¹². Daha sonra hocasının vefat etmesi üzerine (1631) onun yerine elli akçe ile müneccimbaşı oldu²¹³.

Kaynaklarda Hüseyin Efendi'nin göreve gelişinin hemen ardından isminden bahsedilmeye başlamasının sebebini araştırdığımızda beklenenden çok daha kısa sürede padişahın takdirini kazanması olduğu anlaşılıyor. İlmî yeteneğini ölçmek için IV. Murad'ın sorduğu sorulara isabetli cevaplar vermesi üzerine padişahın iltifatına nail olarak Edremit kazası arpalığını aldı²¹⁴. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı kitabında Hüseyin Efendi'den bahsederken zayıçelerinin isabetiyle şöhret bulmuş ve bu yüzden epey servet iddihar etmiştir der²¹⁵.

Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin hayatındaki en büyük kırılma noktasının onun Sultan Murad için hazırladığı takvimde geçen iki kelime olduğunu söylersek mübalağa etmiş olmayız. Zira bu iki kelime sonraki yıllarda çok konuşulacak ve onun Sultan Murad'ın

²¹² Kâtip Çelebi, Fezleke, II, S.365-366

²¹³ Aydın, Osmanlı Devleti'nde ..., s.171.

²¹⁴ Hidayet Nuhoğlu, "Astronomi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, CII, İstanbul: Yapı Kredi Yay, 2008, s.578.

²¹⁵ Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Saray..., s.372.

ölüm tarihini bildiği şayiası şöhretinin hızla yükselmesini sağlayacaktır. Sultan Murad'ın vefatını, hazırladığı takvimde “Nâ-Murad” kelimesiyle önceden haber vermesi itibarını çok yükseltmiştir²¹⁶. Hüseyin Efendi'nin Sultanın ölümünü gerçekten bilip bilmediği birçok görüş ayrılığını beraberinde getirmiştir, çünkü bu yazıdaki Nâ ibaresinin aslında Sultanın ölümü manasına geldiğini Hüseyin Efendi olaydan sonra izah etmiştir. Onun sanatında ne denli mahir olduğu düşüncesinde olanlara göre ise Hüseyin-i Nâ Murad (Murad'sız Hüseyin) şifre kelimeleriyle bu ölümü yazarak haber verdi ve takvimin başka bir yerindeki anahtarla da şifrenin çözülüşünü izah etti. Böylece astrolojideki maharetini gösterdi. Halk arasında şöhreti arttı²¹⁷

Kendisinden evvelki müneccimbaşılarda olduğu gibi Hüseyin Efendi'nin de gördüğü itibarda başarıyla dönülen seferler hakkındaki kehanetleri etkili olmuştur. Mart 1645 yılında Malta'ya diye çıkılan gizli Girit Seferinin hareket zayıçesini Müneccimbaşı Hasan Küfrî, Müneccimek Efendi ve Sadreddinzâde Efendi ile birlikte yapmıştır. Hüseyin Efendi'nin bu seferin kazanılması ile şöhreti artmıştır²¹⁸. Hüseyin Efendi'nin Sultan İbrahim'in de vefatını takviminde önceden bilmesi onun şöhretinin bir kat daha artmasına sebep oldu²¹⁹. Bu gelişmelerden sonra daha da artan şöhreti Hüseyin Efendi'ye bazı devlet işlerinde söz sahibi olabileceği özgüvenini getirince kendi başına bir takım atama, tayin ve azillerde bulunmaya başladı. Bu hususla ilgili kaynaklardan Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin düşüşünü hazırlayan sebeplerin köklerinin buralara uzandığını anlıyoruz. Nüfuzlu bir kişi haline geldikten sonra da devlet işlerine ve kendisine ait olmayan bazı işlere karışmaya başlayan Hüseyin Efendi zamanla geniş bir kesimi kendisine düşman etmiştir²²⁰.

Başta Sadrazamlık makamı olmak üzere, şeyhülislâmlık gibi önemli devlet kademelerine kendi adamlarını yerleştirmesi, mevaliden birçok kimseyi kazasker ya da kadılık makamlarına getirmesi²²¹ dikkatlerin yavaş yavaş Hüseyin Efendi ve onun icraatlarına doğru kaymasına zemin hazırlamıştır. Hüseyin Efendi'yle ilgili tüm manzarayı geniş bir

²¹⁶ Aydüz, Osmanlı Devleti'nde, Tez ..., s.171.

²¹⁷ Nuhoğlu, “Astronomi”, *Yaşamları...*, s.578.

²¹⁸ Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi..., s.144-151.

²¹⁹ Kâtip Çelebi, Fezleke II (Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655), Haz. Zeynep Aycibin, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2017, s.367.

²²⁰ Aydüz, “Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık Müessesesi”, *Belleten...*, s.193.

²²¹ Nuhoğlu, “Astronomi”, *Yaşamları...*, s.578.

izahla anlatan Tarihçi Nâimâ Mustafa Efendi Nâimâ Tarihi'nde durumdan şu cümlelerle bahseder. “Şaban ayının altıncı günü defterdar, Köse İsmail Paşa azlolunup Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin tavsiyesi ile Hezarpare Ahmet Paşa biraderi İbrahim Ağa defterdar oldu. Müneccimbaşı Hüseyin Efendi vezirlerin müsteşarı, halkın maslahatgüzarı olmuştu”²²².

Tüm bu gelişmeler etrafındaki insanları Hüseyin Efendi'nin bu şöhretini hazmedemediği düşüncesine sevk etmiştir. Onun devlet işlerine ısrarla karışarak çeşitli kişilerin tâyin ve âzillerine sebep oluşunun yanında lüks ve şatafat dolu hayatı birçok kişinin kıskançlığını üzerine çekmesine sebep olmuştu²²³.

Halihazırdaki olumsuzlukları kitabında betimlemeye devam eden Nâimâ'nın kötüye doğru olan bu gidişle paralel olarak söylemlerini değiştirdiğini görüyoruz. “Memlekette ve İstanbul'da çıkan bazı kargaşalık ve korku havası bertaraf olunca devlet vükelâsı biraz rahat etmeye vakit buldu. Sadrazam Murat Paşa, yeniçeri ağası, kethüdâ bey, Müneccimbaşı Hüseyin Efendi, Budak-Zâde gibi yâranlar ile çoğu zaman bahçelerde ve ferahfezâ yalılarda seyr ve sohbeta, ayş ve işrete meşgul olup, divan ve halk işlerini gördükten sonra, tatil günlerinde eğlenmek için gönül açıcı binalarda ziyafetlere giderlerdi”²²⁴.

Hüseyin Efendi'nin hızlı yükselişi esnasında yaşanan gelişmelere bütüncül bir bakış açısıyla göz gezdirildiğinde vaziyetin bu şekilde devam etmeyeceği bariz şekilde anlaşılacakla beraber dönemin kendi iç karışıklıkları bu kırılma noktası için biraz daha zaman geçmesi gerektiğini anlatıyordu.

3.3. ÜÇ PADİŞAH DÖNEMİ (IV. MURAD– İBRAHİM – IV. MEHMED)

Müneccimbaşı Hüseyin Efendi en uzun süre görev yapan müneccimbaşı değilse bile en fazla yönetim değişimine şahit olanıdır ve iniş çıkışlarla dolu bir zaman diliminde mesleğini ifâ etmiştir. Görev yaptığı süre içinde tahtta olan padişahların aldıkları önemli

²²² Nâimâ Mustafa Efendi, Naimâ Tarihi..., s.1976.

²²³ İhsanoğlu-Şeşen- İzgi-Akpınar-Fazlıoğlu, Osmanlı..., s. 282.

²²⁴ Nâimâ Mustafa Efendi, Naimâ Tarihi, Çev. Zuhuri Danışman, C: IV, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi,1968, s.1988.

kararlarda etkin rol oynadığı gibi onlar için hazırladığı zayıfeler ve belirlediği uğurlu saatler sarayda çok konuşulmuştur.

Osmanlı padişahları zaman zaman müneccimbaşları imtihan ederlerdi. Bunlardan biri Avcı Mehmed ile Şeyh Ahmed Dede Efendi arasında geçmiştir; Rivayete göre Padişah Müneccimbaşını imtihan etmesini Mustafa Paşa'ya emreder. Paşa avucunda öd ağacı parçası saklayarak elindekinin ne olduğunu sordu remil ilmi (Kitap falı) ile bulmasını teklif eder²²⁵. Bu örnekte olduğu gibi müneccimbaşı olduktan sonra devrin padişahı Sultan IV. Murat Hüseyin Efendi'nin nücûmdaki maharetini imtihan etmiştir. İmtihanda onun yaptığı hesapların isabetli çıkması üzerine padişahın iltifatına nail olmuş ve Edremid kazası arpalığını almıştır²²⁶. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Hüseyin Efendi'ye şöhret kapılarının açılması da yine buna benzer bir durumla beraber, yani IV. Murat'ın ölüm tarihini bilmesiyle mümkün olmuştu. Bu sebeptendir ki IV. Murat dönemi Hüseyin Efendi'nin hayatının altın yılları olmuştur.

IV. Murat dönemi gerek iç çalkantılar gerekse başka dönemlerde benzerine çok fazla rastlanmamış baskılarla karakterize olmuş bir dönem olarak tarih sayfalarındaki yerini almıştır. Bir çok tarihçiye göre 14 Yaşına yeni girmiş bir çocuğun Osmanlı tahtına çıkması imparatorluğu son yıllarda yaşanan fırtınalarla defalarca uçurumun kenarına kadar götürmüştü²²⁷. Annesi Kösem Sultan'ın nâibeliğinde geçen ilk saltanat yıllarından sonra 1630'larda giderek artan bir şiddetle yönetime egemen olması ve koyduğu yasaklarla İstanbul'da kesintisiz bir sıkıyönetim uygulaması çalkantılı bir dönemin kapılarını araladığı söylenebilir. Yine bir kısım tarihçiye göre Osmanlı tarihinde IV. Murat düzeyinde korku ve şiddet estiren bir başka padişah yoktur²²⁸. Padişahlığının ilk dokuz yılı ciddi çalkantılarla geçen IV. Murat ancak yirmi iki yaşındayken kontrolü eline almış ve devlet işleri uzun zamandır beklediği sükunete bu yıllarda kavuşabilmiştir. IV. Murat döneminin, yaşanan bu gerilimler sebebiyle işinde mahir bir müneccimbaşı olduğu konusunda çoğu insanın hemfikir olduğu Hüseyin Efendi'nin isminin parlamasına uygun bir zemin oluşturmuştu. Zira IV. Murat tahta çıktığı günden itibaren gerçekten

²²⁵ Nihal Atsız, Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede..., s. 111.

²²⁶ Naîmâ Muatafa Efendi, Târih-i Na'imâ, (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn), Haz. Mehmet İpşirli, C: II, Ankara: TTK Yayınevi, 2007, s.367.

²²⁷ Johann Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi(1623-1669) 4, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yay., 2011, s.4.

²²⁸ Necdet Sakaoğlu, Bu Mülkün Sultanları, 5.bas., İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar, 2001, s.234.

güvenebileceği bir isim arıyordu. Zira kaynaklardan onun çoğu zaman, hükmetmek arzusuyla yanan annesi, ağabeyini şehit eden kapıkulu askerleri ve nasıl fetva çıkaracakları hiçbir zaman tahmin ve tasavvur edilemeyen ulemanın arasında kaldığını anlıyoruz²²⁹?

IV. Murat'ın saltanatının neredeyse tamamı iç karışıklıklar, ayaklanmalar ve bozulan düzenin temini için aranan çarelerin yeni kaoslar getirdiği bir iklimde geçmiştir. Sadece müneccimbaşılarda değil ulemanın diğer mensuplarıyla da ilişkilerinin bu sebeplerden ötürü sınırlı kaldığını anlıyoruz. 8 Şubat 1640 Tarihinde babası gibi 29 Yaşındayken²³⁰ vefat ettiğinde yerine kardeşi İbrahim tahta geçmiştir.

Tarihsel kaynakların ortak kanaatine göre I. Ahmet'in en küçük oğlu olan İbrahim ağabeyi IV. Murat'ın emriyle Bayezid, Süleyman ve Kasım isimindeki kardeşlerinin sarayda boğularak yirmi beşer yaşında idam edilmelerinden dolayı ruh hali bozulmuş bir yönetici profilinde tahta çıkmıştır²³¹. Sultan İbrahim kendinden önceki Osmanlı Padişahlarına nazaran daha az tahsil görmüştü²³². Tahta iktidar için gerekli yetenek ve deneyimden yoksun olarak çıktığından, aldığı kararlarda durumu kendi çıkarlarına kullanan insanlara bağımlı kaldığı söylenebilir²³³.

Sultan İbrahim'in bozulmuş ruh hali ve yaşadığı iç hezeyanlar onun sarayda yaşadığı bir nevi inziva hayatında da kendisini göstermiştir. İ. Hakkı Uzunçarşılı'ya göre Padişahın saray hayatı, kadınların ve musahibelerin masalları ve tertip ettikleri eğlencelerle geçiyordu²³⁴.

Tarihçilerin ortak kanaatine göre Sultan İbrahim'in saltanatında söz sahibi olan isimler arasında en önemli olanlarından birinin Cinci Hoca olması onun çocukluğundan bu yana içinde bulunduğu buhranlarının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

²²⁹ Yılmaz Öztuna, Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikayeleri, 3.bas., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1988, s.269.

²³⁰ Mustafa Armağan, Özkul Eren, İsmail Kara, Abdülkadir Özcan, Bekir Şahin, " IV Murad ", *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih – Medeniyet – Kültür*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, s. 77.

²³¹ İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C: III, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1950, s. 387.

²³² Armağan, Eren, Kara, Özcan, Şahin, " IV Murad "..., s. 99.

²³³ Stanford Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, İstanbul: E Yayınları Tarih Dizisi, 1982, s.276.

²³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, " II. Selimin Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Anlaşmasına Kadar", *Osmanlı Tarihi*, C: III, 6.Bas., Ankara: TTK Yayınları, 1973, s. 227.

Hazırladığı macunlarla Padişah'ın türlü dertlerine şifa olduğunu iddia eden²³⁵ Cinci Hoca Silahdar Yusuf Paşa'yla iş birliği edip sarayda nüfuz kazanmıştı. Sultan İbrahim Cinci Hoca'ya ve Silahdar Yusuf Paşa'ya da kamu parasıyla birer saray inşa ettirdi²³⁶. Eldeki kaynakları incelediğimizde İbrahim'in Cinci Hoca'nın etkisinde çok fazla kaldığını tıpkı Müneccimbaşı Hüseyin Efendi örneğinde gördüğümüz gibi devlet yönetimini ilgilendiren birçok atama ve azil kararını onun gölgesinde aldığını görmekteyiz. Cinci Hoca'nın her vesileden istifade ederek valide sultanın devlet işlerine müdahalesinden şikayet etmesi padişahı o kadar doldurmuştu ki, bir gün ani bir kararla Kösem'i Saray-ı Hümayun'dan Topkapı dışındaki bahçesine yolladı ve haliçle temasını yasak etti²³⁷.

Sultan İbrahim'in kontrol etmek için uğraştığı asıl mesele devlet işlerinden ziyade kendi ruh hali olunca onun dönemi için Cinci Hoca örneğinde olduğu gibi acizliğinden istifade etmek isteyenlerin etkisinde geçen bir sekiz yıl tanımlaması yapılabilir. Bu dönemin önemli olaylarında ismi geçmeyen Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin Cinci Hoca'nın gölgesinde kalmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bir kışı tarihçiye göre Padişahın bir takım dalkavuk ve vezirlerin, saray kadınlarının, Cinci Hoca gibi cahil bir gözü doymazın elinde oyuncak olması neticesinde Sultan Murad zamanında binlerce insanın kanı pahasına kurulmuş olan nizam bozulmaya başladı²³⁸.

Gel gelelim geçmişte de olduğu üzere saray erkanının Hüseyin Efendi'den beklentisinin yine Padişahın ölüm tarihini bilmesi olduğunu anlıyoruz. 1648 Yılı için hazırladığı takvimde Sultan İbrahim'in öleceği ve IV. Mehmet'in padişah olacağı açıkça yazılmadığı için Hüseyin Efendi'ye "Bu sene için yaptığınız takvimde nasıl olup da padişahın öleceğini ve Sultan Mehmet'in tahta çıkacağını keşfedip işaret etmediniz!" Diye tenkit edildi. Bu tenkit üzerine Hüseyin Efendi, hazırladığı takvimi göstererek Sultan İbrahim için kullandığı lakaplardan birinde buna işaret ettiğini gösterdi. İki padişahın da öleceğini tahmin eden Hüseyin Efendi İstanbul'da en çok aranan insan olmuştu²³⁹.

²³⁵ Merih Baran, Yedi Yüzyılın Dilinden Osmanlı Sultanları ve Eşleri, Sivas: Önder Matbaacılık, 2002, s.119.

²³⁶ Sakaoglu, Bu Mülkün..., s.258.

²³⁷ Reşad Ekrem Koçu, Osmanlı Padişahları, 2. Bas., İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2002, s. 305.

²³⁸ Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, (Bir Heyet Tarafından Hazırlanmıştır), C: IV, İstanbul: Baha Matbaası, 1960, s.1991.

²³⁹ <https://yenidenergenekon.com/670-osmanli-nostradamusu-munecim-huseyin-efendi/> Online Erişim Tarihi: (09.09.2018) ; Erhan Afyoncu, Osmanlı'nın Nostradamus'u Müneccimbaşı Hüseyin Efendi.

Hüseyin Efendi'nin, devrinde hüküm sürdüğü son padişah olan IV. Mehmet tahta çıktığında durum hiç de iç açıcı değildi. Dönemi anlatan tarihi kaynaklardan bir kısmına göre henüz altı yaşında olan IV. Mehmet kendisini iktidara getirenlerin kuklası olmaya mahkumdu²⁴⁰. Yine kaynaklara göre bu saltanat değişiminde en önemli rolü sâbık Yeniçeri Kethüdası Kara Murad Ağa'nın idare ettiği ocak ağaları oynamışlar ve padişahın çocukluğundan istifade eden bu ağalar, devlet idaresini ellerine alıp bir ağalar saltanatı kurmuşlardır²⁴¹.

Neredeyse kırk yıl Osmanlı tahtında oturan IV. Mehmet'in saltanatı da hem iç hem dış karışıklıklarla uğraşmakla geçmiştir. Evliya Çelebi'ye göre “Günden güne memleketin sınırlarının muhafazası temin edilip, yağma edilen hazine eskisi gibi doldurulsa da²⁴² IV. Mehmet Osmanlı tarihinin nispeten çalkantılarla dolu bir devrinde hüküm süren, fakat şahsiyet itibarı ile büyük değer taşımayan simalarından biridir. İlk seneleri Kösem ve müteakiben Turhan Sultan'ların vesayeti altında, karışık ve tehlikeli hadiselerle geçmiş, daha sonra Köprülülerin sadâreti esnâsında imparatorluğun vaziyeti düzelmiş olmakla beraber, kendisi devlet işlerinden daima uzak tutulmuştur²⁴³.

IV. Mehmet dönemi, Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin sonunu getiren olaylar silsilesine gebe olsa da isminin bir önceki döneme istinaden devlet işlerine yön verme anlamında daha sık anıldığını görmekteyiz. İktidara ortak olma hevesindeki ilginç bir başka tip, Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'ydi. Kendisini “vekil-i kâinat” gören, ahalinin “vezirlerin müsteşarı, halkın maslahatgüzarı” saydığı Hüseyin Efendi, yıldız bilimine göre ve tarik-i ta'miye” dediği yöntemle her şeye, örneğin İstanbul'a gelen elçilerle ilişkilere, patrik atanmasına dahi karışıyordu. Kara Murad Paşa'nın veziriazam olmasında da etkin olmuştu. Şeyhülislamlıkta, kazaskerlikte, kadılıklarda gözü olanlar bile ona başvuruyordu²⁴⁴.

Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin Osmanlı sarayında devlet işlerine bu denli müdahil olması için gerekli şartlar fazlasıyla mevcuttu. Üç padişah döneminin ortak özeliğini tahta

²⁴⁰ Shaw, Osmanlı İmparatorluğu..., s.280.

²⁴¹ Danişmend, İzahlı Osmanlı..., s. 411.

²⁴² Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Sadeleştiren: Mümin Çevik, C: I, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966, s. 188.

²⁴³ M. Cavid Baysun, “Mehmed IV.”, *İslâm Ansiklopedisi, İslâm Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya, ve Biyografya Lugati*, C: VII, Eskişehir: M.E.B. Yayınları, 2001, s.556.

²⁴⁴ Sakaoğlu, Bu Mülkün..., s.273.

oturan padişahın kendisinden önce başlamış karmaşaya son verirken oluşan yeni düzensizliklerle baş etme dönemi olarak var sayarsak, bundan istifade etmek isteyen çok fazla devlet görevlisinin etkisini de kabul etmek durumundayız. Aynı şekilde üç padişah dönemini bir bütün olarak ele aldığımızda Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin iktidarın zaaflarından faydalanma gayretindeki sayısız karakterden sadece biri olduğu gerçeği karşımıza çıkmakta.

3.4. DÜŞÜŞ DÖNEMİ

Aldığı eğitim ve hocalarının tavsiyeleriyle müneccimbaşılık makamına gelen ve IV. Murat'ın ölüm tarihini işaret ettiği zayıfça ile unvan kazanıp sonraki yaklaşık yirmi sene boyunca bu durumu bir şekilde devam ettiren Hüseyin Efendi'nin düşüşü birçok kaynakta bir trajedi olarak geçmektedir. Hüseyin Efendi'nin yirmi sene süren bu dönemi zamanla önemli bir kitleyi kendisine düşman hale getirmiştir. Yaptığı işlerden memnun olmayanların artması yanında Sultan IV. Mehmet'in cülûsu senesindeki ay tutulmasını yanlış hesaplaması ve ayrıca Sultan'ın cülûsunu takviminde, yanlışlıkla vefatı olarak göstermesi onun ikbalinin tersine dönmesine ve gözden düşmesine sebebiyet vermiştir²⁴⁵. Bazı kaynaklara göre 1650 Yılı takviminde tahta yeni geçen IV. Mehmet'in ölümüne işaret eden şifreli bir kelimenin hasımları tarafından padişaha bildirilmesi ve etrafa yaymaları üzerine kısa sürede sultanın ve halkın gözünden düştü²⁴⁶.

Vaziyetin Hüseyin Efendi aleyhine gelişmelere gebe olması başta onun tavsiye ve yönlendirmeleriyle göreve gelen saray ahalesinde belli bir huzursuzluğa sebep olmaktaydı, zira himayesinde olduğu şahsın isminin artık sorgulanıyor oluşu onların ikbalinin de tehlikede olduğu anlamına geliyordu. Bunun ilk işareti olarak Hüseyin Efendi tarafından sadrazam yapılan Murad Paşa azledilmiştir²⁴⁷.

Bu gelişmelerin akabinde Hüseyin Efendi müneccimbaşılıktan azledilip tutuklandı. Yerine Şeyhülislâm Bahâî Efendi'nin isteğiyle Hasan Kifrî Efendi tâyin edildi. Birkaç gün hapisten sonra Mısır'a gitmesi şartıyla serbest bırakılan Hüseyin Efendi bun

²⁴⁵ Aydüz, Osmanlı Devleti'nde ..., s.172.

²⁴⁶ Nuhoğlu, "Astronomi", *Yaşamları...*, s.578.

²⁴⁷ Aydüz, "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık Müessesesi", *Belleten...*, s.193.

yapmayarak yeniden makamına dönme mücadelesi verdi²⁴⁸. Silahdar kâtibi Bekçi İsmail Efendi'nin İstinye'deki yalısına gitti. Buradan Vâlîde Sultan'a mektup gönderip kethüda beyinden şikayetçi oldu. Bunu duyan kethüda beyi ve diğer düşmanları 28 Ramazan 1060/26 Ağustos 1650'de asesbaşı ve adamlarını onu öldürmek için gönderdiler. Hüseyin Efendi onların gelmesi üzerine yalıdan kaçmaya çalıştı ise de muvaffak olamadı. Bir görüşe göre her hareketi için tali zayıçasine bakan Hüseyin Efendi o gece yine zayıçasine bakmış ve "Tali'imimizin tesyiri yarın bir nahs-ı kâtî'a gelmek üzeredir. Bu kutu'dan gâfil bulunup bu yalıda kaldık, âhar yere gidemedik, bilmem nice olur halimiz. Hem kalbimde bunu müeyyid vehm ü haşyet istilası vardır. Elbette yarın seheri bir kayık getirip karşı Anadolu'da bir iki at hazır ile karşıya geçip başımızı alıp gidelim²⁴⁹ demiş ancak bu isteğine nail olamamış, her gün kendi zayıçasine bakan bu zât, kendisi için mukadder âkibetin önüne geçemeyerek maktulen vefat etlemiştir²⁵⁰.

Hüseyin Efendi yakalanıp boğulduktan sonra cesedi denize atıldı. Metinlerden, birkaç gün sonra karaya vuran cesedinin bir dostu tarafından bulunarak gömüldüğünü anlıyoruz. Mallarının bir kısmı devlet tarafından müsadere edildi. Geri kalanı divanda çalışanlar tarafından yağmalandı²⁵¹.

Uzunca bir süre sarayda söz sahibi olan ve tavsiyeleriyle birçok atama ve azil gerçekleştiren bir müneccimbaşı olarak büyük bir kesimi karşısına alan Hüseyin Efendi'nin bu akıbetinin beklenen bir durum olduğu düşünülse de esasen ona idam hükmü verilmeyip sürgüne gönderilmek istendiği, sonrasında yaşanan hadiseler neticesinde öldürüldüğü unutulmamalıdır.

3.5. ESERLERİ

Uzunca bir müddet müneccimbaşılık görevini ifa ettiği ve ilimle bu denli meşgul olduğunu bildiğimiz Hüseyin Efendi'nin günümüze ulaşanlardan ziyade eserleri olduğu düşünülmektedir. Ancak yirmi sene boyunca takvim hazırlayan Hüseyin Efendi'nin takvimlerinin çok azı günümüze ulaşmıştır²⁵². Bu takvimleri hazırlarken onları daha

²⁴⁸ Kâtip Çelebi, Fezleke II..., s.367.

²⁴⁹ Kâtip Çelebi, Fezleke II..., s.367.

²⁵⁰ Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Saray..., s.372.

²⁵¹ İhsanoğlu-Şeşen- İzgi-Akpınar-Fazlıoğlu, Osmanlı..., s. 282.

²⁵² Nuhoğlu, "Astronomi", *Yaşamları...*, s.579.

evvelden izah edildiği üzere iki bölümlü müneccim takvimi şekilde icra eden Hüseyin Efendi de takvimlerin ikinci kısmında Celâlî takvimini kullanmış ve yine padişaha övgü ile dua bölümlerine yer vermiştir.

- 1- 1054 Senesi takvimi Sultan İbrahim döneminde yapılmıştır.
- 2- Mecmua-i Ahkâm-ı Tali'i Sâl; İçinde sekiz senelik takvim bulunduğu bildirilen bu mecmuada sadece 1049, 1051, 1056, 1057, 1060 senelerinin takvimleri bulunmaktadır.
- 3- Bi'l külliyesi Âvam Takvimi Sultan İbrahim'in tahta çıkması ve hâl edilmesi hadiselerini anlattığı nüshası bulunmayan bir eseridir²⁵³.

---

²⁵³ Aydüz, Osmanlı Devleti'nde, Tez ..., s.174.

SONUÇ

İlkçağlar boyunca en büyük savaşını doğaya karşı veren ve yaşadığı gezegenin sırlarını makul cevaplar bularak çözmeye çalışan insanoğlu için kendi geleceğiyle ilgili mümkün olan en fazla bilgiyi edinmek hayati bir durumdu. Bu gerekliliğin büyük bir kısmını barınma, tarım yapma gibi ihtiyaçların giderilmesi için iklim olaylarının vaktinden önce tahmin edilebilmesi oluşturuyordu. Bu ihtiyaca binaen oluşan matematik ve geometri bilimleri zaman içerisinde insanoğlunun bakışlarını gökyüzüne daha dikkatli çevirmesi gerekliliğini ortaya koymuş ve astronomi biliminin temelleri bu şekilde atılmıştır.

Astronomi biliminin dayanak noktası olan gök cisimlerini inceleme olgusu onların gökyüzündeki konumlarından mistik birtakım çıkarımlar yapılabileceği düşüncesini başlatınca toplum içinde zaten var olan kahinlik ve kehanet kavramlarının misyonu daha geniş bir perspektife kaymıştır. Kahinler çoğu zaman öte dünyalardan haber veren ve çıkarımları insanların sonsuz hayatını etkileyen ulular olarak görülmüş ve insan kitlelerinin kaderlerine büyük oranda etki etmişlerdir. Bu noktada kahinlik kavramının doğu kültüründe müneccimlik olarak hayat bulduğunu ve bahsi geçen astronomi faaliyetleriyle eşzamanlı bir yükseliş çizgisi sergilediğini görüyoruz. Tıpkı batı kültüründeki kahinlikte olduğu gibi kimi zaman yöneticiler onları en yakınlarında tutmuş ve egemenlikleriyle ilgili çıkarımları onların yardımıyla yapma yoluna gitmişlerdir.

Tezin birinci kısmında ilkçağlardan başlayarak izi sürülen kahinlik ve kehanet kurumları ile bunların doğu kültüründeki karşılığı olan müneccimliğin bilimsel dayanakları ortaya konmaya çalışıldı. Gelecekte haber verme olgusunun Türk ve İslâm kültürlerinde ne şekilde vücut bulduğu masaya yatırılırken bu gerçeğin doğu ve batı medeniyetlerinde hangi noktalarda kesişip hangilerinde ayrıldığı aktarılmaya çalışıldı. İkinci kısımda ise Müneccimbaşılık makamının Osmanlı Devleti'nde ne şekilde icra edildiği, ilmiye sınıfının ve astrolojiyle ilgili bilimsel çalışmaların bu makamın sarayda söz sahibi oluşundaki etkileri ve yönetimin müneccimbaşılara bakışı incelendi. Tezimizin üçüncü ve son bölümü ise Osmanlı'da Müneccimbaşılık gerçeğinin tipik bir örneği olan Müneccimbaşı Hüseyin Efendi'nin hayatı irdelendi. Görev yaptığı süre içerisinde üç padişaha hizmet vermiş olan Hüseyin Efendi'nin çalkantılarla dolu müneccimbaşılık serüveninin bu kurumun Osmanlı sarayındaki varlığını hangi dinamikler üzerinden

sürdüğüyle alakalı çarpıcı örnekler araştırıldı. Yaptığı takvimlerde işaret ettiği olaylardan bazılarının vakti geldiğinde vuku bulmasının onu zirveye nasıl taşıdığı, edindiği makamın getirilerinin ve buna bağlı oluşan özgüvenin devlet işlerine haddinden fazla karışmasına vesile oluşu, ve tüm bunların nihayetinde gelen trajik sonun tezimizin cevaplamaya çalıştığı soru için kaynak oluşturduğunu gördük.

Bu noktada tezin çıkış noktasını oluşturan “Bir İslâm devleti sarayında İslâm’ın karşı çıktığı münecimlik kurumu nasıl yaşayabildi?” sorusuna döndüğümüzde karşılaştığımız manzaranın, tezin ilk maddesinden bu yana irdelediğimiz tüm gerçeklerle bir şekilde ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Yöneticinin, halkının mutluluğu ve devletin devamı için yönetimde kalması ve gücünü daha da artırmasının gerekliliğine olan inancı tarih devirlerinin tamamında benzerine rastladığımız olgulardandır. Yöneticilerin özellikle zayıfladıkları dönemlerde kehanetlere olan bağımlılıklarının artmasının bu durumu açıkladığı söylenebilir. Bazı padişahlar hilafet makamı olan Osmanlı tahtının ve milyonlarca Müslümanın koruyucusu hükmündeki Osmanlı Devleti’nin yoluna güçlü bir şekilde devam etmesi için münecimlik kurumunun elzem olduğunu düşündüler. Bu durumun kimi zaman onların kendi iktidar hesapları, kimi zaman da samimi duygularla devletin bekası için olduğu sonucuna varılabilir. Böylece gelecekte haber verme olgusunun İslâm disiplinine olan tezatlığını, bu kurumu İslâm adına yaşattıkları gerçeğine dayandırarak açıkladıkları söylenebilir.

İnsanoğlunun tarih boyunca ortaya koyduğu ilerleme çizgisinin motive edici unsurlarından birinin onun kendi geleceğini bilme isteği olduğunu söyleyebiliriz. Karşılaştığı birçok zorluğu ancak bu şekilde aşabileceğini düşünen insan topluluklarının gelecekte haber verdiğini iddia eden kişilere atfettiği itibarı bu şekilde açıklamak mümkündür. Toplumların hem refah hem de kaos dönemlerinde yanlarında görmek istedikleri bu özel donanımlı insanlar yöneticiler ve onların saltanatlarının devamı için ayrı bir önem taşımaktaydı. Önemli kararları onların öngörü süzgecinden geçirmeden vermeyen yöneticiler için kahinler ve münecimler hep en yakında tutulması gereken şahıslardı. Bu duruma örnek teşkil eden Münecimbaşı Hüseyin Efendi gibi simaların hayatlarının yönetim ile kahinler arasındaki dinamikleri anlamamız adına ciddi bir bilgi membaı olduğu söylenebilir. Sonuç olarak gelecekte haber verme gayretinin tetiklediği

bilimsel gelişmelerin günümüzde vardığı boyut düşünüldüğünde kahinlik ve müneccimliğin insanlığın büyük resmine olan katkısını daha iyi görebiliriz.

KAYNAKÇA

- ADIVAR Abdülhak Adnan, “Astroloji”, *İslam Alemi Coğrafya, Etnoğrafya ve Biyografya Lûgati*, C: I, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940.
- , *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1943.
- AHMET CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, Çev. Mümin Çevik – Dündar Günday, C: IX, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1976.
- AKAR Zühal, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde Bulunan İki Falname ve Resimleri (Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı*, Ankara, 2002.
- AKGÜR A. Necati, “Celali Takvimi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul, 1989.
- AKIN Haydar, *Orta çağ Avrupası’nda Cadılar ve Cadı Avı*, Ed. Elif Çelik, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2011.
- AKSAN Yücel, “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C: XXVIII, sy.2, 2013.
- ARMAĞAN Mustafa, EREN Özkul, KARA İsmail, ÖZCAN Abdülkadir, ŞAHİN Bekir, “IV Murad”, *Osmanlı Ansiklopedisi: Tarih – Medeniyet – Kültür*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- ATALAY Besim, *Divanü Lügati’t Türk Tercümesi*, C: III, Ankara: TDK Yayınları, 1999.
- ATSIZ Nihal, *Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1941.
- AYDIN Mehmet, “Fal”, *TDVİA*, C: XII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- AYDÜZ Salim, *Osmanlı Devleti’nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.
- , “Osmanlı Devleti’nde Müneccimbaşılık”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, (Yay. Haz. Feza Günergün), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1995.
- , “Muvakkithane” *TDVİA*, C: XXXI, Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- , “Osmanlı Devleti’nde Müneccimbaşılık Müessesesi”, *Belleten*, C: LXX/S.257, Ankara: TTK Yayınları, 2006.
- , “Müneccimbaşı”, *TDVİA*, C: XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- BAHADIR Osman, *Osmanlılarda Bilim*, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996.

- BARAN Merih, Yedi Yüzyılın Dilinden Osmanlı Sultanları ve Eşleri, Sivas: Önder Matbaacılık, 2002.
- BAYSUN M. Cavid, “Mehmed IV.”, *İslâm Ansiklopedisi, İslâm Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya, ve Biyografya Lugati*, C: VII, Eskişehir: M.E.B. Yayınları, 2001.
- BİR Atilla – KAÇAR Mustafa, ‘Rubu’ Tahtası’ *TDVİA*, Ankara: TDV Yayınları, C: XXXV, 2008.
- , ‘Usturlap’, *TDVİA*, Ankara: TDV Yayınları, C: XXXXII, 2012, s.195-198.
- BUHARÎ, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh, İstanbul: Çelik Yayınları, 2017 (1313).
- CANIM Rıdvan, ‘Klâsik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûrî’ Ataturk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.2, C:XIII, Erzurum: Ataturk Üniveritesi, 2009.
- ÇELEBİ İlyas, “Yıldızname”, *İslam Ansiklopedisi*, C: XXXXIII, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- DANIŞMEND İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C: III, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1950.
- DUVARCI Ayşe, Türkiye’de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda ki Eser “Risale-i Falname Li Ca’fer-i Sadık” ve “Tefe’ülname”, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.
- EBU DÂVUD, Sünen-i Ebu Davud, C: I- IV, Beyrut: Hadis No: 3904, 1988.
- EL-EYSEMÎ Nureddîn, Mecma-Uz Zevaid, İstanbul: Ocak Yayınları, 2017.
- ERMAN Arif, Tanrı Dini Şamanizm, Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- ERTAYLAN İ. Hikmet, Falnâme, İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1951.
- ERSOYLU Halil, Fal, Falname ve Fal-ı Reyhan-ı Cem Sultan, İslâm Medeniyeti, C: V, sy. 2, İstanbul 1981.
- EVLİYA ÇELEBİ, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Sadeleştiren: Mümin Çevik, C: I, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966.
- EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ, Evlîya Çelebi Seyahatnamesi II. Kitap, Haz. Zekeriya Kurşun – Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- FAHRÎ Macit, İslam felsefesi Tarihi, İstanbul: İklim Yayınları, 1987.
- FAZLIOĞLU İhsan, “Osmanlı felsefe biliminin arkaplanı; Semerkand matematik-astronomi okulu”, *Divân İlmî Araştırmalar Dergisi*, C: I, sy. 14, İstanbul: 2003.

- FEHD Tevfik, “İlm-i Felek”, *TDVİA*, C: XXII, İstanbul: İSAM Yayınları, 2000.
- GAZZALİ, Delâlaetten Hidayete, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2015.
- HASAN H. İbrahim, İslam Tarihi, C:II/III, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985.
- İBN-Î ESİR, El Kamil Fi't, C: V.
- İBN-İ HALDÛN, Mukaddime, C: III, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2015.
- , Mukaddime, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, C:I-II, İstanbul: Dergâh Yayınları,1982-1983.
- İHSANOĞLU Ekmeleddin – ŞEŞEN Ramazan – İZGİ Cevat – AKPINAR Cemil – FAZLIOĞLU İhsan, Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi (History of Astronomy Literature During The Ottoman), Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C: I, İstanbul: IRCICA, 1997.
- İHSANOĞLU Ekmeleddin – KAÇAR Mustafa, “Osmanlı Klasik Döneminde Bilim”, *Türkler*, C: XI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- İHSANOĞLU Ekmeleddin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bilim”, *Osmanlı Uygarlığı*, Ed. Halil İnalçık- Günsel Renda, C: I, Ankara: Ankara Kültür Bakanlığı Yay., 2004.
- , Osmanlılar ve Bilim Kaynaklar Işığında Bir Keşif, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, İstanbul: Nesil Yayınları, 2003.
- , Osmanlı Bilimine Toplu Bakış, C: VIII, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999.
- İMAM MÛNZİRÎ (Abdulazim Münzirî), Et Tergîb ve't-Terhib.
- İMAM MÛSLÎM, Sahih-i Müslim ve Tercemesi, C: IV, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2013.
- , “Selam”, *Sahih-i Müslim*, C: VII, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2013.
- İNAN Abdülkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara: TTK Basımevi, 1986.
- İZGİ Cevat, Osmanlı Medreselerinde İlim Riyazi İlimler, C: I, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- KARAL Enver Ziya, Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları, C: I, Ankara: TDK Basımevi, 1946.
- KÂTİB ÇELEBİ, Fezleke II (Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)), Haz. Zeynep Aycibin, İstanbul Çamlıca Basım Yayın, 2017.
- KIRKOĞLU R. Hakan, Sultan ve Münecimi 18. Yüzyıl Osmanlı Sarayında İlm-i Nücum, Çev. Saadet Özen, İstanbul: Doğan Kitap, 2011.
- KOÇU Reşad Ekrem, Osmanlı Padişahları, 2. Bas., İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2002.

- KURAN-I KERİM, Diyanet Meali, “En’am Suresi”, 97. Ayet, Cüz:7.
 -----, Diyanet Meali, “Maide Suresi”, 90. Ayet, Cüz: 6.
 -----, Diyanet Meali, “Neml Suresi”, 65. Ayet, Cüz: 19.
 -----, Diyanet Meali, “Nahl Suresi”, 16. Ayet, Cüz: 14.
 -----, Diyanet Meali, “Lokman Suresi”, 34. Ayet, Cüz: 21.
 -----, Diyanet Meali, “En’am Suresi”, 50. Ayet, Cüz: 7.
 -----, Diyanet Meali, “Saffât Suresi”, 6-10. Ayet, Cüz: 23.
- KURT İhsan, Bilim Tarihi’nde Keşiflerin İç Yüzü, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- KUZU Ali, Uluğ Bey-Astronomi Uzmanı Bir Hünkâr, Paraf Yay, İstanbul 2013.
- MACLACHLAN James, Galileo Galilei, Çev: İnci Berna Kalinyazgan, Ankara: Tübitak Yayınları, 2008.
- MCCLELLAN III James E. ve DORN Harold, Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji, çev. Haydar Yalçın, ed. Murat Alev, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2006.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED DEDE, Tercüman 1001 Temel Eser 37 Sahaif-ül-Ahbar fi Vekayyi-ül-a’sar, Çev.İsmail Erünsal, C: I, İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1974.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, Câmiu’d-Düvel Selçuklular Tarihi I Horasan – Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, Yay. Ali Öngül, İzmir: Akademi Kitabevi, 2000.
- NÂİMÂ Mustafa Efendi, Naimâ Tarihi, Çev. Zuhuri Danışman, C: IV, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi,1968.
 -----, Târih-i Na’imâ, (Ravzatü’l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri’l-Hâfikayn), Haz. Mehmet İpşirli, C: II, Ankara: TTK Yayınevi, 2007.
 -----, Ravzatü’l-Hüseyn fî hulasâti ahbâri,’l-hâfikeyn, C: III, İstanbul: Tabhâne-i Âmire, 1280.
- NASR S. Hüseyin - Fahreddin Razî, İslâm Düşüncesi Tarihi II, Çev: B. Köroğlu, İstanbul, 1990.
- NESAI, “İstiska” *Sünen-i Nesai Tercemesi*, Derleyen: Abdullah Parlıyan, C: II, Konya: Konya Kitapçılık, 2005.
- NUHOĞLU Hidayet Yavuz, Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim, Milletlerarası Kongresi Tebliğleri, İstanbul: İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA, 2001.

- NUHOĞLU Hidayet Yavuz, “Astronomi”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, CII, İstanbul: Yapı Kredi Yay, 2008.
- OSMANOV Molla, *Nogay Halk Edebiyatı*, Petersburg, 1883.
- ÖGEL Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1985.
- ÖĞÜT Elvan, ÖĞÜT Gündüz, *Tarih Boyunca Gerçekleşen Ve Gerçekleşmesi Beklenen Kehanetler ve Kâhinler* İzmir: Ege Meta yayınları, 1997.
- ÖZCAN Abdülkadir, *Anonim Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK Basımevi, 2000.
- ÖZTUNA Yılmaz, *Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikayeleri*, 3.bas., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1988.
- RESİMLİ Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, (Bir Heyet Tarafından Hazırlanmıştır), C: IV, İstanbul: Baha Matbaası, 1960.
- SAKAOĞLU Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar, 2001.
- SARIKAYA Haluk Egemen, *İnsan ve Kehanet, Kanıtlı Öngörüler*, İstanbul: Bilim Araştırma Merkezi Yayınevi, 1979.
- SAYILI Aydın, *The Observatory in Islam*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1988.
- , “Rasadhane”, *İslâm Ansiklopedisi*, C: IX, 1988.
- SEZER Sennur, *Osmanlı’da Fal ve Falnameler*, İstanbul: AD Kitapçılık, 1998.
- SHAW Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul: E Yayınları Tarih Dizisi, 1982.
- SÜREYYA Mehmet, *Sicill-i Osmanî*, Derleyen: Abdülkadir Yuvalı- Ali aktan- Mustafa Keskin, C: 2, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınevi, 1996.
- ŞAHİN Tahir Erdoğan, *Osmanlı Tarihi Doğu ve Batı arasında Bir Dünya Devleti olan Devlet-i Ali Osmani’nin Altı Yüzyıl Süren Siyasi Geçmişi, Toplumsal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, Ankara: Dikey Yayıncılık, 2006.
- ŞENER H. İbrahim, ‘Eşref-i Saat’, *TDVİA*, C: XI, Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- ŞEŞEN Ramazan, “Meşhur Osmanlı Astronomu Takiyüddin El-Rasid’in Soyu Üzerine”, *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Ankara: 1988.
- TEKELİ Sevim- KAHYA Esin – DOSAY Melek – DEMİR Remzi – TOPDEMİR G. Hüseyin –UNAT Yavuz – KOÇ AYDIN Ayten, *Bilim Tarihine Giriş*, Ankara: Nobel Yayın, 2007.
- TIRMİZÎ, *Sünen-i Tirmizî*, C: II, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007.

- TURAN Osman, İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler, Ankara: TTK yayınları, 1984.
- , Oniki Hayvanlı Türk Takvimi, İstanbul: DTCF Yayınları, 1941.
- , On İki Hayvanlı Türk Takvimi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.
- TURSUN BEY, Tarih-i Ebü'l-feth, Haz: A. Mertol Tulum, İstanbul: Baha Matbaası, 1977.
- UNAT Yavuz, Tarih Boyunca Türklerde Gökbilim, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008.
- , "Zîc", *TDVİA*, Ankara: TDV Yayınları, C: XXXXIV.
- , İlkçağlardan Günümüze Astronomi Tarihi, Ankara: Nobel Yayın, 2001.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı, Ankara: TTK Yayınları, 1984.
- , Büyük Osmanlı Tarihi, C: V, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- , " II. Selimin Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Anlaşmasına Kadar", *Osmanlı Tarihi*, C: III, 6.Bas., Ankara: TTK Yayınları, 1973.
- ÜNVER Süheyl, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler" *Atatürk Konferansları V 1971-1972*, Sy. 5, Ankara: TTK Yayınları, 1975.
- , Türk Pozitif İlimler Tarihinden Bir Bahis; Ali Kuşci, İstanbul: Kenan Matbaası, 1948.
- , İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Monografileri - Ali Kuşci Hayatı ve Eserleri, İstanbul: Kenan Matbaası, 1948.
- YANGEL Şenay, Türk Medeniyetlerinde Astroloji, Astronomi Ve Müneccimbaşılık, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2018.
- Yeni Rehber Ansiklopedisi, C:7, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yay., 1993.
- YILDIZ Hakkı Dursun, "Hülafe-i Raşidin ve Emeviler" *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C: II, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.
- , "Abbâsîler", *DİA*, C:I, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- YİĞİT İsmail, Abdülkerim Özaydın, Fehamettin Başar, Ziya Kazıcı, Ibrıs Bostan, "İbn-i Şatır" , *İslam Tarihi Ansiklopedisi*, C:6, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2000.
- YURDAYDIN Hüseyin Gazi, Matrakçı Nasuh, Ankara: A.Ü. Basımevi, 1963.
- YURTOĞLU Bilal, Katip Çelebi, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Kurumu Yayınları, 2009.

YÜKSEL Ahmet Turan, İslam'da Bilim Tarihi (Başlangıçtan Osmanlı Döneminin sonuna Kadar), Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2002.

ZİLFİ Madeline C., Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası, Çev. Mehmet Faruk Özçınar, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2008.

ZİNKEISEN Johann Wilhelm, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi(1623-1669) 4, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yay., 2011.

İnternet Kaynakları

<https://stratejikoperasyon.files.wordpress.com/2014/06/bati-bilimi-ve-osmanli-dunyasi-bir-inceleme-ornegi-olarak-modern-astronominin-osmanliya-girisi.pdf>, Online Erişim Tarihi: (30.08.2018), Ekmeleddin İhsanoğlu, Batı Bilimi ve Osmanlı Dünyası: Bir İnceleme Örneği Olarak Modern Astronominin Osmanlı'ya Girişi(1660-1860).

http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/827/Muammer_Dizer_Bildiri.pdf?sequence=1, Online Erişim Tarihi: (18.04.2018), Muammer Dizer: Osmanlı'da Rasathaneler, Boğaziçi Üniversitesi.

http://www.altuntop.org/dosyalar/Ruyet-i_Hilal_Meselesi-Abdulkhakim_ALTUNTOP.pdf, Online Erişim Tarihi: (30.08.2018), Özbağlı Abdülhakim Altuntop, Ruyet-i Hilâl Meselesi, 2016.

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi3/sayi3_pdf/uzun_gulsine.pdf, Online Erişim Tarihi: (06.03.2018), Gülsine Uzun, Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Falcılık, Kehanet ve Rüya Motifi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.

https://www.academia.edu/9091834/ESKİ_TÜRKÇE_FAL_KİTABI_IRK_BİTİĞ : Online Erişim Tarihi: (30.08.2018), İ.V. Steblava, Eski Türkçe Fal Kitabı İrk Bitig'de Sembollerin Kavramsal Temeli, Çev.Halil İbrahim Usta, 1998.

<https://www.islamdahayat.com/riyaz/falcilarvekahinler303.html>, Online Erişim Tarihi: (25.02.2018).

<http://fikih.ihya.org/islam-fikhi/munecim.html>, Online Erişim Tarihi: (25.02.2018).

<http://www.kuranikerim.com/kutubi-sitte/5740.html>, Online Erişim Tarihi: (18.05.2018).

<http://gencegitim.com.tr/zerkali/> : Online Erişim Tarihi (30.08.2018).

Kopernik - Kepler – Galile <http://www.mutlucemiz.net/>, Online Erişim Tarihi: (26.02.2018).

<http://www.talid.org/downloadPDF.aspx?filename=89.pdf>, Online Erişim Tarihi: (30.08.2018), Salim Aydüz, Osmanlı Astronomi Müesseseleri, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C: II, Say. 4, 2004.

<https://yenidenergenekon.com/670-osmanli-nostradamusu-muneccim-huseyin-efendi/> ,
Online Erişim Tarihi: (09.09.2018), Erhan Afyoncu, Osmanlı'nın Nostradamus'u
Müneccimbaşı Hüseyin Efendi.

https://www.turkcebilgi.com/cabir_bin_eflah , Online Erişim Tarihi: (30.08.2018), Yeni
Rehber Ansiklopedisi, C: IV.

http://www.evreninsirlari.net/dosyalar/126_s01_02.pdf, Online Erişim Tarihi
(30.08.2018), Hüseyin Gazi Topdemir, Bilim Tarihinden-Güneş Merkezli Evren
Modeli.

<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik37.html> , Online Erişim Tarihi:
(08.10.2018), Fahri Unan, Klasik Dönem Osmanlı Bilim Anlayışı, s.

<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik26.html>, Online Erişim Tarihi:
(08.10.2018), Fahri Unan, XVI. Yüzyıl Ulemasından Nev'î Efendi'ye Göre İlim
ve İlimler.

EKLER

EK 1. Orijinallik Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 20/09/2018</p> <p>Tez Başlığı : OSMANLI DEVLETİNDE MÜNECCİMBAŞILIK VE MÜNECCİMBAŞI HÜSEYİN EFENDİ</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 28 sayfalık kısmına ilişkin, 20/09/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 18'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">20/09/2018 </p> <p>Adı Soyadı: <u>ESMA ÖZÇELİK MORKOÇ</u></p> <p>Öğrenci No: <u>N11125322</u></p> <p>Anabilim Dalı: <u>TARİH</u></p> <p>Programı: <u>TARİH</u></p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p> <u>DR.ÖĞR.ÜYESİ M. HULUSİ LEKESİZ</u></p>

EK 2. Etik Kurul

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
18/10/2018	
Tez Başlığı: OSMANLI DEVLETİ'İNDE MÜNECCİMBAŞILIK VE MÜNECCİMBAŞI HÜSEYİN EFENDİ	
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. 	
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
18.10.2018	
Adı Soyadı: ESMA ÖZÇELİK MORKOÇ	
Öğrenci No: N11125322	
Anabilim Dalı: TARİH ANABİLİM DALI	
Programı: TARİH	
Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora	
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u>	
	
Dr. Öğr. Üyesi, M. Hulusi LEKESİZ	
Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr	
Telefon: 0-312-2976860	Faks: 0-3122992147
E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr	
HACETTEPE UNIVERSITY	
	